ماهوار
نئون نياپو
حيدرآباد
شمارو: ٢-٣ • جلد: ١٢
فيبروري- مارچ ١٩٨٧ع
ايڊيٽر (اعزازي): مسعود نوراني.

حيدربخش جتوئي جي
چوندو دوران وڏيرا چوندا هئا
ته "اسان کي
گاريون ڏيئي
ونو ته او هان کي
پيت
ڪارايون."

انٽرويو:
رسول بخش پليجو
قسط: ٢ - صه: ٢١

● سنڌ جو انقلابي پير! صه: ٤٠
● پي پي پي جي ١٩ سالگره.
■ نوجوان ڊاڪٽرن جا مسئلا.
ڊاڪٽر موهن لعل جو اهم
انٽرويو: صه: ٤٩
■ بزنجي ۽ آريسر جا خطاب.
● سنڌ جي صورت حال.
حميده کهڙو جو سياسي تجزيو.
● سڄي سنڌ جون رپورٽون.

ايڊيٽوريل:
● اي نه مارن ريت — مس بينظير ڀٽو ۽ جماعت اسلامي جي دوستي
● پليجي پاران ايڪي جو سڏ.
● جنيوا ڳالهيون.
● جام ساقي ۽ جي آزادي.

شهيد فاضل راهوءَ

جي نالي

قومي شاعر نياز همايونيءَ جو

عقيدت ڀريو نذرانو

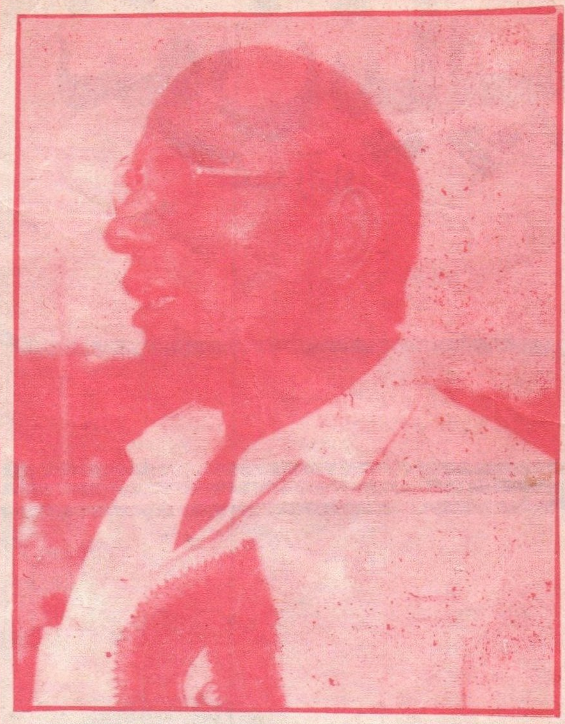

وفا جي راهه ۾ ثابت قدم رهڻ ته ايئن
سلام آهه او سنڌ ڌرتيءَ سنڌ ۽ شهيد ٿي

منهنجي دل ڇا، هيءَ وياڪل دل ٿي تنهنجي سوڳ ۾ روئي،
فاضل راهو- فاضل راهو ــــ ! تو جيهو ڪو هوئي.

هن دنيا ۾ هر ڪوئي ٿو پنهنجي ڪارڻ جيئي،
ڪنهن کي پئي آهي جو ڪنهن لئي ۽ رت رتا ڏکَ پيئي.

تو ٿي ٻي جي دردکي پنهنجو درد ڪري پئي چاتو،
تو ئي ٻي جي همدرديءَ مان، هي اُگرو ڦل پاتو.

تو کي سڀ ڪا سُڌِ هئي، هت ٻيڪيءَ چا کُهرام ڪيا،
تڏهن ٻه تو منهن ڪين ٿي موڙيو، ڪهڙا پي ٿي ويل وهيا.

پنهنجا عيش وساري قوم جي عشق ۾ پاڻ پتوڙيو تو،
جيل مليا ته ٻه جُڙيو رهين تون، تنهنجو اَجهل ارادو هو.

تون ٿي گوءِ ڪٽي وئين آخر، تنهنجو سودو سَفرو،
تنهنجو رَندُ نه ريٽي سگهندو ڪوئي اپرو سپرو.

توٽي مِهر جي ورڪا ڪئي، درياهه جي ڇولين وانگي،
پنهنجي نند ڦٽائي ڇڏي تو، چنڊ جٽان ڪنهن ساڳي.

تون ته پهاڙن ڪان به اُتاهون، سَڀ تي تنهنجو سايو،
آنت ڏئي ٿي هر ڪنهن جو تو هاريل هيانءُ اوباهيو.

وَس پڄندي توپئي ابوجهه عوام جو ويري وَنڱيو،
ڪاريهر جان ڪنڌ ڪٽي ڪنهن ڏائڻ توکي ڏنگيو.

تنهنجو جيئڻ هو ٻين جي ڪارڻ، تنهنجو مرڻ ٻين جي لاءِ،
توکي جن پيي هارايو، سي سُڪّ نه سمهندا ڪنهن به ساءِ.

وسنديون تن تي ڦٽڪارون، جن توتي ڦهري وار ڪيو،
هر ڪو چوندو نسل انهن جو، انسان مان ڪين هُيَو.

سنڌ اُپائي هيرا موتي، ڪِنُ ڪچرو ڪنهن ٻيءَ جو،
جيڪو ٿو هت گند ڪري، تنهن گند ۾ پوندو خود سو.

شيطانن جي نگري ۾، انسان جڏهن ٿو اُسري،
هر ڪو اُن کي مات ڪرڻ جا سانباها ٿو سَنبري.

هتي نه ڪنهن جو نانءُ وڃي ٿو، هتي نه ڪنهن جو ٿانءُ،
جيڪو ڪُڇندو، لُڇندي مرندو، ڏاڍن جو هي ڏانءُ.

شال ڏڪاريا ڏيهه مان نڪرن، شال هڇاراڪين ٿين،
انسانن جا ويري جيڪي، تن جا نڪري لاهه وڃن.

لعنت اهڙن لوٺين تي جي، سنڌي ماءُ مان ڄمن،
شال نه اهڙيون مائر، سنڌڙي! تنهنجي ڪُک ۾ ڪِمن.

راهو جهڙا راڻا هڪ ٻئي پويان ايندا رهندا،
سنڌڙي تنهنجو سنڌِيءَ لئي ويساراٿيندا رهندا.

پاران ايم ايڇ پنهور انسٽيٽيوٽ آف سنڌ اسٽڊيز، ڄامشورو.
Digitized by M. H. Panhwar Institute of Sindh Studies, Jamshoro.

دوڳ جنين جا ديڳ ۾

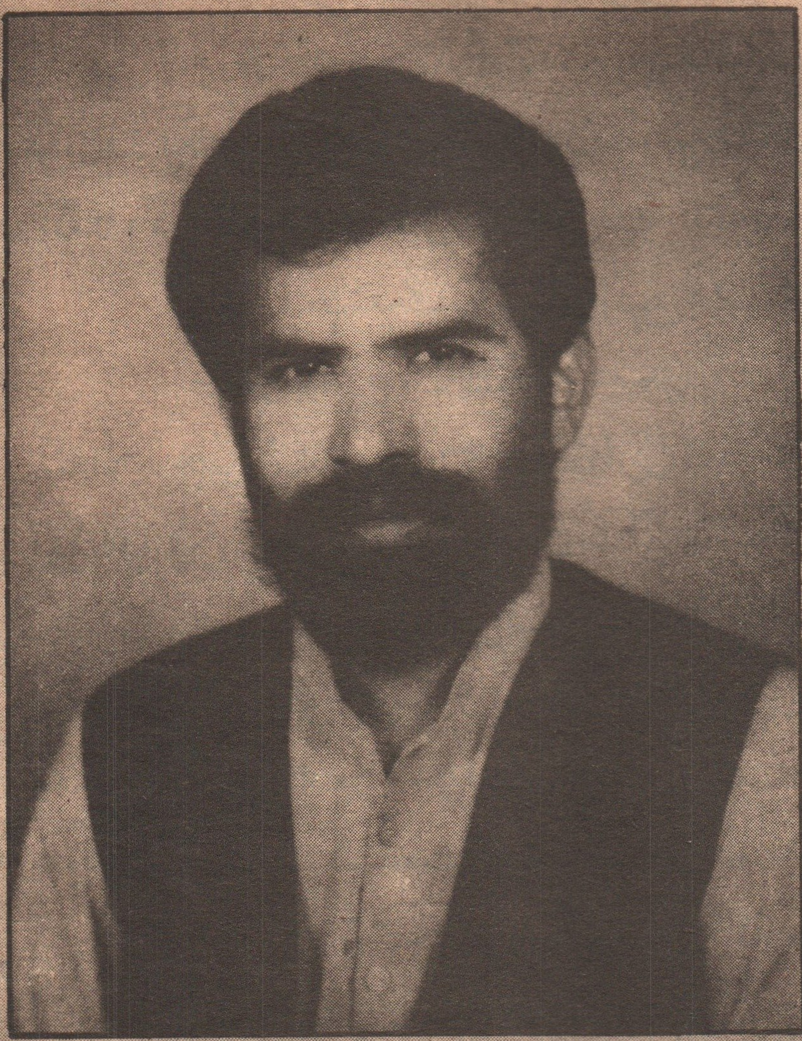

وزير لاکو

وزير لاکو، ١٣ مئي ١٩٥٤ع تي ڳوٺ ڏاروشاهه، تعلقي سنجهوري، ضلعي سانگهڙ جي هڪ غريب گهراڻي ۾ ڄائو. ابتدائي تعليم پنهنجي آبائي ڳوٺ مان حاصل ڪري، سيڪنڊري تعليم ميونسپل هاءِ اسڪول شهدادپور ۽ هائر سيڪنڊري تعليم سنڌي ڪاليج ناظم آباد ڪراچي مان حاصل ڪيائين. هو فيمليءَ سان تعلق هئڻ ڪري، ابتدا ۾ هو اسٽوڊنٽس آرگنائيزيشن جو ١٩٧٣ع ۾ سيڪريٽري ٿيو. ساڳي سال، ڇهن هرن جي قتل ۾، پوليس خلاف هلايل تحريڪ "الجهاد" جو جنرل سيڪريٽري چونڊيو ويو. انهي دوران هو اسٽوڊنٽس آرگنائيزيشن طرفان هفتيوار "سورهيه پبليڪيشن" جو سلسلو جاري ڪيائين.

بعد ۾ مالي مسئلن جي گهيري ۾ اچڻ ڪري، پيٽ پورت لاءِ ڪسٽم آفيسر ٿيو. انهيءَ دوران، پير پاڳاري ۽ ذوالفقار علي ڄاموٽ جي منظوريءَ سان هڪ سماجي تنظيم حر ويلفيئر آرگنائيزيشن جو بنياد وڌائين. جنهن کي بعد ۾ پير پاڳاري جي حڪم تي ختم ڪيو ويو، ان جو اصل سبب، وڏيرن ۽ خليفن جي شديد مخالفت هو. انهيءَ دوران، وزير لاکي سان ترقي پسند نوجوانن جون ملاقاتون ٿيون. نيٺ انهن ملاقاتن رنگ لاتو ۽ ١٩٧٨ع ڌاري هن ترقي پسند شاگردن جي جماعت ايس - اين - ايس - ايف ۾ شموليت اختيار ڪئي. ١٩٧٩ع ۾ حيدرآباد ۾ پاڪ - افغان دوستي انجمن جو پايو وڌائين. ١٧ آڪٽوبر ١٩٧٩ع ۾ ڀهريون پيرو هن کي محمود چيبرز ڳڍي کاتي مان ڪامريڊ شميم واسطيءَ، سليم جهانگير، يونس لوڌيءَ ۽ مختيار ڏيپي سان گڏ گرفتار ڪيو ويو. ڪيس لڳاتار ٽن مهينن تائين فوجي ڪئمپ جي مختلف ٽارچر سيلن ۾ رکيو ويو. آزاديءَ بعد نتيجي ۾ ٩ آگسٽ ١٩٨٠ع تي ايس-اين ايس-ايف ان انڊونيشيا واقعي خلاف احتجاج لاءِ، ترقي پسند تنظيمن سان گڏجي، شهيد نذير عباسي ايڪشن ڪميٽي ٺاهي ۽ ملڪ گير سطح تي حڪمران طبقن جي خلاف احتجاج ڪيو ۽ سڄي پاڪستان جي شاگرد تنظيمن جو متحده ڪميٽيءَ طرفان، ڏو ميڊيڪل ڪاليج ڪراچيءَ ۾ هڪ احتجاجي ڪنوينشن ڪوٺايو انهي لڳاتار جدوجهد ۾ وزير لاکي اهم ڪردار ادا ڪيو. ٣١ مارچ ١٩٨١ع ۾ واپڊا ڪالوني حسين آباد حيدرآباد مان، موجوده ڊي-ايس-ايف جي چيئرمين امداد چانڊيو، محمد خان سولنگي، شير محمد منگرئي اسرار لانگاه سان گڏ ڪيس ۾ ٻيهر گرفتار ڪيو ويو. آزاديءَ کانپوءِ ڪيس ايس-اين ايس-ايف حيدرآباد ضلعي لاءِ جنرل سيڪريٽري چونڊيو ويو ۽ بعد ۾ مرڪزي ڪميٽيءَ جو ميمبر ۽ مرڪزي پريس سيڪريٽري به چونڊيو ويو. بعد ۾ جڏهن شاگردن جي ترقي پسند تنظيمن ڊيموڪريٽڪ اسٽوڊنٽس فيڊريشن جو پايو وڌو ويو ته هو ان جو بنيادي ميمبر ٿيو ۽ سڄي سنڌ جو پريس سيڪريٽري پڻ چونڊيو ويو. ان بعد ١٩٨٣ع ۾ پي-اين-پيءَ ۾ شموليت اختيار ڪيائين. جنهنجو پڻ حيدرآباد ضلعي لاءِ جنرل سيڪريٽري چونڊجي آيو.

تازو جڏهن ڇهن ترقي پسند پارٽين گڏجي، سامراج دشمن انضمام ڪري عوامي نيشنل پارٽيءَ جو بنياد وڌو، ته هي به ان ۾ پڻ شامل ٿيو آهي هن وقت عوامي نيشنل پارٽيءَ جو حيدرآباد ڊويزن جو ڊپٽي جنرل سيڪريٽري آهي. هو دوستي وحدت ڪميٽي سنڌ جو پڻ آهي.

شمارو: ٢ ۽ ٣ - جلد: ١٢ - فيبروري - مارچ ٨٧ع

ماهوار

نئون نياپو

• ايڊيٽر (اعزازي): مسعود نوراني.
• سينئر نائب ايڊيٽر: معصوم ٿري.
• نائب ايڊيٽر: نجمه ملاح.
• ڪيليگرافي ۽ لي آئوٽ: محمد علي سهتو.
• پبلشر: آر. ڪي پيتو.

هن شماري ۾ پڙهندا:

صفحو

• تعارفي سلسلو: ڏوگ جٺن جا ڏيک ۾:
- وزير لاڪو - ڊپٽي سيڪريٽري جنرل اي. اين. پي حيدرآباد ورن. ٤
• خط ۽ رايا. ________ ٦
• ايڊيٽوريل: - ائين نه مار ريت: مس بينظير ۽ جماعت اسلامي جي دوستي. ١٧
- رسول بخش پليجي ياران ايڪي جوسڌ جام ساقي جي آزادي.
• آمهون سامهون: انٽرويو: رسول بخش پليجو- ٢١
ڳالهه ٻولهه: نئون نياپو پئنل قسط: (٢)
• پٽافي ڳوٺ جي کاٽي ڳوناٽن جي زباني. ________ ٣٥
• سنڌ سماچار: ________ ٣٨
- مختلف شهرن ۽ ڳوٺن ۾ ٿيل سياسي تقريبن ۽ سرگرمين
جون تازه ترين رپورٽون. احوال ۽ تجزيا. وغيره.
• سنڌ ۾ نوجوان ڊاڪٽرن جا مسئلا.
- ينگ ڊاڪٽرس آرگنائيزيشن جي صدر موهن لعل جو اهم انٽرويو. ________ ٤٩
• شهيد حسن ناصر جي ورسي جو ڪن ڏنو احوال ________ ٥١
• ساڍا ست سال سزا ڪاٽيندڙ شاگرد اڳواڻ جي مرحبا جو احوال ________ ٥٢
• برهماڻي ڳوٺ جو رتهاٽو داستان.
- پ.پ هاري ڪميٽي جي مقامي اڳواڻ اسحاق برهماڻي جو انٽرويو ________ ٥٣
• وطن دوست اسٽوڊنٽس فيڊريشن،
جي مرڪزي اڳواڻ جي پريس ڪانفرنس. ________ ٥٤
• سنڌ جي صورتحال: قسط: (٢)
هڪ سياسي جائزو :- ڊاڪٽر حميده کهڙو. ________ ٥٥
• سفرنامو: پيرين پنڌ - قسط (٩) مسافر: مشتاق قريشي. ________ ٥٧
• ادبي پاڳو: ساٿي پارڙا سنگت طرفان جيڪب آباد ۾ ڪوٺايل ميڙ جو احوال. ٥٨
• ملاقات: عبدالقادر جوڻيجو. ڳالهه ٻولهه: نئون نياپو پئنل ___ ٦٠
• ڪرين ڪيرت چڪيو: "چڪين جي چيت ڪري" ڪتاب بابت ليک سڪندر عباسي جي وضاحت. ٦٤
شاعري: استاد بخاري. امداد چانڊيو. سنو هيراڻي. مجروح ٿري. منصور عالم. ٦٥
شنڪر ساگر ۽ وزير منگي.
• ساهت ۽ ساهتڪار: تعارف: اڪبر سومرو. ________ ٦٧

ضلعن جا نمائندا:

• سکر: شبير بيدار پيتو.
• خيرپور: غلام قادر ميراڻي.
• بدين: مرتضىٰ ميمڻ.
• ٿرپارڪر: ڊاڪٽر اڪبر قائم خاني
• لاڙڪاڻو: غلام حسين ڏوڪي
• دادو: وفا جمالي
• نوابشاه: عظيم سنڌي
• سانگهڙ: شاد علي مراد
• ٺٽو: علي جام پنهور
• نمائندو خصوصي براءِ سنڌ:
اياز لطيف پليجو

شهرن جا نمائندا:

• بدين: عبدالمجيد ملاح
• ڏيپلو: احمد خان لنڊ
• نئون ڪوٽ: محمد حسن پسايو
• شڪارپور: ممتاز سولنگي
• ڪپرو: حاجي دلاور ارباب
• لاڙڪاڻو: ايوب شيخ.
• ڪنڊيارو: علي محمد.
• ميرپور ماٿيلو: محمد امين سومرو
• واهڻ: ڀڳوان داس.
• ٽلهار: ڪاظم علي کهيري
• جوهي: عاجز جمالي
• جهمپير: چنيسر خان سولنگي
• پنگريو: نور حسن پونڙيو
• ايل. ايم. سي: ڪرم رستماڻي
• ميهڙ: غلام شبير پنهور
• ٽنڊو باگو: محمد اسماعيل ڪنڀر
• گهوٽڪي: اياز لطيف دايو
• سيتا روڊ: شهزاد سيتائي
• ٽنڊو: ڊاڪٽر عبدالرسول
• چمبڙ: انجمن حيدري
• سڪرنڊ: عاجز جمالي
• ڳنڊو: لال محمد الشاري
• مورو: غلام نبي ڀراڻي
• ڀهڊو: احمد علي پيٽي

ملهه
١٠ رپيا
اليانو ملهه: ١٢٠.٠٠ رپيا
بذريعي رجسٽري: ٢٨٠.٠٠ "

MONTHLY
NAON NYAPO
(REGD: NO: S-3040) HYDERABAD SIND
(INCLUDED IN GOVT: OF PAKISTAN MEDIA LIST)
VOL: 12 FEB - MAR
ISSUE: 2-3 1987

سادي ٽپال لاءِ پتو:
پوسٽ باڪس نمبر ٤٠١ حيدرآباد
بذريعي رجسٽري پتو:
٣/٥ منظور چيمبرس قاضي قيوم روڊ
گاڏي کاتو حيدرآباد
فون: ٢٣٤٠٢ حيدرآباد

هي رسالو پبلشر آر. ڪي پيتو، پاپولر پرنٽرس گاڏي کاتي حيدرآباد مان ڇپائي
٣/٥ منظور چيمبرس قاضي عبدالقيوم روڊ، گاڏي کاتي حيدرآباد مان پڌرو ڪيو.

خط ۽ رايا

ايڊيٽر جو ڪنهن به مراسلي نگار سان متفق هجڻ ضروري ناهي: ادارو

آمريڪي سامراج جي سنڌ دشمني

'نئون نياپو' سنڌ جي ماڻهن جي بنيادي حقن جي جدوجهد لاءِ، ادبي محاذ تي پاڻ ملهائي رهيو آهي. هن وقت اسان جو ملڪ آمريڪي سامراج جي غلاميءَ هيٺ هلي رهيو آهي. هتان جي ملڪ جي سياسي توڙي سماجي يا اقتصادي جوڙجڪ، ضياءَ ٽولو نه، پر واشنگٽن جو ٽولو جوڙيندو آهي. هتي موجوده حڪومت خلاف جيڪا تحريڪ هلي ٿي، اها فطري طور تي، سامراج دشمن رنگ ضرور وٺي ٿي. هر تحريڪ ۾ آمريڪي جهنڊا ۽ ريگن جا پتلا ساڙيندا آهن. پر بين الاقوامي ڌاڙيل، آمريڪا نٿو چاهي ته پاڪستان ۾ ملڪ گير پيماني تي ڪا سامراج دشمن تحريڪ زور وٺي. نتيجي ۾، هر تحريڪ کي پنهنجي ڇاڙتن، حڪمرانن، سول نوڪرشاهيءَ ۽ جاگيردارن جي هٿان ڪچلائڻ جي ڪوشش ڪري ٿو. آمريڪي سامراج توڙي حڪمرانن خلاف هلندڙ تحريڪ ۾، سنڌ سڄي ملڪ جي رهبري ڪري ٿي. سنڌ جي عوام جي شعور کان ڊڄندي ۽ پنهنجي اقتدار کي طول ڏيڻ لاءِ، آمريڪا ۽ سندس پاڇيتو سرڪار، سڄي سنڌ کي اوجهي ڇانوڻين ۾ تبديل ڪري رهي آهي. ڌاڙيلن جي آڙ ۾ سنڌ جي ڳوٺن تي بمباري ڪري، سنڌ جي ماڻهن ۾ هراس پکيڙيو پيو وڃي. سنڌ جي سرسبز ميداني ڌرتيءَ کي برباد ڪرڻ لاءِ ڪالاباغ ۴ ڊيم کي تيار ڪرايو پيو وڃي.

عباس علي- سيهڙ

سچو نظام بحال ٿيو

اوهان جهڙن انسانيت پرست ۽ آزاديءَ جي متوالن، رسالو ڪڍي، سنڌ ڌرتي جي رکوالي ڪئي آهي، ان لاءِ اوهان کي جس هجي. آصف بالاديءَ کي ڳوٺ برهماڻيءَ جي ڪمڪون ڪرائيندڙ داستان لکڻ لي واڪاڙون.

اڄ ڳوٺن تي ڌاڙيلن جي آڙ ۾ رينجرس ۽ پوليس فوج جا حملا جاري آهن. پر نه اهي ڌاڙيل ختم ٿا ٿين، نه ئي حملا پر غريب ۽ شريف ماڻهن جو قتل عام جاري آهي. جيستائين هن نظام کي تبديل نٿو ڪجي تيستائين بک، بي روزگاري، رشوت خوري ۽ ڌاڙا ختم ٿيڻ ناممڪن آهن.

ان جو مثال هيءُ آهي ته پرو چانڊيي جي مرڻ کان پوءِ ڌاڙا ختم ٿيا آهن، بلڪ اڳ کان به وڌيڪ حالتون خراب ٿيون آهن. هاڻي تازو علي گوهر چانڊيو مشهور ڌاڙيل مارجي ويو ۽ حڪومت جشن ملهايو ته، "اسان امن امان بحال ڪرڻ ۾ ڪامياب ويا سون." ته ان ڏينهن ئي ڌاڙيلن جي ٽوليءَ جنم ورتو، جنهن علي گوهر جو پلاند قومي اسيمبليءَ جي ميمبر، عبدالحميد جتوئيءَ جي ڪمدار کي ماري، ورتو. ڌاڙيل جادو نرڙي، جي ڳوٺ پسيو ۾، ۱۲ ماڻهن کي اغوا ڪري ويا. چيو ويو ته، "اسان علي گوهر جو پلاند ڪيو آهي." حڪومت طاقت کي طاقت جي زور سان دٻائڻ ۾ ناڪام ويئي آهي ۽ اها هڪ تاريخي حقيقت آهي. جديد نوآبادياتي نظام ۾ حڪومت مسئلن جو شڪار رهندي آهي. ان جو حل صرف اهو هوندو آهي ته ان نظام کي تبديل ڪجي.

الهڏنو جوليجو- سيهڙ

مهاجرن کي اڃان ڪهڙا حق گهرجن؟

مهاجرن ۽ پنجابين ٻنهي صحيح ۽ حق پرست ايڊيٽوريل "ٻوڙهن جوڙ پاڙ نئي پاڪين جو" لکڻ تي مبارڪون هجن. توهان موجوده دور ۾ سنڌي ماڻهن جي دل جي ترجماني ڪئي آهي. مهاجر اسان سنڌين لاءِ پيا پنجابي آهن. اهي اسان سان ڪڏهن به گڏ رهي نٿا سگهن. ڪين ڦاسط پنهنجو مفاد پيارو هوندو آهي. مهاجرن کي ۴۰ سال گذرڻ جي باوجود، ڪڏهن به سنڌ ۽ سنڌي ماڻهن جو خيال نه رهيو آهي. انهن هر دور ۾ سنڌين جي سيني ۾ زهر پريل خنجر هنيا آهن. تازو مهاجر اڳوالن طرفان، سنڌين ڏانهن ڌاڙو هڪ مڪاري آهي، جنهن کان هر سنڌيءَ کي خبردار هئڻ گهرجي ۽ جذباتي وهڪري جي بجاءِ، هوش ۽ عقل کان ڪم وٺڻ گهرجي ۽ پنهنجن صفن ۾ وڌيڪ اتحاد پيدا ڪجي. مهاجرن جا سنڌين سان ڪيل ڪارناما سيني کي ياد آهن. انهن پوليءَ واري معاملي وقت، جيڪو سنڌين جو قتل عام ڪيو، سو ڪنهن کان به لڪل ڪونهي. ان کان سواءِ، لانڍي ڪيٽ (لياقت آباد ڪراچي) جي مهاجرن هڪ ڪتي کي سوسي سڏڻ ۽ ڪچ بارانسي ڪهڻ ۾ ڪهڻو ۽ سنڌين جي عزت کي خوب لٽيو. ان کان سواءِ، جيڪڏهن ڪو پهراڙيءَ يا اندرين سنڌ جو ڪو سنڌي رهاڪو، ڪراچيءَ اچي ٿو ته چوندا آهن، "ڇا توهان سنڌ مان آيا آهيو؟" اهڙي ريت، هيءُ مهاجر ڪراچيءَ کي سنڌ کان ڌار تصور ڪندا آهن. مهاجر هڪ طرف ته سنڌين ڏانهن دوستيءَ جو هٿ وڌائين ٿا ته ٻئي طرف، ڪوٽا سسٽم جي مخالفت، بهارين جي سنڌ ۾ آمد، سنڌ جي اقتدار ۽ ڪنٽرول ۾ برابر جو حصو، مهاجر صوبي جي ڳالهه ۽ پنجين قوم جي ڳالهه ڪن ٿا. هر حراسر اسان سنڌين کي اکين ۾ ڌوڙ وجهي رهيا آهن. جيڪي قوم پرست سياستدان، مهاجرن سان اتحاد جون ڳالهيون ڪن ٿا، سي شايد الشمس ۽ البدر جي هنيا گرديءَ کان ناواقف آهن. ڪراچيءَ ۽ حيدرآباد ۾ ڪليو ڪلا ڪراچيءَ کي ڌار ڪرڻ ۽ مهاجر صوبي جي ڳالهه ڪئي پئي وڃي. مهاجر صوبو، جيڪو ڪراچي، حيدرآباد، ٽنڊو، کهارو، ميرپور خاص ۽ سپر هاءِ وي تي مشتمل هوندو، لاءِ دستخطي مهم هلائي پئي وڃي. مهاجرن کي سنڌين کان سخت نفرت آهي. اهي جيڪڏهن پنهنجو پاڻ کي سنڌي سمجهن ٿا ته پوءِ پنجابين، ڪالاباغ ڊيم، پنو عاقل ڇانوڻي بهارين جي آمد، ڪوٽا سسٽم جي حمايت، سنڌين جي قتل عام ۽ ڌارين جي آبادڪاريءَ خلاف ڇو نٿا آواز اٿارين؟ حالت ۾ هن دور ۾ اسان سنڌين کان وڌيڪ نوڪريون، ڦاڪڙا ۽ واپار مهاجرن وٽ آهن. هندن جون جائدادون به هنن کي مليل آهن. پوءِ به اڃا ڪين ڪهڙا حق گهرجن؟ ڇا سنڌ جي تقسيم يا سنڌ مان سنڌين کي ڪڍڻ؟ مان هن رسالي ذريعي، سڄي سنڌ جي ماڻهن ۽ خاص طور تي جي- ايم سيد، ممتاز علي ڀٽي، رسول بخش پليجي، شاهه محمد شاهه، مخدوم خليق الزمان، مولانا

جان محمد عباسيءَ ۽ ٻين سنڌي سياسي اڳواڻن کي اپيل ڪندس ته سنڌ جون موجوده حالتون ڏسو ۽ پنهنجا اختلاف وساري سنڌ جي وجود کي بچايو. جڏهن سنڌ نه رهي ته پوءِ توهان سياست ڪٿي ۽ ڪنهن لاءِ هلائيندؤ؟ توهان ٿيڻ نه ڏيو تاهم جي بدران، گڏيل جدوجهد ڪريو، هڪ ٻئي تي خوني حملا بند ڪريو ۽ پنهنجي ذاتي لئه ۽ لٽ خاطر، سنڌ کي تباه ۽ برباد نه ڪريو. هن دور ۾ سنڌ جي نجات جو حل، صرف ۽ صرف سنڌين جي متحد ٿيڻ سان آهي. جڏهن، اسان جا سنڌي سياستدان، هڪ ٿي سنڌ گڏجڻ لاءِ تيار نه آهن ۽ پنهنجي انفرادي لئه برقرار رکيو اچن، ته پوءِ ڪن ڪولي پڌي چڏين ته، جڏهن، اسان غلام ٿيڻ وياسين ته پوءِ، سنڌي قوم جا هٿ انهن سياستدان جي ڳچين ۾ هوندا. آخر ۾ آئون هيٺيان مطالبا پيش ڪندس.

(۱) ڏاڙيلن جي بهاني سنڌين جو قتل عام بند ڪيو وڃي. (۲) ڪالا باغ ڊيم ۽ ٻوٽالل اوجي ڇانوڻي بند ڪئي وڃي، (۳) تعليمي ادارن مان پوليس فورس هٽائي وڃي، (۴) محترم دودي مهيري، گل محمد جکرانيءَ، دائود آلي ۽ ٻين سنڌي شاگردن کي آزاد ڪيو وڃي. (۵) سنڌ ۾ ڌارين ۽ ٻهارين جي آمد بند ڪئي وڃي. (۶) سنڌي بي روزگار نوجوانن کي نوڪريون ڏنيون وڃن. (۷) ٽي ويءَ ۽ ريڊيو تان سنڌي پروگرامن جو وقت وڌايو وڃي. (۸) سنڌ جي تعليمي ادارن ۾ اين- ايس- ايس- او جي غنڊا گردي بند ڪئي وڃي. (۹) جي- ايم سيد، ممتاز علي ڀٽي ۽ ٻين سياستدانن کي آزاد ڪيو وڃي. (۱۰) ڪراچيءَ کي صوبو ٺاهڻ جي هلچل بند ڪئي وڃي. (۱۱) سنڌ جي بي روزگار ڊاڪٽرن کي نوڪريون ڏنيون وڃن. (۱۲) سنڌ جي پيداوار سنڌ تي خرچ ڪئي وڃي. (۱۳) سنڌ جون زمينون فقط سنڌي هارين کي ڏنيون وڃن.

ڊاڪٽر نظام خاصخيلي
شهر گهارو، ضلعو ٺٽو سنڌ

گورنمينٽ اسپتال ٻڍورو

نئين نياپي جو آڪٽوبر ۽ نومبر وارو پرچو پڙهي، تمام گهڻي خوشي ٿي. رسول بخش پليجي جي انٽرويوءَ جي پهرين قسط پڙهي ڏاڍي فرحت آئي. پرچو مجموعي طرح تمام سٺو آهي. سائين جن کي هڪڙي ڳالهه کان آگاه ڪرڻو آهي ته "گورنمينٽ اسپتال ٻڍورو" ۾ منشيات جو ڪاروبار کليو کلايو پيو هلي. ڊاڪٽر غريب مارو ڙن جو علاج نه ٿا ڪن ۽ منشيات جو ڪاروبار وڌا ڪن. هڪ ريو واري پرچي ٻن رپين ۾ ٿا ڏين ۽ سرڪاري دوائن جا پئسا ٿا وٺن. ايم آر ڊيءَ جي شهدن جي باري ۾ پرچي ۾ ڪو ڪالم شايع ڪريو.

شوڪت علي ٻنور، مريور ٻڍورو

مستقبل جا هوچي منهه، ماڙو ۽ پنا

آئون نئون نياپو جو باقاعدي مطالعو ڪندو آهيان. رسالي جا سڀئي سلسلا خوبصورت آهن. توهان جا سنڌ ۽ سنڌ واسين تي وڏا احسان آهن، جو هن ڏکئي دور ۾ سنڌ ۽ سنڌواسين لاءِ ٻاٿ ڀتوڙي رهيا آهيو. خاص طور تي، قوم پرست ليڊرن جا انٽرويو ته هن رسالي جي جان هوندا آهن.

اسان کي خبر آهي ته سنڌي رسالا ۽ ڪتاب ڇپرائڻ وڏو اڙانگو ڪم آهي؛ انهيءَ جي باوجود، توهان جو "نئون نياپو" هڪ انٽرنيشنل رسالو آهي ۽ غير جانبدارانه پاليسي تي ڪاربند آهي.

تازو آڪسٽ وارن واقعن ۽ سنڌ جي ڳوٺن ۾ فوجي آپريشن جا احوال ڏيئي، توهان ثابت ڪيو آهي ته هيءُ رسالو صرف مظلومن جو آواز آهي. انهيءَ لاءِ اوهان جس لهڻو. 'نئون نياپو' ۾ پسارن ۾ انقلابي سوچ ۽ فڪر پيدا ڪرڻ لاءِ به هڪ سلسلو شامل ڪريو ته بهتر ٿيندو. ڇو ته اهي مستقبل جا هوچي منهه، ماڙو زي تنگ ۽ ذوالفقار علي ڀٽا هوندا.

ڪامريڊ غلام محمد باغي
ڪنڀار ڳوٺ، چارڪيءَ، تعلقو ٽنڊو الهيار، ضلعو حيدرآباد

سنڌو ديش ۽ غلام مصطفيٰ جتوئي. مددعلي سنڌيءَ جي وضاحت.

اوهان جي آڪٽوبر - نومبر ۱۹۸۶ع واري رسالي ۾، غلام رسول سهتي، پنهنجي انٽرويوءَ ۾، منهنجي حوالي سان اها ڳالهه چئي آهي ته، "سنڌو ديش جو نعرو غلام مصطفيٰ جتوئيءَ جي چوڻ تي لڳايو ويو هو." مون اهڙي ڪا، ڳالهه غلام رسول سهتي سان نه ڪئي آهي. آئون سندس ان ڳالهه جي ترديد ڪيان ٿو. مهرباني ڪري هيءَ وضاحت پنهنجي رسالي ۾ شايع ڪندا.

مدد علي سنڌي
ايڊيٽر روزاني "سنڌ نيوز"
حيدرآباد سنڌ

نئين نهيءَ کي اسرڻ جا وجهه ڏيو

نئين نياپي جو تازو پرچو "انٽرويوز نمبر" جي شڪل ڏسڻ ۾ رسو، مجموعي طور انٽرويوز ۽ ڳالهه ٻولهه جي سلسلن پرچي کي هڪ رخ ۾ ڏکي ڇڏيو آهي، جنهن سان پرچي جي صرف هڪ ڪڙي ملي ٿي. حالانڪه پرچي جي سهڙ ۾ اوهان مختلف باب به رکيا آهن. پر پوءِ به اهي پرچي کي ايتري تقويت بخشي نه سگهيا آهن. سنڌ سماچار ۽ شاعري بس لڪ هيون. خاص ڪري بشاولپ ۽ واجد جي. پوءِ ته هيءُ پرچو ٻن مهينن جو گڏي سهڙي ڪيو ويو آهي، پر ٻن مهينن جي مواد جي ڀيٽ ۾ تمام گهٽ مواد ڏنو ويو! حالانڪه، ٻن مهينن جي مواد جي چڱي خاصي کپ ٿي سگهي ٿي. جڏهن، پرچي کي خاص انٽرويوز جي لحاظ کان ميٽا ڪرائڻو آهي ته پوءِ ڪجهه چئي نٿو سگهجي. پر جي پرچو گڏيل مختلف بابن جو مجموعو آهي ته ٻين سلسلن تي به ترس کائي، انهن سان انصاف ڪريو.

اسين ڪافي وقت کان اوهان ڏانهن مواد موڪليندا پيا اچون، پر خبر نه آهي ته اوهان جي نظرين سان شايد نٿو پرچجي. ان ڪري اها ڪسوٽي رکي مواد نه ڇاپي رهيا آهيو! جڏهن هيءُ پرچو ڪنهن خاص لاءِ طرف کان ڪڍيو ٿو وڃي ته پوءِ معيار نٿي ڏيئي سگهجي. پر جي اهو مختلف سهڪاري ڪميٽيءَ طرفان ڪڍيو ٿو وڃي ته پوءِ اوهان مواد ڇاپڻ ۾ به اڪيلائي ڇو ٿا ڪريو؟ نئين نهيءَ کي اسرڻ جا وجهه ڏيو.

انور ابڙو، ڏوڪري

پليجي جي انٽرويوءَ لاءِ موت کان مهلت!

آڪٽوبر- نومبر ۱۹۸۶ع وارو پرچو پڙهوسين. بيحد پسند آيو. اوهان کي لک مبارڪون. رسول بخش پليجي جي انٽرويوءَ جي قسط پهرين، ايترو ته متاثر ڪيو جو ٻي دفعا وري وري پڙهيو اٿو ۽ هاڻ ته دل ٿي چئي ٿي ته آهي ته الائي ڪڏهن اهي قسطون پوريون ٿينديون ۽ مڪمل انٽرويو پڙهبو؟ حياتيءَ تي اعتبار به ڪونهي، پر هاڻ >

موت کان اڳتري مهلت ضرور ڏيندي، ته جيئن، استاد رسول بخش پليجي جو انٽرويو مڪمل طور پڙهجي. وري به اوهان کي واڌايون ڏيون ٿو جن ته اوهان محنت ۽ جفاڪشيءَ سان هيءُ انٽرويو ورتو ۽ شايع ڪيو.

ايڊيٽوريل 'وڏهن چورن پاڙو ڦٽي پاڳين جو' به پنهنجو مٽ پاڻ هو. اميد ته آئنده به ان نموني سان سنڌي عوام جي رهنمائي ڪندا رهندا. ايڊيٽوريل جي پهرين حصي "سامورا ماشيل جي شهادت"، دل کي ڏوڏي ڏني. سندس شهادت پوري دنيا جي مظلوم قومن ۽ ترقي پسند ڌرين لاءِ هڪ وڏو نقصان آهي. اسان ڪيس زبردست خراج تحسين پيش ڪريون ٿا. پروفيسر جمال نقويءَ پنهنجي پريس ڪانفرنس ۾ به چڱو ڪجهه ڳالهايو آهي.

ڪامريڊ غلام رسول سهتي صاحب کان ورتل انٽرويو به بي حد پسند آيو. جنهن تڪليف ڪري، سنڌي هاري تحريڪ جي صدر محترم قادر رانٽي جو انٽرويو ڏيو ته سٺو ٿيندو. آخر ۾ هڪ راءِ آهي، جي قبول پوي، ته مهرباني ڪري سنڌ جي ٻرڪ قومي اڳواڻ، محترم سائين جي. ايم سيد ۽ سنڌ جي ڏاهي عوامي اڳواڻ محترم فاضل راهوءَ کان به انٽرويو وٺي شايع ڪريو.

مصطفيٰ ولي شيخ. نصيرآباد

شهيد ڀٽي جو ڏوهه

آڪٽوبر- نومبر جو پرچو هٿن ۾ آهي. ڊاڪٽر نظام جو خط پڙهيم، اهو ٿو محسوس ٿئي ته ڊاڪٽر نظام صاحب کي پ پ پارٽيءَ سان ڪا ذاتي دشمني آهي. غلطيون انسان کان ٿينديون آهن ۽ غلطي معاف به ڪئي ويندي آهي. ڀٽو به انسان هو. منهنجي خيال ۾ کهڙ ۾ کهڙ، ڀٽي شهيد، اڄ جيترو ظلم نه ته ڪيو هوندو! جيترو شهيد ڀٽي کي بخشيو به نه ويو! پوءِ ته هاڻ ڀٽي کي بخشڻ يا نه بخشڻ جو سوال ئي نٿو پيدا ٿئي، جو ته هو بي مثال بهادريءَ سان، شهادت جو جام پي چڪو آهي. شهيد ڀٽي جو ڏوهه فقط اهو هو ته هو سنڌي هو. هو منصور پنجي، سوريءَ جو سينگار ٿيو.

ولي محمد سهتي جو خط حلقات تي پڙهيل ۽ واضح آهي. مهرباني ڪري سائين مغل جو تعارف ڏيندا ۽ لکندا ته هن ڪهڙو ڏوهه ڪيو آهي جو جيل ۾ بند آهي؟

ايڊيٽوريل "وڏهن چورن پاڙو ڦٽي پاڳين جو"، اسان جهڙي دانشورن لاءِ هڪ طرح جو سبق آهي، جنهن کي پڙهڻ ۽ ان تي عمل ڪرڻ ته چڱو. خاص طرح مهاجر قومي موومينٽ واري مسئلي تي، جيڪا اسان کي ڪنهن وڏي تباهي ڏانهن وٺي وڃي رهي آهي. ان کان هوشيار ٿيڻ کپي.

رسالي ۾ ڪجهه خاميون به آهن، جهڙوڪ: طنز مزاح، ڪهاڻيون ۽ پڙهڻ جا صفحا گهٽ آهن.

حسينا اختر

ٽنڊو قيصر

ڪاريڊو ڪم هو جاڳو

اوهان جو رسالو پڙهي، تمام گهڻي خوشي ٿي آهي. چاڪاڻ ته سنڌ بابت جاڻ ڏيڻ ۽ ذهن کي روشن ڪندڙ رسالو آهي. اسان کي پاڪستاني سطح جي سياست ڪرڻ وارن سنڌين جي تي افسوس آهي. خبر نه آهي ته انهن جو من ڇو ماندو آهي اسلام آباد جي ڪرسي ڏانهن!! سو سائين، ڇا ڪجهي اهڙن ماڻهن کي؟ هرڪو پنهنجي ديڳڙي چاڙهيو ويٺو آهي. پر اهڙي قسم جي اڳواڻن لاءِ ڇو سنڌي هر روز پيا مرن؟ حالانڪ انهن اڳواڻن کي مذمت ڪرڻ ته اچي ٿي، ماڻي جڏهن عمل جو وقت اچي ٿو ته ڊاڻهن ڪري، پنهنجن سائين کي چوندا آهن ته "ڪامريڊو ڪم هو جاڳو" اسان هتي رکو هڪ جلسو ڪرايو، ته اسان جي ٽر جا وڏيرا ناراض ٿي پيا. انهن اسان جي گرفتاريءَ لاءِ پوليس موڪلي ڏني. سندن خيال ۾ "ڪالهه جا ڇوڪرا اسان جي ليڊريءَ کي نا ڏڪ رسائن. ۽ اسان وڏيري اسد جوڻيجي (يعني وزيراعظم محمد خان جوڻيجي جي پٽ) وٽ ڪهڙو منهن کڻي ويندا سين؟"

سائين جي ايم سيد جو اهڙو، هڪڙي ڏينهن ضرور رنگ لائيندو. نگهڙ سنڌي جسالده شاه عبداللطيف ڪاليج. ميرپورخاص.

ملڪ نديم مان اها اميد نه هئي.

پرچو هر لحاظ کان مڪمل ۽ سٺو هو، پر ادبي پاڻي ۾، ملڪ نديم سان ماهوارل شام جي رپورٽ پڙهي، ڏاڍو ڏک ٿيو. اسان کي ملڪ نديم جهڙي ناميارتي شاعر مان اها اميد نه هئي. هن سنڌ جي ثقافتي لوڪ ادب تي اهڙي ڪٽر ذهنيت وارو راءِ ڏنو آهي جيڪو سنڌ جي هر باشعور شخص جي برداشت کان ٻاهر آهي.

صاحب موصوف، شاه صاحب تي الزام تراشي ڪندي، نازيبا لفظ استعمال ڪيا آهن ۽ چيو آهي ته، "سر ڪاموڏ ۾ شاه صاحب، عورت کي مظلوم ۽ اهڙي پيش ڪرڻ بدران، عورت جي واتان وڏيري جي تعريف ڪرائي آهي ۽ اهو عشاني لهو مٿيين وڏيرڪي طبقي جي حمايت ۽ غريب طبقي جي مخالفت ۾ آهي." اهو سراسر شاه صاحب کان ماڻهن کي باغي ڪرڻ لاءِ هڪ سازش جنجي تر ڪو وڌاءُ نه ٿيندو. جڏهن ته شاه صاحب جي سڄي شاعري مظلوم طبقي، هارين نارين ڪمين ۽ ڪاسبين، کي اعليٰ ۽ اتم ثابت ڪرڻ سان ڀري پئي آهي. ٻيهرين ڳالهه ته جام تماچي ظالم وڏيرو ۽ جاگيردار ذهنيت جو مالڪ نه هو. جيڪڏهن ائين هجي ها ته هو نوريءَ کي پنهنجو شريڪ حيات نه بڻائي ها؛ ۽ نه وري پنهنجو ڪڙم قبيلو ۽ خانداني مال اسباب، ۽ پنهنجا ابا ڇڏي، مهاڻن وارو ڏنڊو اختيار ڪري ها، ۽ نه ئي چار ڪاهي تي ڪٽي ميهڻو ماري ها! مثال سر ڪاموڏ سان ظاهر آهي ته:

مٿي هٿ ۾ مڪڙي، جام هٿ ۾ جار

سچو ڏينهن شڪار ڪنجهر ۾ ڪالهه هو

(منير حسين موراني سماٽ سنڌي)

ڪنڊ ڪوٽ

سهتي جو انٽرويو، حقيقتن تي پردو!

آڪٽوبر ۽ نومبر جو رسالو پڙهيوسين. بهترين مضمون، ڪالم ۽ انٽرويو هئا ۽ ايڊيٽوريل "وڏهن چورن پاڙو ڦٽي پاڳين جو" ته واهه جو هو. غلام رسول سهتي جو انٽرويو سٺو هو. سهتي صاحب هڪ ڳالهه ڪئي آهي ته "بنگال ۾ قتل عام جاري هو، خون پئي وهيو، پر سنڌ ۽ پاڪستان مان ڪنهن به سياسي ماڻهوءَ، جام ساقيءَ کان سواءِ ان سانحي جي مذمت ڪانه ڪئي. جام ساقيءَ سڄي دنيا کي اپيل ڪئي ته "بنگالين کي قتل عام کان بچايو"

سهتي صاحب کي اهو ياد ڏيارڻ چاهيان ٿو ته جام کان علاوه، سنڌ ۾ پيا به انسان دوست ۽ وطن دوست رهن پيا، جن ڏينهن رات محنت ڪري، ڪارل ۽ الذاري رائين ۾ ويهي ڪتاب ترجما ڪري، ڇپرايا ۽ ورهايا. مثال، محترم رسول بخش پليجي

خوشگوار سفر جي نئين ڳالهه ... وڌيڪ آرام ۽ آسائش سان
پي آءِ اي جو ايگزيڪيوٽو ڪلاس "سهڻي"!

پنهنجي نالي وانگر حسين.

سهڻي. هڪ لفظ جيڪو ذهن ۾ حسن ۽ دلڪشي جو تصور پيدا ڪري ٿو... هڪ خوبصورت لفظ جو پي آءِ اي
جو ايگزيڪيوٽو ڪلاس جي تخليق جو محرڪ بڻيو... جنهن اسان جي اڄوڪي ڪاروباري سفر کي وڌيڪ آرامده ۽
پرسڪون بنائڻ جي دعوت ڏني ۽ پوءِ اسان سهڻي کي حسن ۽ دلڪشي سان گڏ آرام جي هر قسم جي لوازمات سان سجايو
- اوهان جي سهولت لاءِ فرسٽ ڪلاس جيڪا ان ڪائونٽر تي بورڊنگ ۽ ترجيح ۽ ٣٠ ڪلو سامان کڻي وڃڻ جي اجازت.
- اوهان جي آرام ۽ سڪون لاءِ اسان جي بوئنگ ٧٤٧ جهازن ۾ خصوصي سيٽون هر قطار ۾ صرف ڇهه ڪشاديون سيٽون.
پير رکڻ لاءِ واڌو جڳهه ۽ خصوصي ڊزائن جا آرامده "فٽ ريسٽ"... پرسڪون ماحول جتي مرضي هجي ته آفيس جو
ڪم ڪريو يا مڪمل آرام - اوهان جا پسنديده روايتي پاڪستاني ۽ مغربي کاڌا نفيس چيني جا ٿانون ۾ ديده زيب
ڪٽلري. خصوصي تربيت يافته فضائي عملو هڪ نئين جاذب نظر لباس ۾ ملبوس، ان کانسواءِ بهترين نيون فلمون
مختلف قسمن جي موسيقيءَ جا ١٢ چينل، دنيا جون مشهور ترين اخبارون، رسالا ۽ جريدا غرض ته اهي سڀئي
خصوصيتون جيڪي اوهان جي سفر داستان وانگر حسين ۽ يادن وانگر دلنشين بنائي ڇڏينديون.
اسين اوهان کي پي آءِ اي جي ايگزيڪيوٽو ڪلاس سهڻي ۾ خوش آمديد چوڻ جا منتظر آهيون.

PIA پي آءِ اي
پاڪستان انٽرنيشنل
فاصلا گهٽائي - قربتون وڌائي

ايمسٽرڊيم • بنڪاڪ • قاهره • دبئي • دهلي • فرينڪفرٽ
اسلام آباد • استنبول • ڪراچي • لنڊن • منيلا • ماسڪو
نيويارڪ • پيرس • ٽوڪيو.

ISLAMABAD

جو ڪتاب "جيڪي ٻنگال سان ٿيو." سنڌ جي ڪن مالڪن وٽ اهو ڪتاب اڃا به موجود هوندو. سهتي صاحب کي گذارش ڪندس ته اهو ڪتاب پڙهي، پوءِ ٻڌائي ته ڇا هن حالتن تي پردو وجهڻ جي ڪوشش نه ڪئي آهي؟

آزاد سنڌي "جيڪب آباد"

ممتاز ۽ حفيظ کي سلام

ڪرسي جي لالچ ۾ پنجابي سامراج کي مظلوم سنڌ وارن کي شرم اچڻ کپرجي، اسين ون يونٽ نظام ۽ پنجاب جي حامين کي ٻڌائڻ چاهيون ٿا ته، سنڌ جو غيرتمند عوام هاڻي پنهنجي ڪنهن جي لاءِ قربانيءَ جو بار نه کڻندو. قرباني صرف پنهنجي قرتيءَ ۽ پنهنجي حق لاءِ ڏيندو. ون يونٽ نظام ۾ جيڪو ظلم ننڍين قومن تي، خاص ڪري سنڌي قوم تي ظلم ٿيو آهي، ان ۾ پنجابي سامراج به شامل آهي. سنڌ جو غيرتمند عوام، پنجاب کي مظلوم قبول نه ٿو ڪري. ون يونٽ نظام صرف پنجاب کي فائدو ڏنو آهي، ننڍين قومن کي سندن حق جي بجاءِ گوليءَ جو نشانو بڻايو ويو آهي. ڇا اسان ان ڪري پاڪستان ۾ شامل ٿيا هئاسين جو هڪ وڏي قوم، ننڍين قومن جا حق پنهنجي قبضي ۾ رکندي ۽ ننڍين قومن جو آواز اٿاريندڙ اڳواڻن تي ڪوڙا ڪيس مڙهيا ويندا ۽ انهن تي غداريءَ جا الزام هنيا ويندا؟ اسين حڪمرانن کي ٻڌائڻ چاهيون ٿا ته غدار اسين نه آهيون، غدار توهين آهيو، جو مير جعفر وانگي ڪرسيءَ جي لالچ ۾ قومن جي حق سان غداري ڪريو ٿا. اسين عظيم قوم پرست اڳواڻ ۽ رهبر سنڌ ممتاز علي ڀٽي ۽ سندس ساٿين، سردار عطاءُ الله مينگل ۽ عبدالحفيظ پيرزادي، جن پنهنجي ديس جي مظلوم قومن جي حق لاءِ آواز اٿاريو آهي، کي سلام پيش ڪريون ٿا.

سعيد ڀٽو ۽ ٻيا ساٿي
ڊپٽي جنرل سيڪريٽري سي . ايس . ايف رتوديرو.

ٿئين ٿيءَ کي موقعو ڏيو

مونکي اها ڳالهه سمجهه ۾ ڪونه ٿي اچي ته آخر ٿئين ٿيءَ جي ليکڪن، ايڊيٽرن ۽ وڏن (نامور) اديبن جو ڏوهه ڪهڙو ڪيو آهي جو ڪين نظر انداز ڪيو ٿو وڃي؟

جيڪڏهن توهان مستقبل ۾ نجم عباسيءَ، امر جليل، شيخ اياز، الطاف شيخ ۽ آغا سليم کي پيدا ڪرڻ چاهيو ٿا ته ٿئين ٿيءَ جي ليکڪن جي همت افزائي ڪرڻ خاطر، هنن لاءِ هڪ الڳ ڪالم شروع ڪيو.

مومن نظام علي "سورهيه سنڌي" ٻالڙالي صدر: شاهه لطيف سنڌي ادبي لائبريري ٻالڙالي ۽ ٻيا ميمبر

ابا توکي بخار آهي!

بلوچي صاحب جو انٽرويو تمام ڪهڙو ولو، جنهن لاءِ اوهين کيرون لهڻيون ايڊيٽوريل به تمام زبردست هو. هنن حالتن ۾ جتي چپن کي تالا لڳل وڃن، قلم تي زنجيرون پيل هجن، چوڌاري وايومنڊل خاموش هجي، اتي 'نئون نياپو' رڻ جي اونداهيءَ ۾ چنڱ جو ڪم ڏني پيو. انهيءَ لاءِ آئون ۽ منهنجا سمورا دوست، اوهان کي جس پيا ڏين.

خطن ۽ پاڻو غلام رسول سهتي جي انٽرويوءَ مان معلوم ٿيو ته هر هڪ پنهنجي ڏيڍ سير جي مسيت ٺاهيو ويٺو آهي. جيڪڏهن ٺاهيو ويٺو آهي ته اها ڇو؟ ڇا انهن کي سنڌي ماڻهن جي خون جو ڪو احساس ڪونهي؟ پوءِ ڪڏهن ڇو نه ٿا؟ هر ڪو پرو سنڌي عوام جي مسئلن کي وساري، انا جو مسئلو بنائي، هڪ ٻئي جي ڏاڙهي ڇو پيا پٽيو؟ جيڪڏهن پيا خراب ۽ توهين سنا آهيو، ته پوءِ اهو ڪم ڇو نه ٿا پنهنجن هٿن ۾ کڻو ۽ جدوجهد ڪري، پنهنجي ڏيڍ سير جي مسيت کي ملائي هڪ وڏي ڏيڍ مٽي مسيت ٺاهيو.

گنڊيل ٻرڇي ۾ طيب ٿيمر

ڳوٺ تي ٿيل هٽلري ڪارروايون جيان، پين ڳولين ۾ ... ڪيل ڪارروائين کي شايع ڪري، جمهوريت جي نام نهاد دعويدارن تان پردو هٽايو ته هوند بهتر.

اوهان رسالو "نئون نياپو" ڪڍي ظلم ته ٻڌايو ٿا، پر ظلم جو ڪو حل ڪونه ٿا ڏسيو، نيم حڪيم جيان ته "ابا توکي بخار آهي" باقي بخار لاءِ ڪا گوري مون وٽ ڪونهي. مهرباني ڪري، دل لڀائيندڙ نعرا ۽ ڳالهيون نه ڪيو ۽ عوام کي به اهترو بيوقوف نه بڻايو. سنڌي عوام کي ڏهاڙي لوڙي پرڏيهي ظالمن، ڦورن ۽ غاصبن کان نجات کپرجي، نه ڪي اسٽيج تي ايهي، ڪن ڦاڙيندڙ مائيڪ جون تقريرون يا پٽين ۽ ڪتابن تي لکيل تصورن جي بنيادن تي ٻڌل، حقيقتن کان پري ڪي خواب، جن جي ڪا تعبير ئي نه هجي!

سروش هرڙجاڻي سي . ام . سي لاڙڪاڻو.

قتل عام سنڌ ۾، ڪچهريون پنجاب ۾!

توهان جو "نئون نياپو" هر مهيني ۾ ولندو آهيان ۽ اهو مون لاءِ لازم ٿي ويو آهي ته آئون نئون نياپو پڙهان، ڇو ته واحد رسالو آهي، جيڪو سنڌ ۽ سنڌي ماڻهن لاءِ لکي ٿو ۽ انهيءَ دور ۾، جنهن ۾ سنڌ جي ڳالهه ڪرڻ ۽ مظلوم قومن جي ڳالهه تي بندش آهي. آءٌ خاص طور تي ٿورائتو آهيان، جو توهان سنڌي، بلوچ، پشتون فرنٽ جي پروگرام کي پنهنجي رسالي ۾ نمايان جڳهه ڏني آهي. جڏهن ته فرنٽ جي ڳالهه غداريءَ جي برابر سمجهي ٿي وڃي.

مون کي انهن سنڌي ليڊرن تي افسوس آهي، جيڪي ڪرسيءَ جي لالچ ۾ اچي سنڌ کي غلام بڻائڻ جا ڏاڍين سان وعدا ۽ معاهدا ڪري رهيا آهن. جيڪي چون ٿا ته ۷۳ع جو آئين بحال ڪريو ۽ پنجاب جي اڪثريت قبول ڪئي وڃي ۽ پنجابي به اسان وانگر مظلوم آهي جيترو سنڌي آهي. آءٌ انهن کان پڇان ٿو ته، توهان کي جيڪڏهن پنجاب سان محبت آهي ۽ حڪومت ملي ۽ انهن پنجاب جي هٿ ۾ آهي، ته پوءِ ڇالاءِ سنڌ ۾ قتل عام ڪرايو ويو؟ وڃي پنجاب ۾ جلوس ڪيو ۽ پنجابين کي ميدان ۾ آڻيو ته جيڪي توهان کي ... ۽ سوا اقتدار وٺي ڏين. باقي جڏهن خون جي ضرورت آهي ته سنڌ ۾ سنڌين جو قتل عام ٿا ڪرايو، ۽ ڪچهريون ڪرايون آهن ته پوءِ وڃي ٿا پنجابين سان ملاقاتون ڪيو!

احمد علي "سولاني" لاڪو "ڊپٽي جنرل سيڪريٽري سنڌ ڪنفيڊرل اسٽوڊنٽس فرنٽ"

ڏاڙهن سان پاڪر!

ايڊيٽوريل "ڏاڙهن چور پاڙ تي پاڪين جو" ۾ توهان اڄ جي اهم مسئلي تي قلم کنيو آهي، ۽ اهڙيءَ طرح مسئلي کي واضح ڪيو آهي جو پڙهڻ سان اچي ٿو ۽ ڪاري جي چٽي طرح سڃاڻ ٿي وڃي ٿي. اسان وٽ ڪالهه مذهب جي آڙ ۾ ٻوڙيل آيا، جن کي اسان جيءَ ۾ جايون ڏنيون، اڄ اهي ئي ڪاروبار تائين پهچي، اسان کي ڏنگڻ لاءِ زهر پرسا ... پيا پرن! ۽ اسانجا ڪي نام وارا سياسي اڳواڻ ۽ رهبر انهن نانگن سان هٿ ۾ هٿ ملائي ۽ ڀاڪر پائي ڪن پنهنجي مائٽ جو محمل راهن ڏيارڻ ۾ رڪا پيا آهن، جن اهي پاڻ کي انهن ڪاريهر اوڙو ... ۾ لڳڙو پيا سمجهن! صد افسوس!!

توهانجو اڄوڪو هر لحاظ کان

اسانجي معزز کاتيدارن
جو حاصل ڪيل نفعو
بابت جولاءِ کان ڊسمبر ١٩٨٦ع

سيونگز	اطلاعي جمع کاتا	
٧،٣ سيڪڙو	٧ ڏينهن جي اطلاع وارا	٣٠ ڏينهن جي اطلاع وارا
	٤،٨ سيڪڙو	٥،٥ سيڪڙو

ميعادي کاتا

٣ مهينا	٦ مهينا	هڪ سال	٢ سال
٨،٤ سيڪڙو	٩،٥ سيڪڙو	١٠ سيڪڙو	١٠،٨ سيڪڙو
٣ سال	٤ سال	٥ سال يا ان کان وڌ	
١١،٧ سيڪڙو	١٢،٦ سيڪڙو	١٣،٥ سيڪڙو	

نيشنل بينڪ آف پاڪستان — قومي ترقي قومي بئنڪ

United

مڪمل چاهجي ته وڌاءُ نه ٿيندو. ماضيءَ ۽ حال جي روشنيءَ ۾ مستقبل لاءِ سياستدان، اديب، ۽ دانشور طبقو، سوچ ويچار ڪري، بهترين فيصلا مرتب ڪري سگهي ٿو.

سچ اگهاڙ رسول بخش پليجي جي انٽرويوءَ جهڙي بهترين اسٽڊي سان ڪنڌ، بعد راءِ، دلچسپ انداز ۽ بيباڪيءَ سان پنهنجي 'پالڪ اوستا' جي چٽ چڱي آهي ڪيس جس هتي.

ادبي پاڳو ڪهاڻيءَ ڪانسواءِ ٻيو به لڳي! ڪهاڻي ذهن جي ڪوشش ڪندا ڪيو. شاعري به ايڏي گرم ۽ ڳاڙهي ڪونه هئي! جيتري اندر هئي. گهرائي هئي. لڳي ٿو توهان شاعريءَ جي معاملي ۾ فارمليٽي ٻا پوري ڪيوا آهن جي ها!!

ٻار "هاڻي" سهڻي ذون ڏيرو

رن جي داخلا

ٻر نظرن مان ڪڏريو. ڏاڍو پسند آيو. رسول بخش پليجي جو انٽرويو ٻوابت ولو. تمام سٺي نائيم ۾ توهان انٽرويو شايع ڪيو آهي. حقيقت هيءَ آهي ته اسان جو ڳوٺ، پهراڙيءَ ۾ آهي جو ڌاري پنجابي پناهگيرن جو گهيرو آهي. تازو، جڏهن ووٽن جون اسٽون جوڙجي رهيون هيون، ته اسان به پنهنجا ووٽ داخل ڪرايا ۽ پين به چند چاڻ مان خبر پئي ته پناهگيرن جا ووٽ سڀ جعلي هئا! اهو ته لهي، الٽو اسان جا حقيقي ووٽ به پناهگيرن ڪٽرائي ڇڏيا! جڏهن اسان رڙيون ڪيون ته، "اسان جا ووٽ حقيقي آهن." تڏهن اهو چئي اسان کي واپس ڪيو ويو ته "توهان جا حقيقي ووٽ به ڪوڙا آهن ۽ پناهگير پنجابين جا ڪوڙا ووٽ سچا آهن." اهو هو آليبڙ جو انصاف! ها اسان ڪان مستقبل ۾ ووٽ ڏيڻ جو حق به کسيو ويندو؟ هن ڌرتيءَ جي ڌڻين کي ڌاريو

بناپو ويندو؟

مختيار علي خاصخيلي. سنڌي ڏا ڳر ڊتحريڪ يونٽ بچل خاصخيلي

ڌرتيءَ جو قرض

توهان هن پوسائيل ۽ گهٽ واري ماحول ۾ "نئون نياپو" ڇپائي ڪري، سچ پڇو ته سنڌ ڌرتيءَ جي قرض لاهڻ ۾ ڪاهه ڪثر نه ڇڏي آهي. جاهڻ لاءِ شايد هن ڌرتيءَ جو هر ستايل ۽ ظلم جي چڪيءَ ۾ پيڙهجندڙ طبقو، توهان کي داد ڏيڻ کان سواءِ رهي نه سگهي!

سنڌ هميشه ڌاريڻ جي ليڪ ۾ رهي آهي، ۽ جڏهن به ڪنهن سنڌ جي حق لاءِ آواز اٿاريو آهي ته انجي آواز کي دٻائڻ جي ڪوشش ڪئي وئي آهي ۽ ان کي ڌاڪو، تخريبڪار ۽ ملڪ دشمن عنصر قرار ڏنو، ڪولهن ۽ ڦاهين جي لنڌي جو جام پيارڻو ويو آهي.

احمد ملاح. مهراڻ يونيورسٽي نوابشاه

مان روڳڻ وارن ۾ شامل نه آهيان.

ڪيترن پاٺڪن لکيو آهي ته "اسان طب ڏهي رازڳ فصو پڙهي، روئي ڏنو." پر مان روئڻ وارن ۾ شامل ناهيان. مان انهن ۾ شامل آهيان، جيڪي ڏند پيڙي، خاموشيءَ سان هڪ عزم ڪري ڇڏهن ته اڳتي اسان کي ڇا ڪرڻو آهي؟ اسان جي هڪ پاڻ لکيو آهي ته "سنڌ جي تواريخ ڪان واقف ڪريو. ادا مان ان پاڻ ڪان پڇان ٿي، ته "سنڌ جي تواريخ تي لکيل ڪتاب سنڌ مان ختم ٿي ويا آهن ڇا؟؟"

پليجي صاحب جي انٽرويوءَ جي پهرين قسط پڙهيسين، بعد پسند آئي. رهيو سوال ته پليجي جي ڳوٺ جي ماحول ۾، ماڻهون موچڙا ڪائيندڙ هيون ته پليجي کي اهڙا ڳالهه ڏکي لڳي ٿي

هئي. ۾ اهو ماحول اڄا ن بدليو ڪونهي. اڄا ن به ڪيترن هندن تي زالون ويچاريون پيون ڪٽبيون آهن، جنهن ماحول ۾ اسان رهندا آهيون، تنهن ماحول جي هڪ عورت، ٻي عورت کي مار ڪيائي خوش ٿيندي آهي! هن پيري به رسالي ۾ سواءِ سياست جي ٻيو ڪجهه نظر نٿو اچي. ڪڏهن ڪڏهن ته ڪا انسيڊي منظي ڪهاڻي به ڏيندا ڪريو. پاٺڪن جا خط راڻا ته سٺي طرح شايع ٿين ٿا، پر عمل ڪرڻ جي ضرورت ڏاڍي آهي. ايڊيٽوريل ۾ لکيل صلاحن تي اسان جا پاٺڪ هلن، ته پوءِ اسان جو وار ونڪو به نه ٿئي. پڻ مهتاب راشديءَ جو انٽرويو ڏيو ته ڏاڍو سٺو ٿيندو.

سلينا اختر. ٽنڊو قيصر

پروفيسر جمال نقويءَ جا لفظ.

رسالي جي ڪور تي، جن لفظن سڀ کان زياده متاثر ڪيو، اهي پروفيسر جمال نقويءَ جا هيءُ لفظ هئا ته، "قومي سوال، طبقاتي سوال جو حصو آهي." مان سمجهان ٿو ته اهي الفاظ نام نهاد قوم پرستن کي (جن سنڌ ڌرتيءَ جو ٺيڪو کنيو آهي) ڏاڍا خراب لڳا هوندا. اها تواريخي حقيقت آهي ته، "قومي سوال ڪو الڳ ٿلڳ مسئلو ڪونهي، بلڪ، اهو هڪ جمهوري سوال اٿ آهي." اسان جا قوم پرست ساٿي، جيڪي مارڪسزم ۽ لينزم کي سمجهن ٿي ڪون، رڳو پاڪستان جي جبري الحاق جهڙا غلط ۽ بي بنياد نعرا ڏئي، هتان جي نوجوانن کي غلط راهه ڏسي پيا. ممتاز علي ڀٽي جا پول پڌاسين، پليجي جون ڳالهيون پڙهيوسين، پر سنڌ ڄائي ڪامڻيءَ جي صدر غلام رسول سهتي جو انٽرويو ڏيو ولو. عبدالقادر ... جي جيسون ... اڻين

محسوس ٿي ٿيون، جن، عبدالقادر اديب جو ٺيڪو کنيو آهي!

هن رسالي ۾ سڪر سينٽر جيل مان، ولي محمد سهتي جو خط ڏاڍو ولو. حقيقت ۾ ولي محمد سهتي، جيڪو ڪجهه لکيو آهي، اهو بلڪل سچ آهي، مان هڪ جمهوري پسند جي حيثيت سان، ساٿي ولي محمد سهتي کي مبارڪباد پيش ڪريان ٿو.

جيڪڏهن توهان انقلابي رهنما ۽ پاڪستان ڪميونسٽ پارٽيءَ جي رهنما ۽ مسلسل ١٠ سال قيد ڪاٽيندڙ ساٿيءَ، ڪامريڊ جام ساقيءَ کان انٽرويو وٺي ڏيو ته تمام بهتر ٿيندو.

مان سمجهان ٿو ته آڪٽوبر نومبر جو شمارو "نئون نياپو" نه، پر "ارنڊ نياپو" لڳو. ڪامريڊ جام ساقي ڪيس جا ساٿي پر پهل ساٿي، ڊيور در ۽ ڪمال احمد وارثيءَ جي آزاديءَ لاءِ لکو ته ڏاڍو سٺو ٿيندو. "وڏهن جور پاو ٺٽي پاڪن جو" ۾ جڏهن مي للقا پڙهيم ته "ملڪ اڻ سنڌي طرح، آمريڪي سامراج ۽ سنڌيءَ طرح پنجابي سامراج جي تسلط ۽ غلبي هيٺ اچي ويو آهي" ته ڏاڍو افسوس ٿيو. سڀ کان پهرائين مان ايڊيٽر صاحب کان پڇندس ته ڪهڙي اصلي، ۾ لکيل آهي ته ڪاهه قوم سامراج ٿيندي آهي؟ ڇا مارڪس، اينگلس، لينن پيا بورجوازي اڪسالي اهو ڪٿي لکيو آهي ته ڪاهه قوم سامراج ٿيندي آهي؟" ايڊيٽوريل لکندڙ دوست مارڪس ۽ لنن جا حوالا ته ڏنا آهن، پر سندن تعليم کي سمجهيو ڪونه.

ٻروڻ ڪمار

ڪمر نامه اوم

نوٽ: ٻانو سالن ڪندا غلطي ٿي وئي، مان واري خط لکندڙ جسو مطلب شايد هيءَ آهي.

تنهن "سامراج" هن ڌرتيءَ جي ڪا قوم يا ملڪ نه، بلڪ سڄي آسمان تي رهندڙ ڪا آفت آهي! اهڙي ريت سوشلزم، فاشزم، لوئس ازم، مارڪسزم ۽ مذهب وغيره به شايد ۾ خلا ۾ ٿيندا آهن ۽ ڪوبه ملڪ اجتماعي طرح سوشلسٽ، مارڪسسٽ، فاشسٽ يا مذهبي نه هوندو آهي! اهي سڀ ڪنهن پئي ستاري تي رهندڙ جنسون آهن! (ايڊيٽر)

زخم سهي به سنڌ لاءِ لکندا رهيس

مون کي اجازت ڏيو ته آءٌ ڪنهن اخبار يا رسالي ۾ ڪجهه مواد موڪلي سگهان. ڇو ته اسان جي معاشري ۾ اڪثر ڪري، سنڌي عورت تي پابندي هوندي آهي. هوءَ گهر کان ته نڪري ئي پنهنجي دالي بالپيءَ لاءِ، پر هن کي وڏيڪ اجازت نه هوندي آهي ته ڪو اوم لاءِ قدم اڳتي کڻي سگهي. پر اسان جا ڪيئي سنڌي ڀائر به اهڙا آهن، جيڪي سنڌي عورت کي، چاهي اها ڀيڻ هجي يا ڌيءَ يا ماءُ يا زال، کي گهر ۾ قيد ڪري رکندا آهن ۽ انهن تي پابنديون وجهڻ سان خوش ٿيندا آهن ۽ وري سمجهندا آهن ته اسان جون ڀينرون گهرن ۾ خوش آهن! حالت ۾، اهي خوش نه هونديون آهن. ڪن سنڌي ڀائرن جي، پڙهيل لکيل هوندي به، سوچ جاهلن جهڙي آهي ۽ سچ پچ ته ليکي پڙهي وڃايو اٿن.

زهره ضمير شيخ، گرلس هاءِ اسڪول

خيرپور ناٿن شاهه

شعوري سگهه وڌايئڙا.

ماهوار "نئون نياپو" جو تازو پرچو پڙهڻ لاءِ نصيب ٿيو، مواد معياري هو، انٽرويوز جو سلسلو به سٺو آهي. اميد ته ساڳئي ۾ اهڙي ئي محنت سان رسالي کي چونڊ مواد سان سينگاري، ڏيهه جي ڏکويل عوام تائين پهچائيندا ۽ سندن شعوري سگهه وڌائيندا رهندا.

ضمير قل، ٽالپر وڏا

حميده کهڙو جا خيال پسند آيا.

آگسٽ سيپٽمبر جو "نئون نياپو" پڙهيم، ميڊم حميده کهڙو جا خيالات پسند آيا ۽ توهان جو "نئون نياپو" به بيحد پسند آيو.

صوابي سڪندر علي ٿيبو

گورنمنٽ هاءِ اسڪول، پوسٽ پنهو تعلقو ميهڙ، ضلع دادو

دولهه ملهڻجي ديس جا

آڪٽوبر ۽ نومبر جو پرچو هٿن ۾ آهي. ٽائيٽل به هميشه کان منفرد هو ۽ اهو صرف ۽ صرف سائين ممتاز علي پٺاڻ جي تصوير جي ڪري هو، جيڪو اچوڪي اهڙي دؤر ۾ پنجاب جي اک جو ڪنڊو ٿي پيو آهي. خطن جو سلسلو به ڪاميابيءَ سان اوم کي سجاڳيءَ ۽ آزاديءَ جو "نئون نياپو" ڏيندو پيو وڃي. ايڊيٽوريل ته "نئون نياپو" جي جسم ۽ ساهه هوندا آهن. انٽرويوز جو سلسلو سٺو هلي پيو، محترم نجم عباسيءَ، امر جليل ۽ شيخ اياز وغيره جا انٽرويو ڏيو. نادر جوليجو صاحب به تمام سٺو مقالو ڏنو. شاعريءَ جو معيار به مٿانهون هو، پر تمام نوري شاعري هئي ۽ شاعري جا صفحا به وڌايو. نون ڪتابن جي تبصري واري ڪالم به من موهي ورتو. پر اسين ته ڪهڙا ڪتاب خريد ڪريون؟ انهن جي معيار ۽ اهميت جي خبر "نئون نياپو" مان پلي پئجي ويندي، ۽ اسين سٺا سٺا ڪتاب، لائبريريءَ لاءِ خريد ڪري سگهنداسون. توهان پنهنجي ويچاران سان تعارف ڪرائي، وڏو ورڻ ڪيو آهي ۽ ادا ته سنڌي اوم لاءِ وڏي خوشيءَ جهڙي ڳالهه آهي ته اسان جي هڪ سنڌي نيالي، ڊاڪٽر ٿيڻ سان گڏوگڏ، سٺي شاعرا به آهي.

مهرباني ڪري، سروپچ سجاوليءَ، استاد بخاريءَ ۽ تنوير عباسيءَ کي تعارف ۾ شامل ڪندا ته نئون نياپو جي حسن کي چار چنڊ لڳي ويندا.

٢٢-١٢-٨٦ع تي روزاني عبرت جي صفحي نمبر ٣ تي هڪ خبر "ٽوڙي ڪيس جي ڪن اسيرن خلاف نئون ڪيس داخل" جي عنوان سان ڇپي آهي، جنهن جي پڙهڻ کان پوءِ، جيڪا منهنجي دل تي گذري اها بيان ڪرڻ جهڙي نه آهي. آخر اسان سنڌي شاگردن ڪهڙو ڏوهه ڪيو آهي جو ڪولين جو نشانو به اسان بڻجون، جيلن ۾ تشدد به اسان تي ٿئي ۽ ٺٽي محمد خان ۾ سامراجي دلالن جي هٿان مارڪٽ به سنڌي استادن کي کائي وڃي ۽ جڏهن انهن سيني ڳالهين ۾ به دشمن جو هانو نه ٺري، ته وري، اسان تي غلط الزام لڳائي، سنڌي قوم جي نظرن ۾ ذليل ڪيو وڃي. "اهڙو ڪو انڌير سرتيون جهڙو سنڌ ۾!"

جهنيال ساگر سنڌي

جميعت علماءِ اسلام، ترقي پسند آهي.

عرض ته توهان جو رسالو "نئون نياپو" ڪافي وقت کان ولي پڙهندو ٿو اچان ۽ موجوده رسالو به هٿن ۾ آهي. رسالي ۾ سٺي معلومات سمايل آهي. هن شماري ۾ توهان ايڊيٽوريل ۾ جميعت علماءِ اسلام کي رجعتي گروهه سڏيو آهي! توهان خود محمود الحق عثمانيءَ جو ذڪر ڪندي چيو آهي ته، "هن جو تعلق هونئر مذهبي ۽ رجعتي گروهن، جهڙوڪ جميعت علماءِ اسلام وغيره سان گهڻو وڌي ويو آهي."

جميعت وارا رجعتي گروهه نه آهن. توهان کي غلط اوهي ٿي آهي، يا صرف پڌل ڳالهين تي ڀائين ٿا ڪريو. جميعت ترقي پسند آهي ۽ هن هميشه مظلوم جو ساٿ ڏنو آهي. سدائين ظالم سان هر دور ۾ ٽڪر کاڌو آهي. جميعت علماءِ اسلام هن ملڪ ۾ اسلامي قانون چاهي ٿي ۽ مظلوم قومن جا پورا حق. اميد ته آئنده اهڙي غلط بيانيءَ ۽ چڪتاڻ کان پرهيز ڪندا.

صلاح الدين مهر

جنرل سيڪريٽري

جي. ٽي. آر. شاخ لکي،

ضلع شڪارپور

پليجو ڪاٿ ڪيئن هلندو هو؟

احوال عرض ته 'نئون نياپو' ڪيتري وقت کان سنڌي ادب ۽ ملڪي سياست جي سرگرمين جي ساڄهه ۽ معمولي کان اڳ ڏاريندڙ واقعن تائين، پنهنجو نقطي نظر پيش ڪندو رهيو آهي. توهان سياستدانن، عالمن، اديبن جا انٽرويو شايع ڪري، هڪ طرف پنهنجو فرض نڀائي رهيا آهيو ۽ ٻئي طرف ملڪ جي عالمن کي انهن اڳوالن ڀاران سندن موقف جي اظهار کان آگاهه ڪري رهيا آهيو.

ماهوار "نئون نياپو" جي ان سڄي عرصي ۾ ڪيترئي اولاهون به رهيون آهن. تازو پرچي ۾ اوهان انتهائي برداشت نه ڪرڻ جهڙو زهريلو ۽ نشي آور ادب شايع ڪري، پڙهندڙن جي جذبن کي ڀارث ڏئي ڇڏيو آهي.

هن پرچي ۾ جيڪي خاص تعريف لائق ڳالهيون آهن، انهن ۾ غلام رسول سهتي جو انٽرويو هو. ايڊيٽوريل جو تجزيو ايترو گهرو نه هو، حالتن جي سطحي

لسم جي اوتو ڪرائي هئي، اياز لطف جي هندستاني سنڌي اديبن سان ڳالهه ٻولهه ٻن ڪلاڪن نه هئي، ڇڻ ڪي هلندي، سلام دعا جو احوال هوا ادبي رانونڊ اپ لڳڪ هو، شاعري ساحر ۽ بشهاولپ جي واپي، پرواسر جمال نقويءَ جي پريس ڪانفرنس لڳڪ هئسي، سنڌي، بلوچ، پشتون فرنٽ جي اڳواڻن ياران دوري جو احوال اخباري رپورٽن کسان وڌيڪ نه لڳو، تمام ڪهڻا صاحا والاريــل هئا. شخصيت پرستيءَ کي اڀارڻ لاءِ ڪوشش ڪئي وئي آهي، جيڪا توهان جــي سانچي ۽ سرت کي ڦٻس پهچائي ٿي.

ڪهالي هڪ ـــ ناهـي! ڪوبه مضمون جيڪر سياسي ۽ سماجي تجزئي جي حوالي سان هجي يا ادب جــي حوالي سان ڪونه هو. بلڪل ائين ٿو لڳي ڄڻ سنڌي تخليقي ادب سڙي پري ويو آهي ۽ تخليقي صلاحيتون ٻنهه سڪي سڙي ويون آهن.

بلوچي صاحب کان انٽرويو ورتو ويو آهـــي. ان انٽرويو ۾ مهربانين توهان پنهنجي رسالي وارين جسا ورق ۽ يادگيريون اڳاتار ڇهن صفحن تي ورجايون آهن، جيڪي هن وقت جي سياسي ۽ سماجي صورتحال سان بلڪل ڏهڪن ني ڪونه ٿيون. اجائي ياري باشيءَ واري اپار جا ڇهه ڇني ڇڏيا اٿو. ان هيڏي ساري والاريل جساءِ تي ڪو تخليقي ادب شايع ڪريو هـا. پورهيتن جي سرگرمين جون خبرون ڏيو. انٽرويو ڏيڻ سان ائين ٿو لڳي ڄڻ ڪنهن سياستدان ۽ اديب جو انٽرويو ناهي، پر ڪنهن چور لفنگي، يا گنڊيچوڙ ۽ بشنيءَ جو انٽرويو آهي. بلوچي صاحب جي ان انٽرويوءَ جي ذريعي، پڙهندڙ کي ڇا ٿا ڏيڻ چاهيو؟ هڪڙي سياستدان ۽ اديب کان ــ ي

سوال پڇيا اٿو ته توهان چوري ڪڏهن ڪئي ۽ توهـان ڪاٺ ڪيئن هڻندا هئا؟ توهان پــراوا گهر ڪيئن ڦهندا هئا؟ توهـان هلندي بس مان ڪيئن ماڻهن جا کيسا ڪتريندا هئـا؟ حيرت آهي توهان جي سوالن تـي ۽ هيڏي ساري ليڊر جي جوابن تي؟

مهرباني ڪري پڙهندڙن ذي اردو پانجيسڪن وارو مواد ڏيڻ جي بجاءِ، صحتمند مـواد ڏيندا، ته جيئن پڙهندڙ توهان جــي شايع ٿيندڙ مواد جـــي ذريعي انهنجي ذهني پرورش ڪــري، لــوم جي اونداهي کي روشن ڪري سگهن.

جان خاصخيلي

معرفت عبدالرزاق ڪرباڻه اسٽور پنيان فائر برگيڊ اسٽيشن، ميران ناڪو، چاڪيواڙو روڊ ڪراچي

نمبر ٥٣

ڏکون ڀيابو الهامي آواز آهي!

رسول بخش پليجي جو انٽرويو، فرنٽ جي رهنمائن جون تقريرون ۽ محترم غلام رسول سهتي جي انٽرويوءَ ڏاڍو متاثر ڪيو، ايڊيٽوريل "وڏهن چور پلو ٿئي پاڳين جو" پڙهي خوشي ٿي ته اڃا ٿي مايوس.

اوهان کي جس هجي جـو هـــن مشڪل وقت ۾ سنڌي سياجهڙن کي اوسي سوال تي مختلف منجهائيندڙ لاڙن ســان ڪيڏي، سنڌي راهه ڏيکاري آهي ۽ سياسي شعور وڌائڻ ۽ سنڌي ماڻهن کي سمجهائڻ لاءِ چڱي روشني وڌي اٿو. جيڪڏهن اهڙا ايڊيٽوريل ڏيندا رهيا ته ڪافي حد تائين سنڌي ماڻهن ۾ سجاڳي ايندي. مون کي پڪ آهي تــه ڏکون ڀيابو مظلوم ۽ پورهيت عوام لاءِ مشڪل وقت ۾ هڪ الهامي آواز آهي.

لياقت عباسي

سماجي ورڪر رڪ فارم، تعلقو گهوٽڪي

ملڪ نديم يــا موسيٰ روحاني؟

ٿئون نيابي جــو تازو پرچو نظر مان گذريو، هرهڪ سلسلو پنهنجي جاءِ تي موزون هو. مسٽر ملڪ نديم سان سڪايل شام جو احوال پڙهيوسين، جنهن ۾ صاحب موصوف پنهنجي خيالن جو اظهار، شاه سائين کــي تنقيد بڻائيندي ڪيو آهي، تـــه "شاه سائين عورت کي ڪمتر ڏيکاريندي، وڏيري جي هڪ عورت کــان واڪاڻ ڪرائي آهـــي." هڪ طرف صاحب موصوف سنڌ جـي سدا حيات شاعر جي شــان ۾ گستاخي ڪئي آهي، تـــه ٻئي طرف سنڌ جي سرويچ ثقافتـي هستين تي غلط الـــزام مڙهيو آهي! اها هڪ ميچيل حقيقت آهي ته سڀني کي جاگيرداريءَ واري ابيهم مفهـوم ۾ وڏيـرو ڪوٺ چئبو آهي. ڄام تماچي، اهــو ڪڙي وارا سخي مـــرد آهي، جنهن کي "سخي جـام جادم جکري" جـي صورت ۾ مشهور سخي "حاتم طائي" کان بـــه سوايو سخي، سنڌ جـــي سرتاج شاعر شاه صاحب ڪوٺيو آهي. شاه جي ساڳي ئي سر تي نظر وجهڻ سان خبر پوندي ته ڄام تماچي هام وڏيرڪي ۽ جاگيردارانه ذهنيت جو ڪونه هو. جيڪڏهن ائين هجي ها تـه، نه ٿي نوريءَ سان شادي ڪري ها ۽ نه وري نوريءَ سان گڏجي ڄارو ڪئي، مهڻون ماري ها. جيئن شاه سائين ڪاموڏ ۾ فرمائين ٿا:

سٺي هٿ ۾ سڪڙي ڄام
هٿ ۾ ڄار
سچو ڏيئهن شڪار ڪينجهر ۾
ڪالهه هو
؟ ٻر ڄـام تماچي ڪينجهر
ڪناري
ڄارو ڄــام ڪاهي تي ۽
مهڻون پيون ماري

باقي صاحب موصوف ڪـسي عورتن جي خوشنودي حاصـــل ڪرڻ جو شوق آهي، ته پوءِ ٻيا به طريقا گهڻا اٿس، انهن تــي عمل ڪري.

ٻيو ته صاحب موصوف خيال ڏيکاريندي چيو آهي تـه "نوري اڳ ۾ پنهنجي ڪنهن مهالـي سان منگيل هوندي، جـــو ڄام تماچيءَ زوريءَ پنهنجي لاءِ استعمال ڪئي آهي. سو ڇا ملڪ نديم "موسيٰ روحاني" آهي، جو هو شاهه صاحب کان به وڌيڪ بهتر ڄاڻي ٿو؟ اها ڳالهه شاه سائين محسوس نه ٿي ڪري سگهيو؟ اها سراسر شاه جي خلاف سازش آهي، جو هن کي جـاگيردارن، سرمائيدارن جـو ساٿاري ثابت ڪري، ماڻهن کي شاه کان باغي ڪيو وڃي.

چانوٽ حاجي خان چاچڙ

سنڌي، ڪنڊڪوٽ

حميده کهڙو جو انٽرويو وڻيو.

آگسٽ، سيپٽمبر ٨٦ع جــو پيارو رسالو ٿئون نمايــو پڙهيم، جنهن ڏي حد متاثر ڪيو. ڪڏهن اکين ۾ ڳوڙها تري ٻي آيا، ته وري ڪڏهن جسم مان سيسراٽيون ٿي نڪتيون ۽ وار اڀا ٿي ٻي ويا.

ايڊيٽوريل ٻي حد پسند آيو، جيڪو سامراجي ايجنٽن جـــي منهن تي چماٽ هو. ڳوٺ طيب ٿهيم تي، پڻ نجمه ملاح لنڪ ڪانڊاريندڙ رپورٽ لکي آهي. ان ڳوٺ جو مون خـــود هڪ سياسي رهنما سان گـــڏ دورو ڪيو هـــو، جتي درندن واقعي ڪهرام مچائي ڇڏيو هو. ميڊم حميده کهڙو جـــو انٽرويو ڏاڍو وڻيو. مختلف ضلعن جون ڊائريون سٺيون هيون. خاص ڪري بدين ضلعي جي ڊائري، جنهن ۾ بدين جي پنجابين جي غنڊه گردي ۽ سنڌي هارين کي ديهه کهڙي مان ٻي دخل ڪرڻ جي سازش

تان پردو کنيو ويو آهي. اسان سنڌين کي انهن ظالمن خلاف آواز اٿارڻ گهرجي. سفر نامو "پورين پنڌ" مشتاق احمد قريشي جو، ڏاڍو معلوماتي هو. ان کان علاوه ٻيو مواد به چڱو هو. حقيقت ۾ اڄ جڏهن ته سنڌين جي جذبن جي صحيح ترجماني ڪندڙ رسالو 'نئون نياپو' ئي آهي، جيڪو ابي ڏيئي ونئي، سنڌي سپاهيڙن جي آواز کي سامراج جي ڪنن تائين به وڃي پهچائي ٿو. رسالي ۾ شاعريءَ جي کوٽ آهي.

مهر رحيم بخش خادم
ڳوٺ جيئو مهر

نون شاعرن جي همت افزائي

هن پرچي ۾ مولوي حمودو کهڙو جو انٽرويو تمام دلچسپ لڳو. نجمه ملاح جي لکيل ڳوٺ طيب ٿهيم تي رپورٽ "ڪهڙي قيامت گذري؟" رسالي جي سونهن هو. نون شاعرن جي همت افزائي ڪرڻ اوهان جو اولين فرض آهي.

صابر غلام عباس کوسو بلوچ
پوسٽ ڪاروڃهر جي ڪور
ننگر پارڪر

سنڌي قوم جا خيرخواه ته ڏسو!

خبر نه آهي ته سنڌارين جي مارنگ صاحب کي بلوچي ۽ فاضل راهوءَ سان ڪهڙي ڪاوڙ آهي؟ بلوچ صاحب اهو شخص آهي جنهن پنجاب ۾ وڃي، پنجابي ٻوليءَ ۾ تقرير ڪندي چيو هو ته، "سنڌي عوام ۽ سنڌ تي پنجاب هميشه ظلم ۽ جارحيت ڪندي رهي آهي. اسين پنجاب ۽ پنجابين جي ڪلم ڪلا مخالفت ٿا ڪريون، هالسي پنجاب جا هڏ ڏوکي بلوچ يا اوهين؟

غلام مصطفيٰ نظاماڻي
ڪلاس ڏهون، ڪڙيو گهنور

ڪنفيڊريشن جي مخالفت ڪندڙ فوجي ٽولي جا پگهاردار آهن

ڪنفيڊرل اسٽوڊنٽس فرنٽ جو هڪ اجلاس شهدادپور شهر ۾ زير صدارت محمد حسين مري آرگنائيزر ڪنفيڊرل اسٽوڊنٽس فرنٽ ضلعو سانگهڙ جي ٿي گذريو. هن اجلاس ۾ سڄي ضلع مان تمام وڏي تعداد ۾ شاگردن شرڪت ڪئي.

اجلاس جي افتتاحي تقرير ڪندي، (سي- ايس- الف) جي ضلعي آرگنائيزر چيو ته، "شاگرد ئي هر جدوجهد ۽ انقلاب جو هر اول دستو هوندو آهي، جنهن جي قربانين ۽ رت سان جمهوريت ۽ آزاديءَ جو محل اڏجي تيار ٿيندو آهي. محمد حسين مريءَ چيو ته "هڪ سوچيل سمجهيل سازش تحت، پنجابي سامراج آفيسر شاهيءَ ۽ اوجي آسر ڏولو سنڌين کي جاهل رکي، سنڌن نوڪرين زمينن ۽ صنعتن تي پنهنجو غاصبانه قبضو قائم رکڻ چاهين ٿا. ننڍا صوبا، خصوصي طور تي سنڌ ته اڳئي جيل ٺهيل آهي، ليڪن هاڻي تعليمي ادارن کي به قيد خانن ۾ تبديل ڪيو ويو آهي!"

هن حڪومت جي انهيءَ قدم جي سخت لفظن ۾ مذمت ڪئي ۽ چيو ته، "سنڌ جا باشعور ۽ انقلابي شاگرد انهيءَ سازش کي ڪامياب ٿيڻ نه ڏيندا. (سي. ايس. ايف) انهيءَ جدوجهد ۾ پنهنجي شاگرد ڀائرن سان خصوصي طور تي جساف سان ڪاهوڪاهي ۾ ملائي پنجابين جي هن سازش کي ناڪام بنائيندي.

هن اجلاس ۾ پڻ کان علاوه شاگرد اڳواڻ محمد يوسف بنگلزئي، پير امير حيدر شاه، رحيم بروهي، غلام سرور بروهيءَ ۽ شڪر محمد بگٽيءَ پڻ خطاب ڪيو ۽ شاگرد برادري جي ايڪي ۽ گڏيل جدوجهد تي زور ڏنو.

آخر ۾ ڪالا باغ ڊيم ۽ ٻنون ڪالل چاڻوليءَ جي منصوبي کي ترڪ ڪرڻ ۽ تمام سياسي ليڊرن کي آزاد ڪرڻ جي گهر ڪئي وئي. ڪ. ا. فرنٽ. سانگهڙ

•

پنجابي سنڌين جو استحصال ڪن ٿا.

هن وقت ڌاڙيلن جي آڙ ۾ سنڌي ماڻهن کي ختم ڪرڻ لاءِ، سنڌ جي ڳوٺ ڳوٺ ۾ فوج موڪلي وئي آهي. پر ڌاڙيلن جي بجاءِ بي گناه وات ويندڙ ماڻهن کي گرفتار ڪري، انهن تي تشدد ڪيو پيو وڃي. تڏهن به اسان جا ڪجهه نام نهاد سنڌي ليڊر، پنجابين سان گڏ ويٺا آهن ۽ پنجابين کي خوش ڪرڻ ۽ اسلام آباد جي ڪرسي حاصل ڪرڻ لاءِ، چون ٿا ته، "اسان سنڌ ۾ رهندڙ پنجابين جي جان ۽ مال جو تحفظ ڪنداسين." پيا چون ٿا ته، "پنجابي سنڌين جو استحصال نٿا ڪن." اهو سراسر ڪوڙ آهي.

اسان انهن ليڊرن کي اپيل ٿا ڪريون ته هن نازڪ وقت ۾ سنڌي قوم جي وجود بچائڻ خاطر، متحد ٿي، استحصالي قوتن سان جنگ جوٽين.

منور منصور چانڊيو
واره ضلع لاڙڪاڻو

ادبي پاڳي ذهن کي تازگي بخشي ڇڏي.

آڪٽوبر- نومبر جو پرچو پڙهيم. ايڊيٽوريل ۾ ڪوهستان جيڪو مهاجرن لاءِ تجزيو لکيو آهي، سو تمام بهترين هو ۽ شل اسان جي دانشورن کي به اها ڳالهه سمجهه ۾ اچي ته مهاجر ڪٿي ظاهري طور تي ڪهڙي به گروه يا پارٽيءَ ۾ هجن، پر پنهنجي مفادن جي ڪري اندروني طور هڪ ٻئي سان سچا آهن ۽ آهي صرف پنهنجي مفادن لاءِ وڙهندا. سنڌ ۽ سنڌين لاءِ نه!

انٽرويوءَ ۾ بلوچي صاحب جو انٽرويو اڃا ته جاسوسي ناولن تائين محدود هو. ٻيءَ قسط ۾ ڏسون ته ڇا ٿو چوي. غلام رسول مهتي جو انٽرويو سٺو لڳو. آخر ۾ سياست جي خشڪ موضوع کان پوءِ، ادبي پاڳي ذهن کي تازگي بخشي ڇڏي.

الطاف سلڪاڻي
پرالي وحدت ڪالوني حيدرآباد

اسان جي ڌرتي ۽ اسان تي ڏي ظلم...!

گذريل شماري ۾، نجمه ملاح جو ڳوٺ طيب ٿهيم تي گذريل قيامت تي لکيل ليکڪ پڙهيو. حڪومت جو ڪيل تشدد ايترو عبرتناڪ آهي، جو مان سمجهان ٿي ته سنڌ ۾ رهندڙ هرهڪ سنڌيءَ جي جان، مال ۽ عزت خطري ۾ آهي. انهن تي جيڪو ٿي گذريو ان جي لاءِ الفاظ ئي نه ٿا ملن، جن سان پنهنجي ڏک جو اظهار ڪري سگهجي ۽ ڳوٺ ٿهيم جي رهواسين کي صبر جي تلقين ڪري سگهون! جڏهن ته انهن جي زندگين کي تباه ڪري به حڪومت کي ڪجهه نه مليو ته پوءِ حڪومت کي گهرجي ته ڳوٺائن جو اهو نقصان پورو ڪري، جيڪو ٿيو آهي. پر اهي شهيد، جيڪي الائي ڪيترن زندگين کي ويران ڪري ويا، ڪٿان موٽي ايندا؟

آخر ڪيستائين اهو ظلم اسان جي مٿان ٿيندو رهندو. اسان جي هر سنڌي گهر کي امن ۽ امان جي ضرورت آهي. اهو ڪٿان جو انصاف آهي، جو اسان کي ڦاهڻ ۽ نام و نشان مٽائڻ لاءِ، اسان جي مٿان ڪوڙا الزام لڳايا پيا وڃن. اسان سنڌي آهيون، سنڌ ۾ رهون ٿا ۽ [illegible] جي مٿان اسان

ٿي وينداسين، پر سنڌ نه ڏينداسين. اسان جي ڌرتي ۽ اسان تي ٿي ظلم ٿيو ڪيو وڃي.

شاهين سرهيو. لاڙڪاڻو

ڀٽائيءَ واري پاليسي ڇو؟

گهٽ ۽ پوسٽ واري ماحول ۾، جڏهن ته سچ چوڻ کي ڏوھ قرار ڏنو پيو وڃي، توهان جو رسالو "نئون نياپو" سنڌي قوم لاءِ هڪ ڏيئي واري حيثيت رکي ٿو. تو ان جي شهر جاڳيرداراڻي پاليسي ٿي هن رسالي جي سونهن رهي آهي. پر تازو ڪجهه وقت اڳ، توهان رسالي جي ٽائيٽل تي نظير ڍلو جي تصوير جي هيٺان "قومي شعر" ڇاپي ثابت ڪرڻ چاهيو پيا، ته ڇا اهي صاحب قوم جي لاءِ وڙهي رهيا آهن! جڏهن ته حقيقت اها ناهي. هوءَ ته صرف ۽ صرف "ڪرسي" لاءِ وڙهي رهيو آهي. توهان وري هن مهيني واري پرچي ۾ ٽائيٽل تي ئي نظير صاحب جي تصوير هيٺان ڏي سٽر لکيو ته: "هاءِ اهين پڇ، ڌاريان پٺ ۾ ڌاريان."

آخر ڀٽائيءَ واري پاليسي ڇو؟ ادا جهڙا حقيقت آهي اها لکو. بهرحال، نئين نياپي جو ايڊيٽوريل پنهنجو سڀ ڀاڳ هوندا آهن، جنهن لاءِ توهان کيرون لهڻو.

ناز سنڌي، ڪوٽ ٻور

شيخ اياز جي شاعري ڏيو.

گوٺ طيب ٿهيم جو احوال پڙهي ڏاڍو ڏک ٿيو. اسان جي پياري سنڌ ۾ هر جاءِ تي فوجي ڇانوڻيون ٺاهيون پيون وڃن. اڳ ۾ ته ڪنهن خاص جڳهن تي ٺاهيون وينديون هيون، پر هاڻ، سکر ڪسان ولي خيرپور ناٿن، ڪهڙن ٿي جڳهن تي اهي ڇانوڻيون نظر اچن ٿيون! سنڌ سياسي توڙي ڪيهن به اعتبار سان، نفرين. خطري جي نشانيءَ تائين پهچي وئي آهي. شيخ اياز جي شاعري شايع ڪئي وڃي ته رسالي کي چار چنڊ لڳي ويندا.

نذير احمد مهر

قدس آباد، ... محلو

سکر سنڌ

رئيس عبدالستار سرڊوال

اڏون ۽ نائون ڪڏيل شمارو نظر مان گذريو، تمام گهڻو پسند آيو. انهيءَ کان علاوه محترمه حميده کهڙو ۽ رئيس عبدالسلام ٿهيم جا انٽرويو به رسالي جي خاص زينت بڻيل هئا. هن رسالي ۾ هڪ دوست ذوالفقار لغاريءَ، ڪارڪن ج. س. ا فيڊريشن ٽنڊوالهيار، رئيس عبدالستار سرڊوال لاءِ لکيو آهي ته، "اهو نامنهاد وڏيرو ۽ رئيس پ پ ۾ شامل ٿيو آهي." اهو بلڪل غلط آهي، هو پ پ جو مخلص ۽ ممتاز رهنما آهي. جيڪڏهن لغاري جن کي اها ڪرلي آهي ته هو ڪنهن به ڏينهن تي، سيشن ڪورٽ حيدرآباد ۾ ڏسي سگهي ٿو، جتي سرڊوال جن گرفتار ٿيل ماڻهن جي ضمانت ۽ ٻين ڪمن ۾ هر وقت مصروف هوندو آهي.

شمر ... ڪوري، ...

شاهي قلعو، جام ساقي ۽ مئيون مائيون

نئون نياپو آگسٽ- سيپٽمبر جو شمارو پڙهي دل خوش ٿي وئي. هيءَ واحد سنڌي رسالو آهي، جنهن مان هر تنظيم جي ڪارڪنن جي خيالن ۽ سياسي صورتحال جي خبر پوي ٿي. انجمه ملاح جي گوٺ طيب ٿهيم تي لکيل رپورٽ ڏاڍو متاثر ڪيو.

بليجي صاحب، جيڪي ڪامريڊ جام ساقيءَ جا ڪچا چٺا ظاهر ڪرڻ ٿي چاهيا، اهي توهان پورا نه ڏنا آهن. سچي محب وطن کي خبر پوي ته ڪامريڊ جام ساقيءَ لاهور جي شاهي قلعي ۾ مارشل لا حڪومت جي ڪاري دور ۾ ٽارچر نه سٺا نه آهن ته ڇا ڪامريڊ جام ساقي، شاهي قلعي ۾ قوجين طرفان مئيون مائيون کائيندو رهيو هو؟ زخم به اوهي حڪومت هن کي پيار مان ڏنا هئا ۽ قيد تنهائي جون سزائون به هن کي آرام ڪرڻ لاءِ ڏنيون ويون هيون ڇا؟ ون يونٽ کان وٺي هن دور تائين، هن ڪامريڊ سودي بازي ڪئي آهي يا اڻ سچي آهي؟ جيڪڏهن اهڙي ثابتي بليجي صاحب وٽ موجود آهي، ته هو عوام آڏو پيش ڪري ته عوام خود فيصلو ڪندو ته جام جا ڪهڙا ڪچا چٺا آهن؟

ارزان ... خيرپور ميرس

هون جنگ وطن الاءِ جڙائي آ

سنڌ جي مقدس تعليمي ادارن کي مڪمل طور تي جيل خانن ۾ تبديل ڪري، پوليس اوڙن ۾ ڀاري، سنڌي شاگردن کي تعليمي حق کان محروم ڪري، انهن کي جاهل رکڻ جي سازش ڪئي وئي آهي.

هڪ طرف ڌاڙيلن جي آڙ ۾ سنڌ جي ڳوٺن تي راڪيٽ لانچرن، هيلي ڪاپٽرن ۽ جديد هٿيارن سان ٻمباري ڪري، سنڌي ماڻهن جو ڪوس ڪيو پيو وڃي، ته ٻئي طرف، اقتدار جا پڪا ۽ اسلام آباد جي ڪرسي حاصل ڪندڙ پنجابين جي چوڻ تي، سنڌي ماڻهن جو غلط استعمال ڪري، بي گناه قتل عام ڪرائي رهيا آهن.

١٩٨٣ع ۾ ايم آر ڊيءَ جي تحريڪ ۾ ٨٠٠ سنڌي ماڻهن جو بي گناه قتل عام نه وسريو آهي ۽ نوڙي ڦاٽڪ جي ميدان تي سنڌ جي اڏول شاگردن تي انڌا ڌنڌ فائرنگ ۾ ٿيندڙ شهيدن جو وهايل رت نه وسريو آهي.

١٩٨٦ع ۾ گوٺ طيب ٿهيم ۽ احمد برهماڻيءَ، ڪسانا موري، هڪ پياري طرف خشڪن جي ڳوٺن تي ۽ ناهيون گوٺ تي ٿيندڙ ٻمباريءَ جو داستان ياد آهي.

پر اسان هڪ دفعو وري سنڌ جي مقدس تعليمي ادارن مان سنڌي شاگردن کي هاسٽل مان بي دخل ڪري، جيل ۾ قيد رکڻ واري واقعي ڏانهن ڌيان ڇڪائيندي، چئون ٿا ته انهن ظلمن ۽ زيادتين تي اوهان کي به ڪجهه لکڻ کپرجي.

اسان سنڌ جي ججن، وڪيلن، اديبن، سياستدانن، صحافين، دانشورن، استادن، سياسي ۽ سماجي تنظيمن ۽ هر مڪتب فڪر سان تعلق رکندڙ ماڻهن کي اپيل ٿا ڪريون، ته هو پاڻ ۾ متحد ٿين، سنڌي شاگردن کي هميشه لاءِ جاهل رکڻ، تعليمي ادارن کي پوليس ڪئمپون بنائڻ ۽ سنڌي شاگردن کان تعليمي حق کسڻ واري سازش خلاف جدوجهد ڪن ۽ آواز اٿارين، ڇو ته جيڪڏهن هاڻ اسان ان ظلم خلاف ڪجهه نه ڪيو ته اسان هميشه لاءِ ختم ٿي وينداسين.

لڏي نظير احمد سومرو

مرڪزي پريس سيڪريٽري

جيئي سنڌ ا. ف ۽ علي نواز

مگريو، يورسٽل اسٽوڊنٽ

لانڍي جيل ڪراچي

ضمير جو قيدي.

هڪ دوست جو خط پڙهيم جيڪو تمام سنڌ ۽ سنڌي قوم جو مخلص فرد ٿي لڳو، چوڻ آخر ۾ هن پنهنجي نالي سان گڏ، (ضمير جو قيدي) به پاڻ لئي لکي ڇڏيو هو.

ان دوست جي راءِ پڙهي، سوچيم ته ڪو نه سنڌي آهي جو هڪڙي هنڌ هن لکيو آهي ته پنجاب جي نالي مجيبن، اسماءِ ۽ ... هن کي لاهور جي شاهي قلعي

(ڏسو صفحو ٣٤)

ايڊيٽوريل:

ايءَ ته مارن ريت

پيپلز پارٽي ۽ جماعت اسلاميءَ جي دوستي

ڪي شيون پاهران هڪجهڙيون نظر اينديون آهن، پر اندران ماڳهين ٻيون هونديون آهن! مثال، چانهنءَ کي ئي کڻي وٺجي. مٿان سڀ ساڳي؛ پر کڻي جو ڪٽوس ته اندران وري ٻيهر ڳاڙهي! ڪي شخصيتون ۽ ڪي سياسي پارٽيون به ٻه رنگيون هونديون آهن، پاهران هڪجهڙيون ته اندران ٻيون!

۹ فيبروري ۱۹۸۷ع تي، ڊاؤ ميڊيڪل ڪاليج ڪراچيءَ ۾، جماعت اسلاميءَ ۽ پيپلز پارٽيءَ جي طلبي ونگن ٻن شاگرد تنظيمن، اسلامي جميعت طلباءِ ۽ پيپلز اسٽوڊنٽس فيڊريشن جي گڏيل ميڙ کي پ پ جي ٻئي نمبر اهم شخصيت رائو رشيد ۽ جماعت اسلاميءَ جي پروفيسر غفور جهڙي ريت گڏجي خطاب ڪيو آهي، تنهن مان اها افسوسناڪ حقيقت سامهون آئي آهي ته پ پ وري گوگڙوءَ وانگر دو رنگي آهي، يعني پاهران ڳاڙهي (سوشلسٽ) ته اندران وري اڇي! (نه سوشلسٽ نه مذهبي).

امرت ۾ ڪوڙاڻ ڏني سون، ڪيڏي هت ڪاراڻ ڏني سون!

(مريم مجيدي)

ان معاملي ۾ جيڪڏهن ٿوري گهڻي شڪ جي گنجائش هئي ۽ ڪن ماڻهن جو جيڪڏهن اهو خيال هو ته اها حرڪت ممڪن آهي ته رائو رشيد کان سهوًا ٿي آهي، ته ان شڪ يا خوشفهميءَ کي خود رائو رشيد مٿين جلسي ۾ اهو چئي گهٽو ڏيئي ڇڏيو ته، "آئون هن ميڙ کي سر ٻي نظير ڀٽو جي مرضيءَ ۽ اجازت سان مخاطب ٿيڻ آيو آهيان." هن اهو به چيو ته "موجوده حڪومت کي ختم ڪرڻ لاءِ جمهوري قوتن جو هڪ وسيع تر اتحاد قائم ڪرڻ ضروري آهي. اسان کي هاڻ ماضيءَ جون غلطيون ورجائڻ نه گهرجن."

پيپلز پارٽيءَ ۽ جماعت اسلاميءَ جي مٿين گڏيل مظاهرن کان پوءِ، ثابت ٿئي ٿو ته ٻنهي جماعتن ۾ پڪي دوستيءَ جو بنياد پئجي چڪو آهي. ڪن اڪابرن جا ان مهل ئي ڪن ڪڙا ٿي ويا هئا جڏهن ۲۲ جنوريءَ تي، پ پ توڙي جماعت اسلاميءَ جي عورتن وارن ونگن گڏيل وقت، سنڌ اسيمبليءَ جو گهيراءُ ڪيو هو ۽ موجوده حڪومت کان استعفا ڏيڻ جو مطالبو ڪيو هو. ملڪ جون رجعت پسند قوتون، پ پ ۽ جماعت جي ان دوستيءَ تي نهايت مسرور آهي. سندن خيال ۾:

خوب گذري گي جو مل بيٺين گي ديواني دو!

رائو رشيد جي مٿين تقرير مان ٻه ڳالهيون سامهون اچن ٿيون. (۱) هيستائين پ پ جن پارٽين سان الحاق ڪيو هو، اهي جمهوري نه هيون، يعني ايم آر ڊيءَ وارو اتحاد جمهوري اتحاد نه هو. (۲) جماعت اسلامي ئي اصل ۾ جمهوريت پسند پارٽي آهي، جنهن کي وسيع تر اتحاد ۾ شامل ڪرڻ لازمي آهي. اها سوچڻ جهڙي ڳالهه آهي ته، ڇا پ پ جي اها منطق صحيح آهي ته، "جماعت اسلامي هڪ جمهوريت پسند پارٽي آهي؟" ۽ "ڇا پ پ ۽ [illegible]

اسلاميءَ جي دوستيءَ ۽ لڳ لاڳاپو عوام جي لاءِ فائديمند آهي؟“ پاڪستان جي ۴۰ سالن جي تواريخ شاهد آهي ته جماعت اسلامي نه ته ڪڏهن جمهوريت پسند رهي آهي، نه ئي عوام دوست. تازو معراج محمد خان طرفان، رائو رشيد جي مٿين حرڪت تي، رد عمل طور جيڪو بيان جاري ٿيو آهي، تنهن مان جماعت جي باري ۾ اسان جي مٿين موقف جي تائيد ٿئي ٿي. نه صرف ايترو، پر اڪثر ماڻهو ان جماعت کي فسطائي پارٽي به سمجهن ٿا. اسان جي خيال ۾ سنڌين اها سوچ ڪنهن حد تائين درست آهي. ڀلا ٽنهي صوبن مٿان ون يونٽ مڙهڻ ۽ انهن جي عوام جي حقن تي ڌاڙا هڻائڻ ۾ ڪهڙي جماعت جو اهم ڪردار رهيو آهي؟ سابق جمهوري راڄ کي ختم ڪري، ملڪ ۾ مارشل لا لاڳو ڪرائڻ ۾ ڪهڙي جماعت اڳڀرو هئي؟ مارشل لا جي ٻي نمبر ڪهڙي جماعت هئي؟ ايم آر ڊيءَ جي پنهي تحريڪن کي سبوتاج ڪري، هزارها سنڌين کي ڪهائڻ، سنڌين جا گهر تاراج ڪرائڻ ۽ لکها سنڌين کي برباد ڪرڻ وارو چنگيزي ڪردار ادا ڪرڻ ۾ ڪهڙي جماعت پيش پيش هئي؟

سنڌ ۾ ڪوٽا سسٽم جي مخالفت ڪري، لکها سنڌين کي بي روزگار ڪري، ڀڪيو مارڻ جي سازش ڪهڙي جماعت سٽي رهي آهي؟ اها ڪهڙي جماعت آهي، جيڪا ايم ڪيو ايم جي ذريعي سنڌ جا ٻه حصا ڪري، هڪ پاسي سامراج ۽ انهن جي پٺن جا هٿ مضبوط ڪري رهي آهي، ته ٻئي پاسي سنڌ کي بيروت بڻائي، ”ويڙهايو ۽ حڪومت ڪيو“ واري اصول تي عمل پيرا آهي؟ آمريڪي سامراج کي پاڪستان ۾ پنهنجا اڏا کولائڻ ۾ ڪهڙي جماعت تعاون ڪري رهي آهي؟ افغانستان واري انقلاب جي مخالفت ڪري، نام نهاد افغان مهاجرن کي هٿي ڏيئي، افغان مسئلي کي طول ڏيڻ ۽ ان جي پر امن تصفيئي ۾ ڪهڙي جماعت رنڊڪ وجهي رهي آهي؟ افغان پناهگيرن کي ملندڙ آمريڪي امداد ڪير ٻڌو ڦٻائي ۽ انهن کي مليل هٿيارن جا انبار ڪهڙي جماعت ٻئي ڪنڌ ڪري؟ افغانستان واپس ورڻ جي خواهشمند افغاني پٺاڻن کي پنهنجي وطن ورڻ کان روڪڻ لاءِ پشاور ۾ بمن جا ڌماڪا ڪرائي خوف ۽ هراس پکيڙڻ جي پويان ڪهڙي جماعت جو هٿ آهي؟ هر رمضان ۾ پاس ڪرائي، عورتن جي ڪچيءَ ۾ مردن جي غلاميءَ جا ڳٽ وجهڻ ۽ ملڪ ۾ نابرابريءَ ۽ مذهبي جنون جي فضا قائم ڪرڻ ۾ ڪهڙي جماعت سڀني کان وڌيڪ فعال آهي؟ خود پ پ کان ئي اهو سوال ڪجي ته ”مرحوم ذوالفقار علي ڀٽي کي تخت تان لاهي، تختي تي پهچائڻ ۾ سڀني کان وڌيڪ ڪهڙي جماعت موثر ترين ڪردار ادا ڪيو هو؟“ انهن مٿين سڀني سوالن جو هڪڙو ئي جواب آهي، جنهن جي سڀني کي ڄاڻ آهي. رائو رشيد لاءِ جماعت اسلامي جمهوريت پسند ٿوت بڻجي وئي آهي. پر هن کان شايد اهو وسري ويو آهي ته جڏهن ايم آر ڊيءَ جي تحريڪ شروع ٿيڻي هئي، ته جماعت اسلاميءَ جي امير ميان طفيل محمد ڏونڪي جي چوٽ تي اهو چيو هو ته ”جيڪڏهن ايم آر ڊي جمهوريت لاءِ تحريڪ هلائيندي، ته ڪوس ٻهرين اسان سان مقابلو ڪرڻو پوندو.“ جيڪڏهن ان واضح بيان کان پوءِ به پ پ جي اڳواڻ جماعت اسلاميءَ کي جمهوريت پسند ۽ محب وطن پارٽي سڏي ٿي، ته ان جو مطلب اهو ٿو نڪري ته اقتدار حاصل ڪرڻ لاءِ پ پ عوام جا مفاد قربان ڪري به جماعت اسلاميءَ سان دوستي رکڻ لاءِ آتي آهي. پ پ کي اقتدار ڪمي پوءِ ٻئي عوام ڏهي ڪڏ جي تري ۾ پوي! اها هڪ ماتمي صورتحال آهي. جيڪا سنڌين حوالي ... آهي، جو ان جماعت سان پ پ دوستي ... آهي ... سنڌين سان ... پيا آهن! ۽ جيڪا هميشه ...

سنڌ کي ڪنهن ماڻهن لاءِ رات ڏينهن ڪوشان آهي! پ پ ۾ شامل سنڌي اڳواڻن ۽ ڪارڪنن کي ڪا سک ڪاڻي ويو آهي جا جو پ پ جي قيادت کان اهو پڇڻ جي همت نٿا ساريون تہ ”توهان کي سنڌ دشمن جماعت سان واسطو رکڻ جي ڪنهن اجازت ڏني آهي؟“

روز چهچهائين، تہ بہ خاموش، ماڻهو ڏاڍ جا چڻ تہ رستا (اياز گل)

هونءَ بہ ١٩٨٣ع کان وٺي اڄ تائين پ پ جي پاليسين ۽ حڪمت عملين ۾ بتدريج تبديليون ايندڙيون رهيون آهن. مرحوم ڀٽي جون جيڪي خاميون هيون، انهن مان خاص هيءَ هيون تہ هن پارٽيءَ کي منظم نہ ڪيو. شايد ان ڪري ۾ تہ مٿان پارٽي مضبوط ٿي، خود هن تي ئي مسلط نہ ٿي وڃي! هن پارٽيءَ تي پنهنجي بالادستي قائم رکڻ لاءِ پارٽيءَ ۾ گروه بنديءَ کي چالي واري هوا ڏني، هن جي ٻي خامي اها هئي تہ هن، عوام جي طاقت جي بجاءِ، ڪامورا شاهيءَ ۽ فوج جي طاقت تي ڀروسو ڪيو. هن اها بہ غلطي ڪئي تہ پنهنجي پارٽيءَ جي بنيادي نقطي، يعني ”سوشلزم“ تان ڦري ويو. هن مولانا ڪوثر نيازيءَ ۽ ٻين ابن الوقت اڳواڻن جي چوڻ ۾ اچي، سوشلزم جي نعري کي ”مساوات محمدي“ جي نعري ۾ تبديل ڪري، ڪاٻيءَ ڌر کي پاڻ کان ڌار ڪري ڇڏيو. هن ننڍين قومن جا حق پائمال ڪيا، جنهن جي نتيجي ۾ جڏهن سندس مٿان ڏکيو وقت آيو تہ ڪير بہ سندس ويجهو ڪونہ آيو.

اوڙار نہ پرار، وڄاري وه وڃن. (شاهه)

نتيجو اهو نڪتو تہ همراه وڃي ٿر ورتو. مس بي نظير پنهنجي پيءُ جي غلطين مان ڪجهہ بہ نہ پرايو آهي! بلڪ ساڳيون ئي غلطيون وڌيڪ شد ۽ مد سان ورجايون آهن! پارٽي ڪمزور، پروگرام فرسودو، عوام دشمنن سان دوستي، ننڍين قومن جي حقن کان لاپرواهي! اهو تہ ٺهيو پر مرحوم ڀٽو ڪڏهن بہ حد کان وڌيڪ آمريڪا جو حامي نہ ٿيو هو، البت، روس سان سندس رويو دوستاڻو نہ هو، پر مس بي نظير تہ ڪنهن پڪل صوف وانگر وڃي آمريڪا جي جهوليءَ ۾ ڪري آهي! آمريڪا جون بار بار ياترائون ڪري هدايتون وٺي اچڻ، آمريڪا جا جهنڊا ساڙڻ کان عوام کي منع ڪرڻ، بلڪ، جنرل ضياءَ ٽي آمريڪي جهنڊا ساڙائي، پ پ ۽ آمريڪا جي وچ ۾ غلط فهميون پيدا ڪرڻ جا الزام هڻڻ، آمريڪا وڃي بيان ڏيڻ تہ هوءَ جنرل ضياءَ کان وڌيڪ آمريڪي مفادن جو تحفظ ڪندي، افغانستان تي آمريڪي موقف جهڙو موقف اختيار ڪرڻ.

هن وقت ملڪ آمريڪا جو مقروض آهي ۽ آمريڪا جا ڪيترن اڏا هتي قائم ٿي چڪا آهن، پر جيڪڏهن هوءَ آمريڪي شرطن تي حڪومت ۾ آئي تہ پورو ملڪ اصل پڪي آمريڪي ملڪ بنجي ويندو.

اسين ميون ٿا تہ مس بي نظير هڪ عظيم پيءُ جي عظيم ڌيءُ آهي. هن پنهنجي ننڍڙي وهيءَ ۾ ئي اهڙا عذاب ڏٺا ۽ اذيتون سٺيون آهن، جن جو مثال ملڻ مشڪل آهي، پر هوءَ بهرحال هڪ سنڌيالي آهي. هڪ سنڌيءَ جو خون سندس رڳن ۾ گردش ڪري رهيو آهي. هڪ اهڙو سنڌي، جيڪو پنهنجن اصولن لاءِ ٽنگي پيو، پر جهڪيو ڪونہ! هڪ اهڙي سنڌيءَ جي ڌيءَ صرف اقتدار جي چند سالن لاءِ، سنڌي عوام جي قربانين کي وساري، وڃي تخت تي ويهي، تہ اها هن صديءَ جي وڏي ۾ وڏي ٽريجڊين مان هڪ ٽريجڊي ٿيندي. سنڌ ملڪ جو ڪي مخصوص روايتون ۽ ريتون آهن. هڪ ريت اها بہ آهي تہ :

اي نہ مارن ريت، جئن سون مٽائن سون تي (شاهه)

پهنجو اهي ته سڀ ئي نظير سنڌ جي ان ريت کي نه ٽوڙي چڪا. جو ان ۾ نسي سنڌس پلاٿي آهي. جن آمريڪا جي سهائتا سان اقتدار حاصل ڪيو آهي، انهن جو انجام سنڌس سامهون آهي. شاهه ايران، مارڪوس، ساموزا ۽ ٻيا ڊاڪ جا مثال تازا آهن. جيڪڏهن هوءَ به آمريڪي مدد سان اقتدار ۾ آئي ته سنڌين فردن ۾ سنڌس ڳالهه جو اضافو ٿيڻ يقيني آهي.

رسول بخش پليجي طرفان ايڪي جو سڏ

۲۸ فيبروريءَ تي، شهيد فاضل راهوءَ جي ورسيءَ جي موقعي تي راهوڪيءَ ۾ اي. اين. ايءَ جي مکيه رهنما، رسول بخش پليجي پنهنجي ڪيترين اهم ڳالهين کان علاوه، سنڌ مائيڱرنگ بورڊ ٺاهڻ جي رٿ پيش ڪندي، انهن پارٽين کي، جيڪي سنڌ جي مفادن لاءِ گڏجي ڪم ڪرڻ گهرن ٿيون، شريڪ ٿيڻ جو سڏ ڏنو آهي. هن ان ڳالهه ۾ اي. اين. ايءَ جي منشور جو حوالو ڏيندي، اهو واضح طرح چيو آهي ته ”اسان جي پارٽيءَ جي منشور ۾ به سنڌ جي حمايت ۾ ڪم ڪرڻ وارين جماعتن سان گڏجي ڪم ڪرڻ جي اجازت ڏنل آهي“. مائيڱرنگ بورڊ جي اڳواڻيءَ لاءِ پنهنجي لائق استاد ۽ سنڌ جي هڪ نهايت معزز ۽ قابل احترام شخصيت محمد ابراهيم جوڻي صاحب جو نالو پيش ڪيو آهي. اسين مسٽر پليجي کي قومي پڌيءَ جي ان سڏ ڏيڻ تي دلي مبارڪ پيش ڪيون ٿا. مسٽر پليجي طرفان، سنڌ جي عوام جي مفاد ۾ محب وطن جماعتن ۽ شخصيتن کي هڪ عوامي پليٽ فارم تان قومي پڌيءَ جو اهو سڏ، سنڌي قوم لاءِ هڪ نيڪ شگون سمجهڻ گهرجي. اهو سڏ ڏيئي، مسٽر پليجي هڪ پاسي ته انهن نقادن ڏانهن چئلينج اڇلايو آهي، جيڪي مسٽر پليجي کي سدائين قومي پڌيءَ ۾ ڏڦيڙ وجهڻ جو ڏوهاري قرار ڏيندا آيا آهن، ته ٻئي طرف، هن لاءِ اهو موقعو به پيدا ڪيو آهي ته هو به اڳتي وڌي، ان مائيڱرنگ بورڊ ۾ شامل ٿي، پنهنجي سچائيءَ، خلوص ۽ حب الوطنيءَ جو ثبوت ڏين. مسٽر پليجي جي قومي پڌيءَ جي ان سڏ کان پوءِ، هاڻ بال مسٽر پليجي جي نقادن ۽ ٻين محب وطن جماعتن جي ڪورٽ ۾ آهي. جيڪڏهن اهي جماعتون ان سڏ تي لبيڪ نٿيون چون، ته پوءِ واضح ٿي ويندو ته قومي پڌيءَ ۾ ڏڦيڙ وجهندڙ مسٽر پليجو نه، بلڪ، اهي نام نهاد قوم پرست يا ترقي پسند قوتون آهن، جيڪي سمورو ڏينهن غريب عوام، جيئي سنڌ يا، ”دنيا جا مزدور هڪ ٿي وڃو“ جا نعرا ته بلند ڪن ٿا، پر نه ته اهي سنڌ سان سچا آهن، نه سنڌ جي عوام ۽ نه ئي وري دنيا جي پورهيتن ۽ هارين سان مخلص آهن. بلڪ، انهن جا مفاد فقط شخصي ۽ سطحي آهن. هيءَ وقت پنهنجي سچائيءَ ۽ حب الوطنيءَ جي جذبي کي ثابت ڪرڻ جو آهي.

ان ڳالهه ۾ اسين محترم محمد ابراهيم جوڻي صاحب کي به گذارش ڪنداسين ته قومي پڌيءَ جي ان مسئلي کي هنگامي ۽ جنگي بنيادن تي کڻي، پليجي صاحب جي ان رٿ کي عملي صورت ڏيڻ لاءِ ڊوڙ ۽ تڪڙا عملي قدم کڻي. نه ته وقت وهندو گذري ۽ سنڌي قوم هارجي ويندي.

اٿو، وگرنه حشر نهين هوگا ڦر ڪڀي
دوڙو، زمانا چال قيامت ڪي چل گيا!

جام ساقيءَ جي آزادي

انگل [illegible] سال [illegible] جي مختلف جيلن ۽ اذيتگاهن ۾ وهه جهڙي زندگي گهارڻ کان پوءِ، سنڌ جو ترقي پسند رهنما، محترم جام ساقي ويهڙ ۾ آزاد ٿيو آهي. اسين سنڌس آزاديءَ تي کيس دلي مبارڪ پيش ڪيون ٿا. آزاد ٿيڻ [illegible] پوءِ، هڪ به گهڙي ضايع ڪرڻ کانسواءِ، محترم جام ساقيءَ [illegible] پنهنجي [illegible] لاءِ جاکوڙ ڪندي، عوامي رابطي جي مهم شروع ڪري ڏني آهي. [illegible] کيس [illegible] هجي. اسان کي يقين آهي ته هو سنڌي قوم جي اميدن ۽ [illegible] تي پورو لهندي، پنهنجي ڀرپور صلاحيتن ۽ قيادت کان ڪم وٺي، مظلوم عوام جي پڙاڏ ٻيڙيءَ کي ڪناري سان لڳائڻ جي ڀرپور ڪوشش ڪندو رهندو.

آهون ساهون

قسط: (٢)

ترقي پسنديءَ ۾ منهنجي داخلا ادب ذريعي ڪا نه ٿي

ماڻهو مونکي پيرن تي هٿ رکي، منٿون ڪري، نوڪريءَ مان ڪڍي ڇڏيندا هئا.

رسول بخش پليجو

ذاتي مشاهدو: قسط (٢)

نيٺ، "سنڌي شام" به اچي هتي. سينٽي هچي ويا، ۽ ڏٺم ته پليجو ۽ زرينه بلوچ نه پهتا هئا. سوچيم ته شايد ڪوهي ڏني ويا! مون محسوس ڪيو ته "سنڌي شام" جي ناني جي ڪري، حاضرين ۾ عجيب قسم جو جوش و خروش موجود هو. منهنجي خيال ۾ اهو جوش وخروش جي. ايم سيد، حيدر بخش جتوئيءَ غلام محمد لغاريءَ، قاضي فيض محمد، محمد ابراهيم جويي، شيخ اياز ۽ سنڌ جي ٻين اديبن، شاعرن ۽ قومي تحريڪ ترقي پسند اڳواڻن ۽ ڪارڪنن جي اڻ ٿڪ ڪاوشن ۽ قربانين جو نتيجو هو.

جڏهن مون پنهنجي افتتاحي تقرير ۾ دودي، دولهه دريا خان، هوشو ۽ هيمون جا نالا ورتا ته شاگردن ۽ ٻين حاضرين ايڏا ته نعرا هنيا ۽ پرجوش تاڙيون وڄايون جو آئون به ڪجهه جذباتي ٿي ويس. مون پنهنجي تقرير قاضي خادم کان لکرائي هئي، جنهن ۾ قاضي خادم تڪڙ ۾ "هوشو" جي بجاءِ "شوشو" لکي ويو هو، پر مون جڏهن جوش ۾ اچي تقرير ۾، "هوشو" جي بجاءِ "شوشو" پڙهيو ته قومي جذبات سان سرشار حاضرين "شوشوءَ" کي به ڪو علامتي ڪردار سمجهي بي تحاشا تاڙيون وڄائڻ لڳا! مڪيه مقرر جيئن ته رسول بخش پليجو هو ۽ جيئن ته هو اڃان نه پهتو هو، تنهن ڪري، آئون هڪڙي ٻئي مقرر کي تقرير ڪرڻ جي دعوت ڏني، پاڻ سنڌ سماڄ لهڻ لاءِ اسٽيج جي پويان هليو ويس. اهو ڏسي مونکي حيرت ۽ خوشي ٿي ته رسول بخش پليجو ۽ زرينه بلوچ ٻئي اتي ئي موجود

هئا. رسول بخش پليجي پنهنجي مخصوص ۽ پنهنجي هٿن جون ڀنڀٽيل آڱريون واڪيون ڪري مون سان هٿ ملايو ۽ مونکي منهنجي تقرير تي مبارڪباد ڏني. غالبن هن به لفظ ”شوشوءَ“ کي نظر انداز ڪري ڇڏيو هو. هو کهري سليٽي رنگ جي فل سوٽ ۾ ملبوس هو ۽ ڏاڍو جاذب نظر لڳي رهيو هو، پر نه ته سندس بوٽ تي پالش ٿيل هئي، نه ئي صحيح طرح پڌل هئي، نه ئي وري سندس جوراب ملڇ ڪندڙ هئا. سندس لباس قيمتي ضرور هو. پر هو بلڪل بي ڍنگو! لباس جي اها بي ڍنگائي ۽ بي ترتيبي، پليجي ۾ اڄ تائين

موجود آهي. منهنجي خيال ۾، سوچ، ذهن ۽ دليل بازيءَ کان سواءِ، سندس زندگيءَ جي هر شي بي ترتيب، اڏنگي ۽ بي قاعدي آهي. هو پاڻ به انٽرويو ۾ چوي ٿو ته، ”آئون سڄو وقت بي قاعدي رهيو آهيان.“ شايد اها بي قاعدگي سندس رهڻي ڪهڻيءَ ۾ رچجي وسجي ويئي آهي! وري منهنجي نظر زرينه بلوچ تي پئي، جيڪا رنگ برنگي

ٻرڪ
قانوندان
اديب
نقاد- ڪهاڻيڪار
فيلسوف. تاريخدان. مقرر
سياستدان- ترجمي نگار
شاعر، موسيقار، صحافي،
سابق سيڪريٽري بزم صوفياءِ سنڌ،
سابق ميمبر ورڪنگ ۽ ايسٽرنگ
ڪميٽي سنڌ متحده محاذ، سابق
سيڪريٽري جنرل سنڌي عوامي تحريڪ
پاڪستان عوامي تحريڪ. دانشور
مارڪسٽ، ايمنسٽي انٽرنيشنل پاران
قيد ضمير جو قيدي، سابق
ڪنوينر ايم. آر. ڊي، سابق نيپ سنڌ
جو اڳواڻ، عوامي نيشنل پارٽي جو
هڪ باني ڪار- هاري ۽ مزدور اڳواڻ

ٿيون
نياپو
پينل:
- مسعود نوراني
- فقير محمد لاشاري
- هدايت منگي
- عبدالرحمان نقاش
معاون: اياز لطيف پليجو
فوٽوگرافي: سعيد ۽ اياز لطيف
ترتيب: مهتاب اڪبر راشدي ۽ آصف بالادي

ساڙهي پائي آئي هئي. پاش آن، لپ اسٽڪ ۽ پائوڊر سندس ڳوري ڇهري رنگ کي گلابي بڻائي ڇڏيو هو. جيتوڻيڪ، سندس لباس ۾ اها نفاست ۽ چمڪ ڏمڪ ڪانه هئي، جيڪا بورجوازي خاندانن جي عورتن جي لباس ۾ هوندي آهي، پر تنهن هوندي به هوءَ بلڪل سبجم ڏٺو ويٺي هئي. زرينه بلوچ به اسان جي سنڌ جي تواريخ جو هڪ اهم ۽ عجيب و غريب ڪردار آهي، جنهن تي ڪڏهن موقعو مليو ته تفصيل سان لکندس. بهرحال، زرينه بلوچ کي فنڪشن ۾ گيت پيش ڪرڻ بابت رسول بخش کي هدايتون ڏيئي رهيو هو. زرينه اثبات ۾ ڪنڌ لوڏي اکين ئي اکين ۾ ڪيس جواب ڏنو، جنهن جو مطلب هيءُ ٿي نڪتو ته، ”منهنجو فڪر نه ڪر. تون وڃي پنهنجو مورچو سنڀال، آئون هتي وارا وڄائي ڇڏيندس!“ مون پليجي کي چيو ته، ”توهان جو وارو اڄ ٿو آهي، هلو تقرير ڪريو.“

پليجي پنهنجي تقرير نهايت ئي ٿڌي ۽ ڌيمي لهجي ۾ شروع ڪئي، پر پوءِ آهستي آهستي، هو سڄي پنڊال کي پنهنجي دليلن جي گرفت ۾ سوگهو ڪندو ويو. هن جڏهن دولهه درياءَ خان، مخدوم بلاول، صوفي عنايت، هوشو ۽ هيمونءَ جا تاريخي پس منظر ۾ ڪارناما بيان ڪيا ته ماڻهن خوب تاڙيون وڄائي کيس زبردست داد ڏني. پر هي

چيا! اوچتو ئي اوچتو هن اهو چئي سيني جا واجهٽ وڃائي ڇڏيا تہ، "محمد بن قاسم سنڌ جو غاصب ۽ راجا ڏاهر، مظلوم ۽ سنڌي قوم جو هيرو آهي!" اها ڳالهہ ٻڌندي ئي ڄڻ تہ ڏرٽلو مچي ويو، ڪن پاسن کان آواز آيا "غدار، بڪڙيوس، ماريوس، ڪافر بڪواس ٿو ڪري هيٺ لاهيوس، اسلام جي خلاف ٿو ڳالهائي، پاڪستان دشمن آهي" آئون خود سندس ڳالهيون ٻڌي وائڙو ٿي ويو هوس.

هاڻ سونکي اهو ياد ڪونہ ٿو اچي، تہ مون اسٽيج تي اچي حاضرين کي معزز مقرر کي صبر سان ٻڌڻ جي تلقين ڪئي هئي، يا خود پليجي ئي اهوئي چئي اعتراض ڪندڙن کي سندس تقرير ٻڌندڙن کي مجبور ڪري ڇڏيو هو تہ، "آئون تاريخي حوالن سان پنهنجي موقف کي سچو ثابت ڪري ڏيکاريندس، پوءِ بہ ڪنهن کي ڪو اعتراض آهي تہ هو مائيڪ تي اچي، منهنجي ان دعويٰ کي غلط ثابت ڪري سگهي ٿو." جڏهن پنڊال ۾ وري ماٺ ٿي، تہ پليجي پنهنجي مٿين موقف جي حق ۾ خود اسلامي محققن ۽ تاريخدانن جا اهڙا تہ مستند حوالا ڏنا جو سيني جا طاق وڄي ويا! جڏهن هو محمد بن قاسم کي غاصب ۽ راجا ڏاهر کي مظلوم ۽ هيرو ثابت ڪري، پنهنجي تقرير جي اختتام تي هيٺ لٿو، تہ سندس مخالف ڪندڙن مان ڪنهن کي بہ همت ڪانہ ٿي جو هن کي جواب ڏيڻ ۽ کيس غلط ثابت ڪرڻ لاءِ اسٽيج تي اچي. اڌ منٽ ڪن لاءِ ڄڻ تہ پنڊال ۾ سڀني کي نانگ سونگهي ويو هو! پر پوءِ، جڏهن تاڙيون وڄڻ شروع ٿيون تہ تاڙين جي گونجار ڪانسواءِ ماحول جا ٻيا سڀ آواز معدوم ٿيڻ لڳا. پنهنجي تقرير سان پليجو ماڻهن جا ذهن ۽ سوچون ۽ فڪر بدلائي چڪو هو. هن پنهنجي انٽرويوءَ ۾ بہ چيو آهي تہ "آئون هميشہ تبديلي چاهيندو هوس." هن پنهنجي اها ڳالهہ سچ ثابت ڪري ڏيکاري هئي. بلڪل ائين ئي لڳو تہ سنڌي ماڻهن هيستائين چچ نامو، تحفتہ الڪرام يا سنڌ جون ٻيون تاريخون هٿ ۾ ابتيون جهلي ٿي پڙهيون. پليجي سندن هٿن مان اهي تاريخون ڦري، سڌيون ڪري، وري سندن هٿن ۾ ڏيئي ڇڏيون هيون! ڀلا اهو بہ ڪير سوچي ٿي سگهيو تہ محمد بن قاسم، فاتح سنڌ، اسلام جو علمبردار اسلامي جوڌو، اسلامي هيرو، سنڌ جو غاصب نڪرندو ۽ راجا ڏاهر، جيڪو هيستائين غدار، ڪافر، عياش، شرابي، ڪبابي ۽ ڀيڻ سان شادي ڪرڻ وارو شڪست خورده آمر سمجهيو ٿي ويو، سنڌ جو عظيم هيرو نڪرندو! اهو!!!

پليجي جون اهي نت نيون ڳالهيون ٻڌي يا ماحول جي اثر هيٺ اچي، يا پنهنجي ئي ليکي ڊاڪٽر الغانا ۽ جي الانا اهڙيون تہ وٺي جوشيليون تقريرون ڪيون جو ماڻهن کان دانهون نڪري ويون! مٿان جووري نياز همايونيءَ پنهنجي درديلي ۽ مٺڙي آواز ۾ پنهنجي هيءَ نظم پڙهي.

سنڌڙي منهنجي ماءُ او منهنجي
جيجل توتان گهور ٿيان
شال نہ ٿيان غدار سنڌ ۽ پل
ڊاڪو ٿيان يا چور ٿيان

تہ ڪيترائي ڪمزور دلين وارا محب وطن فرد پاڻ جهلي نہ سگهيا ۽ هٿن ۽ رومالن ۾ منهن لڪائي سڏڪا ڀرڻ لڳا.

اهي زرينہ بلوچ جا مٺڙا ۽ سريلا گيت هئا، جن حاضرين لاءِ مسڪن دوائن جو ڪم ڪيو، نہ تہ عجب ناهي تہ قومي جذبن ۽ اڪمن جي شدت کان ڪيترن ۽ ماڻهن جا هانءَ ڦاٽي پون ها!

ان سنڌي شام جو سنڌ يونيورسٽيءَ انجنيرنگ ڪاليج جي شاگردن تي ايڏو تہ گهڻو اثر پيو جو ٺيڪ ٽن مهينن ڪانپوءِ چوٿين مارچ ١٩٦٧ع وارو آسمان ڦاڙ ڌماڪو ٿيو ۽ سنڌ جي قومي تحريڪ هلي پئي. شيخ اياز جي مٿين پيشنگوئي بلڪل صحيح ثابت ٿي پئي هئي تہ "اڄ کان سنڌ جي قومي تحريڪ شروع ٿي." اها ڳالهہ ٻي آهي تہ اها قومي تحريڪ، بقول شيخ اياز جي، شروع تہ سنڌ لا ڪاليج واري منسوخ ٿيل سنڌي شام کان ٿي، جنهن ڏينهن کيس حيدرآباد مان نيڪالي ڏني ويئي هئي؛ پر ان تحريڪ جي ٻہ گولي ٻي قوتي [illegible] ديکاري

هئي رسول بخش پليجي، انجنيئرنگ ڪاليج واري سنڌي شام ۾.

هاڻ اهو ٿو چئي سگهجي ته راجا ڏاهر کي سنڌ جو سورمو قرار ڏيڻ وارو نقطو محترم رسول بخش پليجي جي ذهن جي اپج آهي يا محترم جي ايم سيد جي قومي سوچ جو منطقي نتيجو، ڇاڪاڻ جو سائين جي ايم سيد، راجا ڏاهر کي سنڌ جي سورمن جو مک قرار ڏنو آهي ۽ محترم پليجي ۽ محترم سيد جو پاڻ ۾ لڳ لاڳاپو ان زماني ۾ تمام ويجهو نظر ٿو اچي، جنهن زماني ۾ پليجي صاحب مٿين تقرير ڪئي هئي.

بهرحال، ڪيئن به هجي، سانوارن پڙهندڙن تي آئون اهو عيان ڪرڻ چاهيان ٿو ته پليجي صاحب جي زندگي مٿين ٽن ڪردارن، يعني مائونٽنٽ، شاهه لطيف ڀٽائي، راجا ڏاهر، جن جو ذڪر مون پليجي صاحب سان ٿيل پنهنجي مٿين ۽ ٻين ملاقات ۾ ڪيو آهي، جي گرد ڦرندي گهرندي رهي آهي. چوٿون ڪردار البت خود جي ايم سيد آهي، جيڪو پليجي صاحب جي ذهن سان ايئن چهٽيو پيو آهي، جيئن مٿيان ٽي ڪردار. پليجي صاحب جي ڪا تحرير هجي يا تقرير، مقالو هجي يا ڪچهري، هو مٿين چئن شخصن جو ذڪر ضرور ڪندو نظر ايندو. جيڪڏهن اهي چار شخصيتون ڪنهن طريقي سان پليجي جي زندگي مان ڪڍي ڇڏجن ته رسول بخش پليجو

صرف رسول بخش رهجي ويندو، پليجو ڳولهي ڪونه لڀندو.

(هلندڙ)

مسعود نوراني، سومر ٢٤ نومبر ١٩٨٦ع شام جا پنج ڳالهيون ڪاٽو حيدرآباد.

انٽرويو:-

ئي ڪندو هوس. معراج شريف (واري موقعي) تي آئون تقرير به ڪندو هوس ته شعر به پڙهندو هوس. ان مهل مون تي گلاب پلاب جو عرق به ڇڙڪيندا هئا. ڪاليج جا شاگرد، استاد توڙي شهر جا پيا ماڻهو به منهنجيون اهي تقريرون ٻڌڻ ايندا هئا،

نوراني: ڪهڙي لائبريري؟

ر. ب. پليجو: سنڌ مدرسي جي هاءِ اسڪول واري لائبريري. مولانا سليمان ندويءَ جا ڪتاب پڙهيم. خود اسين ڦلهو مولوي عبدالرزاق وٽ پڙهندا هئاسين. آئون وري پنهي، سنين توڙي شيعن جي مسجدن ۾ نمازون پڙهندو هوس. ڇاڪاڻ جو منهنجو دوست شيعو هوندو هو ان ڪري، آئون هن جي ۽ هو منهنجي مسجد ۾ نماز پڙهندو هو. اسان کي تفسير وري مفتي صاحب داد پڙهائيندو هو. صبح جو تفسير پڙهندا هئاسين. جيڪي ديني ڏينهن هوندا هئا، انهن تي آئون تقريرون

ڇاڪاڻ جو اهي اسلامي تقريرون هونديون هيون. تقريرن جي ڪري آئون چڱو نالو ڪڍي ويس. اسڪول ۾ انگريزيءَ ۾ ڊبيٽون به ٿينديون هيون. مون وري انگريزي ۽ انگريزيءَ ۾ تقريرون ڪرڻ شروع ڪيون. پوءِ وري مسلم ليگ گارڊ جي پريڊ ٿي. آئون ان جو ميمبر ٿي ويس. ان زماني ۾ سون پهريون سياسي ڪتاب "خون کي آنسو" پڙهيو. ان ۾ لکيل هو ته، "هندوستان ۾ مسلمانن سان ظلم آهي." منهنجو هڪ پنجابي دوست فضل الرحمان هوندو هو، جيڪو مونکي اقبال جا شعر پڙهائيندو

هو. پوءِ وري اقبال کي پڙهيم ته معلوم ٿيو ته، ”اسين هندوستان جا مسلمان آهيون.“

عبدالرحمان نقاش: اهو ڪتاب ڪنهن لکيو هو؟

ر. ب. ٻليجو: الاني ڪنهن لکيو هـو! هندوستان جو ڪو ليکڪ هـو. پـوءِ اهي ڪتاب پڙهياسون ته خبر پئي ته ’مسلم ليگ‘ به آهي. بس پوءِ مسلم ليگي ٿي وياسين. ۽ وري ايترو مسلم ليگي ٿـي وياسين جـو ماڳهين اسان چار ڄڻا پاڪستاني مجاهد بڻجي وياسين! (ان موقعي تي نوراني، ايـاز لطيف ٻليجي کي مختلف زاوين کـان مسٽر ٻليجي جا فوٽا وٺڻ جي هدايت ڏني ٿـو. ايـاز ڪجهه هدايتن موجب ۽ ڪجهه پنهنجي سمجهه مطابق، پنهنجي والد جا مختلف پوز وٺي ٿو. نهايت عجيب منظر آهي. صحافي پٽ، پنهنجي ئي پيءُ جا بطور هڪ سياسي اڳواڻ جي حيثيت ۾ فوٽا وٺي ٿو. پيءُ ۽ پٽ ڪيترن ڏينهن جي اوجاڳن ۽ هڻ هڻان جي باوجود، چست نظر اچن ٿا. مسٽر ٻليجو ڪوچ سان ٽيڪ لڳائـي، پنهنجا پير ڊگهيري نيم دراز ٿئي ٿو. اياز ڪئميرا رکي، پيءُ جـي قدمن وٽ ويهي، سندس جوراب لاهـي ٿو. جوان پٽ جو پيءُ لاءِ اهو قرب، ادب ۽ احترام ڏاڍو متاثر ڪندڙ آهي. پيءُ به پٽ کان نهايت مطمئن ۽ خوش نظر اچي ٿو ۽ کيس هدايت ڏئي ٿو ته، ماني کائيندي سندس فوٽا نـه وٺي. اياز اثبات ۾ ڪنڌ لوڏي ٿو. نوراني اياز کي ٽيپ وغيره چيڪ ڪرڻ لاءِ چوي ٿو. گفتگو پـهر شروع ٿئي ٿي).

نوراني: اهي چار ڄڻا ڪير هئا؟

ر. ب. ٻليجو: آئون، ڊڙي وارو ڊاڪٽر حسين بخش، فضل الرحمان ۽ محمد اعظم قريشـي. اسين چار ئي ڄڻا، پاڪستاني مجاهد بڻجي وياسين. ان وچ ۾ به واقعا ٿيا. هڪڙو ته، جويي صاحب کي خارج ڪري ڇڏيئون، اهو چئي ته، ”هيءُ ڪافر آهي.“

نوراني: جويو صاحب؟

ر. ب. ٻليجو: محمد ابراهيم جويو صاحب، هن کي ان الزام تحت خارج ڪري ڇڏيئون تـه، ”هيءُ مسلمان نـه آهي.“ هو اسان کي پڙهائيندو هو. آئون به سندس خلاف هوس. مون هن کان پڇيو هو ته، ”روزا ٿئو رکين؟“ چيائين، ”نه.“ پڇيومانس تـه، ”توهان مسلمان نه آهيو؟“ چيائين ”آئون مسلمان ناهيان.“ اسـان سڀني شاگردن، ان ڪري فيصلو ڪيو ته، ”جيئن تـه هيءُ نماز ٿئو پڙهي ۽ روزا ٿئو رکي، ان ڪري هن ماستر کي تنگ ڪيو.“ اسين تـه سڀ نمازون پڙهندا هئاسين. اسان جـي ان ڏس ۾ حاضري به لڳندي هئي. اسين کيس تنگ ڪرڻ لڳاسون. هو انگريزي ڏاڍي سٺي پڙهائيندو هو.

نوراني: رڳو انگريزيءَ وارو سبجيڪٽ پڙهائيندو هو يا ٻيو ڪو مضمون به پڙهائيندو هو؟

ر. ب. ٻليجو: فقط انگريزي پڙهائيندو هو ۽ زبردست انگريزي پڙهائيندو هو. بيت ڏاڍا زبردست پڙهائيندو هو. سو هن کي تنگ ڪندا هئاسون. پر هو تنگ ڪونه ٿيندو هو! بهرحال، هن کي ان الزام تحت اسڪول مان ڪڍي ڇڏيئون ته، ”هيءُ ڪافر آهي.“ پر اسان کان اهو برداشت نـه ٿيو تـه اسان جي استاد کي ڪير ايئن اسڪول مان خارج ڪري ڇڏي. پوءِ مدرسي جي تواريخ ۾ پهريون ڀيرو اسٽرائيڪ ٿـي. مون وڃي گهنڊ وڄايو. چيائون، ”مدرسو اسلامي آهي، ان ڪري ان ۾ اسٽرائيڪ ڪانـه ٿيندي. مسلمان ڦڏو ڪونه ڪندا آهن. رڳو تعليم حاصل ڪندا آهن.“ مون چيو ”ٺيڪ آهي، پر جويي صاحب کي اسين موٽائينداسون.“ نيٺ جويي صاحب کي واپـس آندو ويو. بس پوءِ ته اسين بادشاه ٿي وياسون! پڙهندا ڪونه هئاسون، رڳو اسٽرائيڪون ڪندا هئاسون.

نقاش: اوهان اڳهارو چيو پي ته، ”به اهم واقعا ٿيا هئا.“ ٻيو

چيائون ته مدرسو اسلامي آهي ان ڪري اسٽرائيڪ ڪانه ٿيندي - مسلمان ڦڏو ڪونه ڪندا آهن.

ڪهڙو اهم واقعو ٿيو هو؟

ر. ب. ٻليجو: هـا. آخري سال ۾ بسي پڙهيوسين تـه ڊڪ وڏو ٺڪاءُ ٿيو. وري ٻيو ٺڪاءُ ٿيو. وڏو ڌماڪو ٿيو. آئون ان زمانـــي ۾ ٽوري ٽوري اخبار

پڙهندو هوس. مون سوچيو، ”الائي ڇا ٿيو؟“ خبر نه پئجي سگهي. پوءِ مون کي اوچتو ڪو خيال آيو ۽ ڊوڙي وڃي کهڙڪ وٽ بيٺس. ڇوڪرا ٻاهر نڪري آيا. ڪيٽ تي وياسون. ڏسون ته ڪاڏيون پيون وڃن، انهن ۾ هڪڙا ماڻهو ويٺل آهن، جن جي مٿي تي ٽوپيون پيل آهن. ٽوپن جو رنگ ڳاڙهو هو، جهڙو رت هاڻوا هو نعرا هڻندا پيا وڃن ته، ”هندستان زنده باد، آزادي زنده باد“. اسين پرو پر سمجهي وياسون ته، هي بحري فوج جا باغي سپاهي آهن.

اسان جو اسلامي جوش حد کان وڌيڪ ۽ سخت هو. اسين سوچيوسون ته غازي ٿيڻو آهي. غازي مصطفيٰ ڪمال پاشا! انور پاشا! اسين اهي ڏيهاڙي جا ڪتاب پڙهيا هئاسون.“ اقبال جا ترانا پرانا سڀ ياد هئا. سوچيوسون اسين سر ڏيڻو آهي. پوءِ ٻاهر نڪتاسون. اسڪول جا شاگرد به اسان سان گڏ نڪتا. سک ريجمينٽ جا ڪي فوجي اسان کي ڦري آيا. اسان ڏڪياسون پيا! اسان اڳ ۾ سپاهي ڪونه ڏٺو هو، سو به اهڙي حالت ۾

اين. جي. وي اسڪول مان جلوس پئي آيو جنهن جي اڳواڻي هڪ هندو ڇوڪري پئي ڪئي

اسان اڳ ۾ ئي پڙهيو هو ته، ”هندوستان جا بحري جهاز ايندا سي اچي انهن باغي بحري فوجين جي جهازن تي حملو ڪندا.“ سو اسان سمجهي وياسين ته هي بحري جهازن جا باغي سپاهي آهن، جن کي انهن بحري جهازن وارن ماريو آهي. اهي سپاهي گرفتار هئا. انهن کي اسان جي مدرسي جي ڪوٽ جي سامهون ترڪون کڻي پئي ويون.

نقاش: اها هوءَ مشهور جهازن واري بغاوت هئي؟

ر. ب. باجو: (بلڪل) اها. اسان سڀني شاگردن کي ٻاهر ڪڍيو. چيوسين، ”اسين مارچ ڪنداسون. آئون ڏڪيس پيو! سلوار ۾ منهنجون ٽنگون پيون ڏڪيون! پر چيوسين ته، ”پونتي هٽڻو ناهي. مسلمان آهيون.“ جو ان جي هٽ ۾ مشين گن هجي! آئون ته پوليس وارو ننڍي هوندي ئي ڏسي ڏڪندو هوس. هڪڙي سپاهيءَ اسان کان پڇيو ته، ”ڪير آهيو؟“ چيوسين، اسين شاگرد آهيون ۽ آزادي چاهيون ٿا.“ تقرير به ڪئيسين. دل ۾ ته ڏڪياسين پيا! سڀني کان اڳ ۾ آئون هوس. خير، قصو مختصر، ان سپاهيءَ سان ڳالهايوسون. چيوسون ته، ”آرام باغ تائين وينداسون، اتي تقرير ڪري موٽي ويندا سون.“ پڇيائين ته، ”پٿر هڻندو؟“ چيوسون، ”نه پٿر ڪونه هڻنداسون.“ چيائين، ”شيشا ڀڃندو؟“ چيوسون، ”شيشا ڪونه ڀڃنداسون.“ پڇيائين، ”دڪان ڦريندو؟“ چيوسون، ”دڪان ڪونه ڦرينداسون.“ چيائين، ”انجام؟“ چيوسون، ”انجام.“ چيائين، ”هٽ ملايو.“ هٿ ملايوسين. چيائين، ”هاڻ ڀلي وڃو.“ اسين نعرا هڻندا اڳتي وڌياسون. اين. جي. وي هاءِ اسڪول مان هندن جو جلوس پئي آيو، انهن جي اڳواڻي هڪڙي ڇوڪريءَ پئي ڪئي.

نوراني: ڇوڪريءَ!

ر. ب. باجو: ها. ڇوڪريءَ پئي ڪئي، هندواڻي هئي. اسان سوچيو ته، ”شڪر آهي جو اسين پڇي ڪونه وياسون. اسان مسلمان نمازي! جيڪڏهن اسان پڇي وڃون ها ته هيءَ ڇوڪري ته ضرور اچي سهڙي ها ۽ اسان جو خانو ئي خراب ڪري ڇڏي ها!“ ان واقعي کان اڳ ۾ هڪ ٻيو اهم واقعو ٿي چڪو هو. چار سال کن اڳ ۾ جڏهن آئون نائون درجو پڙهندو هوس ته هڪ ڏاڍو صبح جو اسيمبلي ٿيڻ مهل، هڪڙو حسين هندو ڇوڪرو اسيمبليءَ مان نڪري ٻاهر بيهي رهيو ۽ چوڻ لڳو، ”ريڊيو تي خبر آئي آهي ته اڄ صبح جو چئين بجي

هڪڙي ڇوڪري اسيمبليءَ کان ٻاهر بيهي چيو ته هيون ڪالاڻي کي ڦاسي آئي آهي انهنڪري اسيمبلي ڪانه ٿيندي

اسان جي دوست، اسان جي ساٿي هيمون ڪالاڻيءَ کي سکر جيل ۾ ڦاهي ڏني وئي آهي. ان ڪري اسيمبلي ڪانه ٿيندي ۽ مظاهرو ٿيندو.“ مون دوستن کي چيو ته، ”هيءَ انگريزن خلاف وڙهي رهيو آهي. اسان کي هن

جو ساٿ ڏيڻ گهرجي.“ دوستن چيو، ”پاڻ مسلمان آهيون پاڻ کي انگريزن سان نہ، پر هندن سان وڙهڻو آهي.“ مون چيو تہ، ”هندن کي تہ ماڻهو پاڙيا چوندا آهن. پاڙيا انگريزن سان وڙهن پيا ۽ پاڻ مسلمان غازي ماڻ

هندو ڇوڪرين تي پوليس لٺ بازي ڪئي تہ مسلمان غنڊن بہ هنن کي ماريو.

ڪيو ويٺا آهيون!“ چيئون تہ، ”اهي ڪافر آهن، اهي پاڻ پيا وڙهن.“ اهي ڇوڪرا جيڪي مون سان گڏ آيا هئا، سي هليا ويا ۽ آئون اتي ئي ويٺو هوس. مونکي اهو خيال آيو تہ ”آئون تہ مسلمان آهيان ۽ مسلمانن سان گڏ آهيان.“ (منهنجو هندن ۾ ڇا وڃي!) پر ساڳي وقت مونکي اهو بہ خيال آيو تہ، ”اهي هندو انگريزن سان هندستان جي آزاديءَ لاءِ وڙهن پيا.“ اها ڳالهہ ذهن ۾ آئي تہ آئون انهي جلوس جي پويان پويان هلڻ لڳس، جنهن جي اڳواڻي هڪ هندوانيءَ پئي ڪئي. پر انهن سان سايس ڪونہ. پويان پويان پئي ويس. جلوس جڏهن شهر مان پئي ويو تہ آئون پريان هڪ دڪان تي ويهي رهيس. اتي ئي پوليس جلوس تي لٺ بازي ڪئي. جلوس ۾ جيڪي ڇوڪريون هيون، انهن تي بہ لٺ بازي ٿي. انهن جو رت وهڻ لڳو ۽ اهي پٽ تي ڪري پيون. شهر جا ڪي غنڊا، جيڪي مسلمان هئا، انهن بہ کين ماريو! اهو لقاءُ ڏسي، مونکي خيال آيو تہ، ”مسلمان پاڻ بهادر ۽ سٺا هجن، پر اهي ڪميڻا ۽ ذليل بہ ٿي سگهن ٿا.“ اهڙو واقعو ڏسي چپ ڪري ويهي ٿا رهن ۽ سٺان وري غنڊا بہ ڇوڪرين کي پيا مارين!“ اهو واقعو منهنجي ذهن ۾ اڀري ٿو هو، ان ڪري اسين پوئتي ڪونہ هٽياسين. (ان مهل پليجو وات ۾ مانيءَ جو هڪ ٻيو گرهہ وات ۾ وجهي ٿو. اياز ڪئميرا ڪئي سندس فوٽو ڪڍڻ لاءِ اٿي ٿو تہ پليجو کيس ٻيو دفعو چوي ٿو، ”ماني

کائيندي فوٽو نہ ڪڍجئين.“ اياز وري ويهي رهي ٿو. پليجو گفتگوءَ جو سلسلو جاري رکندي ٻڌائي ٿو) بهرحال، مئٽرڪ پاس ڪيم. ان دور ۾ هڪ ساٿي هو مونکي گڏيو، جنهن چيو تہ، ”مودودي ڏاڍا سٺا ڪتاب ٿو لکي.“ اهو ٻڌي مودوديءَ جا ڪتاب پڙهيم. وري هڪڙي چيو تہ، ”قادياني تمام سٺا ڪتاب ٿا لکن.“ وري لڳي ويس قاديانين جي ڪتابن کي. هڪڙو ڇوڪرو، صلاح الدين منهنجي هاسٽل جي سامهون رهندو هو، ساڳي هنڌ چانهن بہ پيئندا هئاسين. هن وري مونکي نيون ۽ اهڙيون سٺيون ڳالهيون ٻڌايون ۽ مون کان ڪئين سوال پڇيئين. مون هن کي قرآن ۽ حديث مان جواب ۽ حوالا ڏنا. هن وري پيا ڦسڏا ڏنا! وڏو بحث ٿيو. نيٺ هن مونکي سوشلزم جي باري ۾ ڪتاب ڏنا. سوشلزم جي باري ۾ گهڻي خبر هن کي بہ ڪانہ هئي! پر ٻئي ڪئين ڪتاب پڙهياسين. ان زماني ۾ هڪ ترقي پسند مزدور ليڊر نبي احمد گڏيو...

نقاش: نبي احمد، ٽريڊ يونينسٽ؟

ر. ب. پليجو: ها. اهو ساڳيو. نبي احمد. هندوستان مان مهاجر ٿي منهنجي ڳوٺ ۾ آيو هو. نهايت ئي خستہ، بکيو ۽ خراب حالت ۾ هو. هن ڏاڍي ڏکي زندگي پئي گذاري. منهنجو اتفاق سان ڳوٺ ۾ ڪنهن ميجر سان بحث ٿي پيو. منهنجو چوڻ هو تہ، ”بادشاهہ حرامي آهن.“ هن چيو تہ، ”بادشاهن کي حرامي چئي، تون سڌو سنئون ويٺو اسلام جي بي عزتي ڪرين!“

مون سوچيو تہ مسلمان پاڻ بهادر ۽ سٺا هجن پر اهي ذليل ۽ ڪميڻا بہ ٿي سگهن ٿا!

بحث ايترو وڌيو جو هو خنجر ڪڍي ماڳهين مونکي مارڻ ٿي آيو. نبي احمد، جيڪو اتي موجود هو ۽ اسان جو بحث پئي ٻڌئين، سو اڳتي وڌي آيو ۽ ميجر کي ڪلهي جهليئين. نبي احمد ميجر کي چيو تہ، ”هن کي ڇو ٿو مارين! هي صحيح ٿو چوي. بادشاهہ واقعي حرامي آهن. آئون

ميجر جهوٽ ته بادشاهن کي حرامي چئي تون سڌو سنئون ٿو ويٺو اسلام جي بيعزتي ڪرين.

حيدرآباد دکن مان پيو اچان. دکن جا بادشاه به حرامي آهن.“ بس هو ميجر کي بحث ۾ وڪوڙي ويو. بعد ۾ نبي احمد ڪراچيءَ ۾ آيو. هن مان منهنجيون ملاقاتون ٿينديون هيون ته هو مونکي اردوءَ جا ڏاڍا شعر پڙهائيندو هو. هن مخدوم محي الدين جا انقلابي نغما، ڪيث ۽ سردار جعفري ۽ ڪيفي اعظمي جا شعر پڙهايا، جيڪي مونکي ڏاڍا وڻيا ۽ مونکي ڏاڍا سٺا ۽ فسٽ ڪلاس لڳا. مون ڏيهلانيءَ کي پڙهيو هو. ڏيهلانيءَ شاه صاحب جي باري ۾ لکيو هو ته، ”شاه جا شعر ماڻهن کي مستي ته سيکارين.“ مثلن، ”پاڻي منهن مونن ۾ غربت مين گذار.“ وغيره آئون چاڪاڻ ته ڏيهلانيءَ کان متاثر هوس. انڪري چوندو هوس ته، ”هيءَ بلڪل چٽ شاعر آهي، ان جو بالو به وڏن نه کهرجي، اقبال ٺيڪ آهي.“

بس نظريو (ان وقت) مونکي سمجهه ۾ ڪونه آيو. مارڪس پڙهيم، لينن پڙهيم، پر هڪڙو به اکر مونکي سمجهه ۾ ڪونه آيو. الائي ڇا لکيو پيو هوا باقي ناول مون کي مزو ڏيندا هئا. خاص ڪري، منهنجو محبوب ليکڪ، ايليا ايکبرگ هوندو هو. پوءِ ته وري ڪانسٽنٽن فيڊم ۽ پيا پڙهيم. منهنجي ڪٽ سڄي ڪتابن مان پوري پئي هوندي هئي، ماني (چٽ) آئون ڪائيندو ني ڪونه هوس، رکيو ڪتاب وٺندو هوس، تنهن جي ڪري، مانيءَ جا پئسا ڪٽي پوندا هئا.

نوراني: عام طرح، اوهان جي ڪتابن ۾ تيسٽ مذهبي هئي ڇا؟

ر . ب پليجو: سن ١٩٣٧ع کان پوءِ، آئون مذهبي ڪتاب به پڙهندو هوس، تواريخ به پڙهندو هوس. مطلب ته هر قسم جا ڪتاب پڙهندو هوس. آئون اڃان تائين به مذهبي ڪتاب پڙهندو آهيان. هينئر به مون وٽ حضور جن جي سوانح عمري آهي. بهرحال، اهي ناول پڙهياسون. بعد ۾ انجمن ترقي پسند جي گڏجاڻين ۾ وڃڻ لڳس. اتي فيض احمد فيض ۽ ظهير ڪشميري به ايندا هئا. ممتاز حسن به ايندو هو ۽ تنقيدن ۾ حصو وٺندو هو. آئون پڻ ٿن نشستن ۾ ويس. هڪڙي ڏينهن سون پنهنجي طرفان تنقيد شروع ڪري ڏني. ڏڪي، ڏڪي، ڏڪي نيٺ مون فيصلو ڪيو ته آئون به ڪجهه ڳالهايان. روز پاڻ تي لعنت ملامت ڪندو هوس. (ته ڳالهايان چو نٿوا) بس پوءِ نيٺ ڳالهايم. مقصد ڳالهائڻ ڪونه هو، پر اهو هو ته ڪجهن به ڪري، هنن جهڙو ٿيان. هيءُ سڀ معتبر ٿيو ويٺا ڳالهائين ۽ آئون نه ڳالهايان! پوءِ (همٿ ڪري) ڳالهايم. فيض احمد فيض ۽ ٻيا به ويٺا هئا. اهي مون تي ڪليا پديا ڪونه، پر منهنجي تنقيد جو جواب ڏنائون.

اهڙي طرح، آئون تنقيد ڪرڻ لڳي ويس. پوءِ وري سيمنارام هاسٽل ڪراچيءَ ۾ سنڌي ادبي سنگت ٺهي. اسين سيمنارام هاسٽل ۾ هوندا هئاسون. نورالدين سرڪي، ڊاڪٽر انور ۽ حفيظ شيخ به اتي هئا. اها اسان جي چنڊال چوڪڙي هوندي هئي. اتي اسان گڏ ٿيندا هئاسون. ان ئي زماني ۾ مون ايس ايم لا ڪاليج ۾ داخلا ورتي. اڃان لا جي پهرين ئي سال ۾ هوس ته حيدر بخش واري نمبر- شهدادڪوٽ واري چونڊ ٿي. اتي ذات وڏيرو، ذات هاري ۽ ورڪر اچي گڏ ٿيو. اسين جهنڊا کڻي ورڪ تي نڪرندا هئاسون. پيرين پيادا! نه ڪاڏو نه پيتوا الله الله، خير صلا. هڪڙي دوست، تنهن جي ساءُ هوندي هئي، جيڪا ويچاري اسان لاءِ ماني پچائيندي هئي. بس، ديڳڙي ۾ جيڪي آيو، وجهي ڇڏيندا هئاسون. پيسا پيسا اسان وٽ ڪونه هوندا هئا، نه ئي پاڙو پاڙو. ڪڏهن سڪر وارو وڪيل شمس الدين شاه، وري ڪڏهن نور محمد پليجو، ڏهه پندرهن رپيا ڏئي ڇڏيندا هئا. ڪجهه هوندو هو ته کائيندا هئاسون، نه ته بکيائي پيا هلندا هئاسون. (طنزيه لهجي ۾) ڪڏهن ڪڏهن اسان جا ماڻهو پني پني به ايندا هئا. اهڙي ريت، ورڪ پئي هلندي هئي. وڏيرن کي خوب گاريون ڏيندا هئاسون. پوءِ وري جڏهن هو پٽ خيرات ڪندا

هئا ته اهو ڪاٺي ايندا هئاسون. (زير لب مشڪندي) وڏيرا اسان کي ڏسي چوندا هئا ته، ”اسان کي ڳاريون ڏني ونو ته اوهان کي پٽ ڪارايون.“ پوءِ پٽ ڪائيندا هئاسون. اس پوءِ پيا هلندا

سڀني ڏينهن ۾ منهنجو اسڪور ٢ ناٽ آئوٽ!

هئاسون. سرخ جهنڊا هٿن ۾ هوندا هئا. ٽڪل هوندا هئاسون، ۽ ڏاڍو مزو ايندو هو. انهن ڏينهن ۾ ورڪ ڪرڻ مهل، اسان هيءُ ترانو ڳائيندا هئاسون. (پليجو نهايت ئي جوش ۽ جذبي سان، بلند آواز ۾ ترانو پڙهائي ٿو.)

بي جنگ هئي، جنگ آزاديءَ
هر هند ڪي رهني والون ڪي،
مظلومون ڪي محڪومون ڪي،
مجبورون ڪي دهقانون ڪي،
وه سرخ سويرا آتا هئي،
گلنار ترانا گاتا هئي،
آزادي ڪا آزادي ڪا.

(ڳالهه جاري رکندي) اهو ترانو مون کي اڃان تائين ياد آهي. خيرپور جو هڪ مهاجر ڇوڪرو اهو ترانو ڏاڍو سٺو ڳائيندو هو. بس جوش هو، تقريرون هيون. قمبر جو هڪ باغ آهي، اتي قاضي فضل الله کي تقرير ڪرڻي هئي. اتي ڏاڍا گهڻا ماڻهو آيا ته ناچو به. ڪامريڊن چيو ته، ”هيڏي وڏي جلوس کي منهن ڪير ڏيندو؟“ نيٺ چيائون ته ”رسول بخش پليجو تقرير ڪندو.“ ڪامريڊن جي اسرار تي، مون اتي تقرير ڪئي. مون چيو ته، ”جيڪي ناچو هجن، سي پلي هتي ويٺا هجن، باقي جيڪي مڙس هجن، سي اسان سان هليا اچن.“ بس پوءِ ته تماشو ئي ٿيو! سڀئي ماڻهو اسان سان گڏ هليا آيا. سڄو باغ خالي ٿي ويو. مون زبردست تقرير ڪئي. انهن ڏينهن ۾ وري تقريرن تي ماڻهو ڏاڍو اعتبار ڪندا هئا. (ٽيڙيلي انداز ۾) چئون پيا ته، ”اليڪشن ٿي ويندي ته سڄو نظام ئي بدلجي ويندو. ڪامريڊ جيتوڻي چونڊجي ايندو ۽ ڪامريڊ جڏهن هارين جي لانڍي ۾ تقرير ڪندو ته ٺڪاءُ جو ٿيندو ته سڀ وڏيرا ڪلڻي! قانون ئي پيو! نيون چونڊون ٿينديون. اسين سڀئي چونڊجي ايندا سين. بس سڄي ملڪ تي قبضو! حڪومت ئي منهنجي!“

نوراني: معاف ڪجو، اڃان اوهان جي اوائلي دور بابت ڪجهه سوال رهجي ويا آهن؟

ر. ب. پليجو: جي.

نوراني: توهان اسڪول وغيره جي زماني ۾ ڊبيٽن وغيره ۾ حصو ورتو؟

ر. ب. پليجو: ها. وٺندو هوس.

نوراني: ڊرامن ۾؟

ر. ب. پليجو: ها هڪ ٻن ڊرامن ۾ حصو ورتم.

نوراني: اوهان ڪا ترائي وغيره ڪئي؟

ر. ب. پليجو: ترائي وڏي شيءِ آهي. باقي انعام ٻنعام ملندا هئا.

نقاش: راندين ۾ اوهان کي ڇا پسند هو؟

ر. ب. پليجو: اسپورٽس ۾ مونکي ڪرڪيٽ وڻندي هئي. هر مئچ ۾ اسڪور سڄي ڏينهن ۾ هڪ يا ٻه رنسون ڪندو هوس. رڳو ٺڪ ٺڪ پيو ڪندو هوس. جڏهن اسان جي ٽيم هارائيندي هئي ته مونکي ۽ منهنجي هڪ دوست عبدالواحد ميمڻ کي بيٽنگ لاءِ موڪليندا هئا. اسين ٻئي ڄڻا سڄو ڏينهن نه ته آئوٽ ٿيندا هئاسون، نه ئي وري اسڪور ڪندا هئاسون. رڳو ٺڪ ٺڪ پئي ٿيندي هئي. (ٿورو مشڪندي) سڄي ڏينهن ۾ اسڪور ٻه، ناٽ آئوٽ! ان ڪم لاءِ اسين هوندا هئاسين.

نقاش: انڊور گيمس؟

ر. ب. پليجو: پتا پتا ڪونه ايندا هئا. باقي هو جيڪو ڊبو ٿيندو آهي...!

نقاش: ڪيرم بورڊ؟

ر. ب. پليجو: ها. ڪيرم بورڊ کيڏندا هئاسون. ۽ اسان جي مدرسي ۾ انڊور گيمس ڪونه هونديون هيون. فٽ بال وغيره به ڪندا هئاسون.

نقاش: شطرنج؟

ر. ب. پليجو: نه شطرنج نه.

نوراني: اوهان ڪهڙن استادن ۽ پرنسپالن کان متاثر ٿيو؟

ر. ب. پليجو: اسان جو هڪڙو پرنسپال، مسٽر غلام حسين سومرو هوندو هو. پيو ايس کي پاڻيجي ۽ ٿيون مسٽر ٿامس

هو. اهي ئي پرنسپال زبردست هئا. سيني جداجدا خوبين جا مالڪ هئا. مدرسي جا استاد بيپناه خوبين جا مالڪ هوندا هئا. ايس ڪي. پانيجي ڪان پوءِ الجبرا ۽ رياضيات ختم هوون. ناصر حسين ڪان پوءِ گرامر ختم هو. بااصول ماڻهو هو. مون امتحان ۾ ۲۰ سيڪڙو مارڪون ڪنيون. فرسٽ ڪلاس ۾ آيس، پر جيڪڏهن هوم ورڪ ڪري نه ايندو هوس ته پوين ڏنڊن تي ٻهاري چڙهندو هو. بس پوءِ بيٺو هوندو هوس. چوندو هو ته "تو اڄ ڪم نه ڪيو آهي، ڪالهه ڀلي سو سيڪڙو مارڪون ڪنيون هجنئي، ان جو مونسان واسطو نه آهي. تنهنجي ڪاپيءَ تي گرامر لکيل آهي يا نه؟ اڄ ڪم نه ڪيو اٿئي ته بيٺو هج."

نوراني: اوهان جي ڪلاس ۾ پوزيشن ڪهڙي ايندي هئي؟

ر. ب. بليجو: آئون ٽيهن ۾ فرسٽ آيو هوس. ميٽرڪ ۾ آئون ۽ هڪ ٻيو ڇوڪرو سڄي مدرسي ۾ پهريون نمبر آيا هئاسين. ان لحاظ کان سڄي سنڌ ۾ پهريون نمبر آيا هئاسين. ٻنهي جون مارڪون هڪ جيتريون هيون.

نوراني: ان زماني ۾ بمبئي يونيورسٽي امتحان وٺندي هئي؟

ر. ب. بليجو: ها. اسان جي فرسٽ ڊويزن آئي هئي. اسان جو مارڪون ۸۰ سيڪڙو ڪان به مٿي هيون. مون عربيءَ ۾ ۹۶ سيڪڙو مارڪون ڪنيون هيون ۽ ڪيترا رڪارڊ ٽوڙي ڇڏيا هئم.

نوراني: اوهان جو منپسند سبجيڪٽ ڪهڙو هو؟

ر. ب. بليجو: منهنجو فيورٽ (پسنديده) سبجيڪٽ، انگريزي هو.

فقير محمد لاشاري: اوهان ميٿميٽڪس ۾ ڪيئن هو؟

ر. ب. بليجو: ٽيهن درجي ۾، ان ۾ پهريون نمبر آيو هوس، پر وڻندي ڪانه هئي.

نوراني: بنيادي طرح اوهان جو لاڙو سائنس ڏانهن هو يا آرٽس ڏانهن؟

ر. ب. بليجو (منهنجو لاڙو) آرٽس ڏانهن هو. سائنس مونکي ڪونه وڻندي هئي. ان ۾ ڪنهن زماني ۾ چٽ هوس. پر پڙهي، هوشيار ٿي ويو هوس.

نوراني: تواريخ وڻندي هئي؟

ر.ب. بليجو: تواريخ منهنجو فيورٽ سبجيڪٽ آهي. پر ان زماني ۾ ڪونه هئي، ڇو جو اسان وٽ تواريخ تي ڪتاب ڪونه هئا. باقي سنڌي، عربي ۽ انگريزيءَ جا سبجيڪٽ مونکي وڻندا هئا. عربي انڪري وڻندي هئي جو قرآن شريف پڙهيل هوس. عربيءَ ۾ آئون پنهنجا مضمون پنهنجيون حديثون ۽ آيتون ٻيو لکندو هوس.

نوراني: اوهان جا ان زماني جا سٺا دوست ڪهڙا هئا؟

ر. ب بليجو: اسين پنج مجاهد هئاسون. محمد اعظم قريشي، بختيارپور جو، جيڪو پوءِ چريو ٿي پيو ۽ حسين بخش...

نوراني: ڇو چريو ٿي پيو؟

ر. ب بليجو: ان زماني ۾ ئي جذباتي هو. پوءِ وري شادي پاڊيءَ جو ڪو مسئلو پيدا ٿي پيو. هو ڊاڪٽر صالح قريشي، سابق وائيس چانسلر سنڌ يونيورسٽيءَ جو ويجهو عزيز هو. ٻيو دوست هو حسين بخش، جيڪو دڙي ۾ ڊاڪٽر آهي. فضل الرحمان به منهنجو سٺو دوست هو، تازو

جوڻي صاحب جي
خوبي اها هئي
ته هُن جو
انسان ۾ چاهه
هو

پنڊيءَ ۾ مليو هو. چوٿون دوست الله ڏنو شاه هو، جيڪو هينئر وڪيل آهي. اهو منهنجو بهترين ۾ بهترين دوست هوندو هو ۽ اڃان تائين آهي. اسان جا ماستر به بهترين هوندا هئا. تن ۾ ابراهيم جويو صاحب به هوندو هو.

نوراني: جويي صاحب ۾ ڪهڙي خوبي هئي؟

ر. ب بليجو: جويي صاحب جي اها خوبي هئي ته هو قربانئو هوندو هو. انگريزي بهترين پڙهائيندو هو، آزاد خيال هو، ناراض ڪونه ٿيندو هو، شفقت سان پڙهائيندو هو. هن جو انسان ۾ چاهه هو. (رڳو) ڪتابن ۾ چاهه ڪونه هو. ماڻهوءَ کي ماڻهو سمجهي چاهه ڏيندو هو ۽ انسان

ٺاهڻ جي ڪوشش ڪندو هو. هو سراسر شفقت، سراسر نيڪي ۽ سراسر علم هو. هن جي هوندي اهو احساس ٿيندو هو ته، "آئون به ڪو ماڻهو آهيان." اڳي اسين (جڻ ته) رول پارٽي هوندا هئاسين. ناڻگا، پير اگهاڙا ۽ ڦاٽل قميص به ڦاٽل هوندي. هن جي هوندي، (جڻ ته) اسين پاڻ کي ماڻهو سمجهندا هئاسين.

نوراني: هن اوهان جي ڪڏهن مالي مدد به ڪئي؟

ر. ب پليجو: نه، اهڙو ناتو ڪونه هو. باقي اسان کي گهر وٺي وڃي مضمون ڪتاب پڙهائيندو هو. انگريزيءَ جي هڪ اخبار 'ريڊيڪل' به پڙهي ٻڌائيندو هو.

نوراني: توهان کي مشرف به مارڪسزم ڪنهن ڪيو؟ ابراهيم جويي صاحب يا ڪنهن ٻئي؟

ر. ب پليجو: جويي صاحب اسان جي ذهن ۾ اهي خيال وڌا، پر مون اهي قبول ڪونه ڪيا. هو اهڙيون ڳالهيون ڪندو هو، پر ٿوريون. انسانيت وغيره جي ڳالهه ڪندو هو. مسلم ليگ جو مخالف هو. انهن ڏينهن ۾، هن هڪ ڪتاب لکيو هو. سيو سنڌ سيو سب ڪانٽيننٽ، (Save sind save subcontinent) يعني "سنڌ بچايو، ننڍي کنڊ کي بچايو." پر ان جو ڪو اسان تي اثر ڪونه پيو. ٻر بهرحال، ڪجهه خبر پئي. پاڻ هن جي خلاف هئاسون. (پوليٽيڪل سان) ڇو جو پاڻ پاڪستاني هئاسون نه! تنهن ڪري. انهن ڏينهن ۾ (سنڌس ڳالهين جو) اثر ڪونه ٿيو. پر اهو ضرور سمجهوسون ته، "هيءُ ماڻهو سٺو آهي." جويي صاحب جيڪي ڳالهيون ان زماني ۾ اسان سان ڪيون، انهن وري پوءِ وڃي اثر ڪيا. جڏهن پوءِ ڳالهيون سوچيوسون ته خبر پئي ته، "وچ! جويو صاحب به اهي ڳالهيون ڪندو هو!" سندس ڳالهيون شايد ايئن نه هيون. پر انهن ڏينهن ۾ جويو صاحب انقلابي خيالن ۾ ابهم اين راءِ جي خيالن جو ماڻهو هو. پوءِ جيڪي ڳالهيون مون ڪيون سي ذرا مختلف هيون. پر وڏي ۾ وڏو اثر مون تي جيڪو پيو ۽ جيڪا منهنجي (خيالن ۽ نظرين جي) ٽرننگ پوائنٽ هئي، اهي جويي صاحب جا خيال نه هئا، جن شروع ۾ ٻج ته پوکيو، پر سلا نه آيا. پيو ته صلاح الدين وڪيل هو، جنهن مون ۾ اهي ڳالهيون پيدا ڪيون ۽ ٻيون هو نبي احمد، جنهن شعر ۽ ادب جي حوالي سان مون ۾ اها تبديلي آندي. صلاح الدين فڪر جي حوالي سان تمام ظالمانه سوال پڇندو هو. اسان جيڪا پنهنجي خيالي دنيا ٺاهيو ويٺا هئاسون، ان کي صلاح الدين پنهنجن سوالن، بلڪ ڪرشنگ (چيپاٽيندڙ) سوالن سان درهم برهم ڪري ڇڏيو. ان سان سوشلزم تي بحث ٿيا. پر هو پاڻ وري سوشلسٽ ٿيو ئي ڪونه! وڪيل ٿي رهجي ويو. اسان وري معاملي کي ٿورو وڌيڪ اڳتي هلايو.

لاشاري: ان جو مطلب اهو ٿيو ته ترقي پسنديءَ تي پهچڻ کان اڳ، توهان جا ننڍي هوندي کان وٺي جيڪي پريجوڊيس (اڳ ذهن ۾ ويٺل گمان) هئا، اهي جامد نه، بلڪ متحرڪ هئا، يعني هڪ ڪان پيو ٻئي ڪان ٿيون (ٿيندو ويو)؟

ر. ب ٻليجو: ها.

لاساري: ته توهان جي ترقي پسنديءَ ۾ اينٽري (داخلا) لٽريچر جي ذريعي ٿي؟ توهان سياست ۾ پوءِ آيا؟

ر. ب ٻليجو: اينٽري وايا لٽريچر (ادب جي ذريعي ابتدا) ڪانه ٿي. صلاح الدين سان منهنجا جهڳڙا بحث ٿيا، سي ادبي ڪونه هئا. هن کي ادب تي ڪجهه به ڪونه ايندو هو. هن خالص منطقي ۽ فڪري لحاظ سان ان نظام تي جرح ڪئي، جنهن تي اسان جي تعليم ٻڌل هئي. هن دنيا جي باري ۾ جيڪي مون پڙهيو هو ۽ منهنجا جيڪي عقيدا هئا، انهن تي هن (فڪري طرح) حملو ڪيو. چوندو هو ته، "هنن سوالن جا جواب ڏي." تنهن ڪري، فڪري طرح مون کي سمجهائڻو پيو. ڏينهن جا ڏينهن اهي بحث هلندا هئا. مون کي ياد آهي ته آئون رُئندو هوس، جو انهن سوالن جا جواب مون وٽ ڪونه هئا. هو تمام عجيب و غريب سوال پڇندو هوا جن جا جواب مون وٽ ڪونه هوندا هئا. تنهن جي ڪري مسئلو پهرين فڪري هو، پوءِ وري ادب پڙهيوسون.

لاشاري: هاڻ سنڌي ادب ٿي جيڪا منظم نموني سان ترقي پسندي آئي آهي، اها سنڌي ادبي سنگت واري عرصي ۾ آئي آهي، ان کان اڳ ۾ آئي آهي، يا پوءِ آئي آهي؟ ان سڄي عرصي کي اوهان سهيڙڻ چاهيو ته ڪيئن سهيڙيندؤ؟

ر. ب ٻليجو: اهو سيمينار هاسٽل وارو دور هو، جنهن ۾ شروعاتي اديب پيدا ٿيا. ان کان اڳ ۾ ڪوبه (سنڌي) ترقي پسند ادب ڪونه هو. ان دور کان پوءِ ئي سيمينار هاسٽل ۾ سنڌي ادبي سنگت جو بنياد وڌو ويو. ان کان اڳ ۾ سنڌي ادب، ترقي پسند ڪونه هو.

نوراني: ترقي پسنديءَ جو بنياد ڪنهن وڌو؟

ر. ب ٻليجو: گهڻائي ماڻهو هئا. تنوير عباسي هو، شمشير الحيدري هو ٻيا به گهڻي هئا. آئون ڳوٺ ويل هوس. موٽي آيس ته هيءَ اڳ ۾ ئي ڊڪليريشن تي صحيح ڪيو ويٺا هئا. جتي ماني

> **جويي صاحب جا خيال منهنجي نظرين جي ٽرننگ پوائنٽ هئي.**

کائيندا هئاسون، اتي ئي ميٽنگ ٿي هئي.

نقاش: اها ورهاڱي کان اڳ جي ڳالهه آهي يا پوءِ جي؟

ر. ب ٻليجو: (نان جو تازو ڪرهه وات ۾ وجهي، کير جو ڍڪ پي، ٽڪرا ٽڪرا چٻاڙيندي) بس ورهاڱي کان ٿورو اڳ يا پوءِ جي ڳالهه آهي، هاڻ مون کي ياد ڪونهي.

نقاش: سنڌي ادبي سنگت جي جيڪا تاريخ ٻڌائي ٿي وڃي ان سان ته ايئن ٿو لڳي ته جڻ، ١٩٤٦ع ڌاري، سنگت جو بنياد وڌو ويو هو؟

ر. ب ٻليجو: اهوئي سال هوندو، جو جو مون کي ياد آهي ته آئون هاسٽل ۾ ماني کائيندو

> **منهنجا ڪپڙا سي سبيندڙ ڪيل چيو ته "ٽون ٣٥ روپين ۾ مهانگو آهين."**

هوس، ته ضرور اڃا پڙهندو به هوندس. اپريل ١٩٤٧ع ۾ مون (پڙهڻ) ڇڏيو. تنهن جي معنيٰ ته سنگت، ١٩٤٦ع ۾ ئي ٿي هوندي. (ان مهل فون جي گهنٽي وڄي ٿي. رسول بخش ٻليجي جو ننڍو ڀاءُ، غلام قادر ٻليجو، جنهن جي جاءِ تي هيءُ انٽرويو ٿي رهيو هو، فون کڻي ٿو، ٻئي پاسي کان تمام هلڪو آواز اچڻ جي ڪري، هو تمام ڏاڍيان ڳالهائي ٿو، جنهن جي ڪري، ٻنهي ڀائرن جا آواز گڏجڻ ڪري، اها خبر نٿي پوي ته ڪهڙو ٻليجو انٽرويو پيو ڏي ۽ ڪهڙو فون تي پيو ڳالهائي! ان ڪري وڏو مونجهارو ٿي پوي ٿو. اٽڪل پنج منٽن کان پوءِ، اهو اذيتناڪ سلسلو، تڏهن ختم ٿئي ٿو، جڏهن قادر رسيور رکي ٿو. ان وقت رسول بخش ٻليجي جو آواز چٽو ٻڌڻ ۾ اچي ٿو.) ١٩٤٦ع ۾ بغاوت ٿي هئي. ان ئي دور ۾ سنڌي ترقي پسنديءَ جو بنياد پئجي چڪو هو. اردوءَ ۾ به پئجي چڪو هو.

نقاش: توهان جي سنڌيءَ ۾ بهترين طبع زاد ڪهاڻي ڪهڙي آهي؟

ر. ب. ٻليجو: بهترين ڪهاڻي ١٩٥٠-٥١ع ۾ لکيم. مون اها پنج ڇهه مهينا ٿي لکي، پر اها شايع ڪونه ٿي. هوائي ڪهاڻي هئي، الائجي ڇا هئي! طوفان ميل ڪهاڻي هئي. وڏا وڏا ماڻهو، وڏا شخص ۽ وڏا قصا! پر پوءِ ڇڏي ڏنم.

نوراني: (نقاش ڏانهن نهاريندي) منهنجي خيال ۾ بهترين ٻليجي صاحب جي وڪالت ۽ صحافت واري دور جو حال وٺون، پوءِ وري ادب تي ايندا سين. (نقاش ڪنڌ لوڏي راضپي جو اظهار ڪري ٿو.)

ر. ب. ٻليجو: پوءِ وڪالت پڙهيسون. ان وقت هڪڙي اخبار هوندي هئي، صداقت، قادربخش نظاماڻي ان جو ايڊيٽر هو. نورالدين سرڪي به ان ۾ سب ايڊيٽر هو. آئون به ان سب ايڊيٽر هوندو هوس. صحافت اتان شروع ڪيم. تنهن کان پوءِ نواءِ وقت ۾ سب ايڊيٽر ٿيس. مولانا عبدالغفور سيتائي ايڊيٽر هو. تمام زبردست ايڊيٽر هوندو هو. پرسان سنڌ آبزرور جي آفيس هوندي هئي. علي محمد راشدي ان جو ايڊيٽر هوندو هو. وري آئون نئين سنڌ جو ايڊيٽر ٿي ويس، جنهن جو ايڊيٽر مشتاق هوندو هو. بعد ۾ آئون خود ايڊيٽر ٿي ويس.

نقاش: ڪهڙي اخبار جو؟

ر. ب. ٻليجو: نئين سنڌ جو. ان وقت، مون وڪالت پاس ڪئي ۽ پوءِ ايڊيٽريءَ تان استعيفا ڏئي ڇڏيم.

نوراني: ايڊيٽوريل ته اوهان ايڊيٽر ٿيڻ کان پوءِ لکيا هوندا پر هونءَ اخبار ۾ اوهان ڪو مضمون ۽ ڪالم لکندا هئا يا بس ائين جنرل ڪم ڪندا هئا، جيئن عام صحافي ڪندا آهن؟

ر. ب. ٻليجو: نواءِ سنڌ ۾ آئون 'چاچا چنيسر' جو ڪالم لکندو هوس. تنهن کان پوءِ مون ٻه زبردست ڪالم لکڻ شروع ڪيا. هڪڙو 'تعارف' ٻيو 'پس منظر'.

نقاش: اصلي نالي سان يا ڪنهن ٻئي نالي سان؟

ر. ب. ٻليجو: نه. اهي ڪالم ڪنهن نالي سان ڪونه لکيا هئا. بس انهن جا نالا اهي ئي هوندا هئا، يعني "چاچا چنيسر" وغيره. ميان افتخارالدين جي اخبار هوندي هئي امروز، ان کان متاثر ٿي، مون اهي ڪالم پنهنجي مقصد ۽ مطلب مطابق لکيا. ممڪن آهي هاڻ شايد اهي ڪٿي ملي وڃن. آئون ڳالهين سان وري عوام جي مقصد ۽ ڪم وارين ڳالهيون ڪيندو هوس. هاڻ اخبار ته هئي ايوب کهڙي جي ۽ ممتاز دولتانه وري هوندو ايوب کهڙي جو دوست. چٽريلي انداز ۾) ايوب کهڙي کي چوندا هئا 'قائد سنڌ' ۽ ممتاز دولتانه کي 'فخر پاڪستان' بهرحال، ته مثلن ممتاز دولتانه صاحب تقرير ڪئي، ته "اسين پنهنجي سرحدن جي حفاظت ائين ڪنداسين، جيئن اسٽالن گراڊ وارن پنهنجي ملڪ جي حفاظت ڪئي" آئون لکندو هوس ته "فخر پاڪستان، جناب ممتاز دولتانه اسٽالن گراڊ جي ڳالهه ڪئي آهي. تمام زبردست ڳالهه آهي پر اسٽالن گراڊ جي لڙائيءَ هيئن ٿي هئي ۽ ان جو پس منظر هيئن هو. جنرل ٽراڪٽس جي فوج هيئن وڌي." يعني، دولتانه جي تقرير جي آڙ ۾، ڪجهه ڪم جون ڳالهيون لکي ويندو هوس. اسان وٽ جيڪي ڪتاب ان زماني ۾ موجود هئا، اهي پڙهي، پوءِ انهن مان حوالا ڏيندو هوس، جيئن ماڻهن جي ڄاڻ ۾ اضافو ٿئي. ڪتابن ڏسڻ وارو سسٽم، هتي مون ايجاد ڪيو. يعني تواريخ ۽ جاگرافيءَ وغيره تي لکندو هوس، وري مثلن ڪن ماڻهن ڪا ڳالهه ڪئي ڪٿي ڪئي ته، "هيءُ معاملو جدلي آهي" ته پوءِ جدلي ماديت تي لکندو هوس ته جدلي ماديت جو مطلب اصل هيءَ آهي، رڳو جدلي ماديت تي مون چار ڪالم لکيا. وري جيڪڏهن ڪرشن چندر جو ناول اچي ويو ته، (ان ان تي تبصرو ڪرڻ جي بهاني) لکي ويندو هوس ته "ڪرشن چندر جي زندگيءَ جو احوال هيءُ آهي، فلاڻي هنڌ ۽ ڏينهن پيدا ٿيو ۽ سندس ڪتاب فلاڻا فلاڻا آهن" اهڙي طرح، آئون کهڙي صاحب جي اخبار ۾ پنهنجيون اهي ڪارستانيون ڪندو هوس. سيتائي صاحب درويش هوندو هو. ان جي

اڳيان ڳالهائبو ڪونه هو.“

نوراني: مون اوهان جي ڳالهين ۽ لکڻين مان محسوس ڪيو آهي ته اوهان جو لاڙو گهڻو

۾ ڪونه وهندا هئاسون. (هن جو ٻڪڙو تڪيو ڪلام هو) يعني، هو، اهو، اهو، اهو. پيو ڪندو هو. چالاڪ پالاڪ ماڻهو ڪونه

ڪري، تنقيد ڏانهن رهيو آهي؟

ر. ب. پليجو: پر انهن ڳالهين ۾ ته تنقيد ڪونه هئي. اهو دنيا جي بنيادي احوال کي عام فهم ٻوليءَ ۾ بيان ڪرڻ (وارو ڪم) هو.

نقاش: توهان مولانا سيتائيءَ جي ڳالهه ٿي ڪئي؟

پليجو: سيتائي صاحب هڪڙو نهايت کرو ۽ ايماندار ماڻهو هوندو هو. اسين سيٺي هن کان ٻڌندا هئاسين. هن جي ڪمري

هو. درويش هو. يعني سنڌو. ٻڪنيش ڏيڻ جو هوشيار. پوءِ وري نئين سنڌ ۾ اچي، مون شايد، سنڌ جي تواريخ ۾ پهريون ڀيرو، روسي ڪهاڻيون ترجمو ڪيو. ٻڪڙي ”مٽيءَ جي مٽ“ اها شايع ڪانه ٿي. ٻي ”پويون ڏينهن.“ روسي پاليواءَ جي ڪهاڻين جي مجموعي مان ڪنيم. ان ساڳي ئي مصنف جي ناول جي ترجمي جو نالو آهي، ”چراغ جلتا رها.“ پهرين ڪهاڻي، جيئن

پڌايم ته شايع ڪانه ٿي، ٻيو پويون ڏينهن، وري هڪ ماڻهوءَ پنهنجي نالي تي شايع ڪرائي.

نقاش: ڪنهن ماڻهوءَ ڪنهن جي نالي ۾ شايع ڪرائي؟ اوهان جي نالي ۾؟ يا...؟ (پليجو ان سوال جو جواب گول ڪري ويو.) (هلندڙ)

بقايا: خط

۾ سڻٽين ۾ پاڻ جا پلونگڙا وڏا ويا هئا ۽ ... مگر سنڌ ۾ ڪو اهڙو والهو ڪولهه نه آهي. سوجهرو، پانو والهي ”ضمير جو قيدي“ آهي. جوته هن کي پنهنجي ضمير اجازت ڏني ته هو پنجاب جي نيالون تي ٿيل ظلم نه بيان ڪري، مگر سنڌ جي انهن نيالن جي ڳالهه ٿي نه ٿو ڪري، جن سان خود هن جي حڪومت ۾ اهڙا والها ٿيا، جن جو تصور ئي چريو ڪرڻ لاءِ ڪافي آهي. اهي اڄون اڄ به لاڙڪاڻي ۾ زنده آهن. (اهو ٣٠ جي ڏهاڪي انهن جو دور آهي) آءٌ سمجهان ٿو ته اسان جي دوست ۽ ضمير جي قيديءَ شايد سنڌ جي تاريخ پڙهي ئي ڪانهي، جو اهڙيون ڳالهيون ٿو ڪري، ڪمس گذارش آهي ته جوش ڪانئ کهٽ، پر هوش کان گهڻو ڪم ولي، پنهنجي ڌرتي ساڻ، ان جي جوڌن ۽ سورهين جي تاريخ هڪڙو سان پڙهي، ته نه اهو لساني جهڳڙو هن پنهنجو پاڻ کي ئي ڏنو آهي، سو پاڻ ئي واپس وٺي ته سنڌس نوراڻتا ٿينداسين.

غلام الرسول جو انٽرويو چڱو هو. ممتاز ڀٽي ۽ حفيظ پيرزادي جون ڪوري دوران ڪيل ڳالهيون ڳالهيون ولهون، پر ڳالهين سان ڇا ٿيندو؟ ممتاز ڀٽي واري ڪهاڙي ڪو ڪم ڏنگاري نه جند ڇٽي. چولي آهي ته ”سونٺي مهجي سان ته گڏهه گوهي نه ڪري.“

ذوالفقار علي پير سهڙ

ڀٽائي ڳوٺ جي ڪهاڻي ڳوٺاڻن جي زباني

رپورٽ:- مجرم لغاري   ترتيب:- نجمه ملاح

شهيد رمضان جي ڏاڏي، نجمه ملاح کي ٽيل ظلمن جو داستان ٻڌائي رهي آهي

جڏهن وزيراعظم پاڪستان، پنهنجي تقرير ۾ اڻ سڌي طرح شڪست مڃيندي، اهو اعلان ڪيو ته مسلم ليگ به ١٤- آگسٽ تي جلسا جلوس وغيره ڪانه ڪندي ۽ نه وري ڪنهن ٻي پارٽيءَ کي جلسن ۽ جلوسن وغيره جي اجازت ڏيندي، تڏهن ايم- آر- ڊي ءَ وارن مان خاص طرح پاڪستان پيپلز پارٽيءَ جي شريڪ چيئرمين مس بينظير ڀٽو نهايت ٻي ٻاڪيءَ سان اعلان ڪيو ته، ”پنهنجي پارٽي پوري ملڪ ۾ هر حالت ۾ ١٤- آگسٽ جو ڏينهن، جلسن، جلوسن سان نهايت ڌام ڌوم سان ملهائيندي.“ مس بينظير ڀٽو جي انهيءَ اعلان، مارشل لا جي ڪُٺِڪ مان جنم ورتل، جمهوريت جي دعويٰ ڪندڙ ”ليگي حڪومت“ کي پريشان ڪري ڇڏيو ۽ حڪومت بدحواسيءَ جي حالت ۾ پوري ملڪ اندر خاص طرح سنڌ ۾ گرفتارين جو سلسلو انڌا ڌنڌ شروع ڪري ڇڏيو. جهڙو مسلم ليگ جا ڪارڪن، پ پ ورڪرن جون گرفتاريون، اکين سان ڏسڻ لاءِ آتا نظر اچي رهيا هئا. ليگي ڪارڪنن جي ٽيليفونن، جهڙي پوليس لاءِ مصيبت پيدا ڪري ڇڏي. ڪنهن ڪنهن کي مطمئن ڪن! هڪ تعصبي ورڪر، پنهنجو ٻوٽن جو دوڪان بند ڪري، ٿاڻي ۾ اچ وڃ سروع ڪري ڏني. پوليس کي اوري پري جا آيتا سيتا احوال ڏيئي ۽ ولي ڀڪندو رهيو.

١٤- آگسٽ صبح جو ۹ وڳي، هتي جي ايس- ايڇ- او سيد احفاظ شاهه، جڏهن پ-پ ورڪرن محمد راهمون، الهڏنو ڀٽي، ابوطالب سيمڻ، جهڙو پ-پ جي صدر ڊاڪٽر محمد هاشم ميمڻ ۽ ٻين کي ٿاڻي تي آندو، تڏهن مس مس وڃي ليگين جا سينا ٿڌا ٿيا ۽ خوشيءَ مان هنبوڇيون هڻڻ لڳا. گرفتار ٿيلن کي ميرپورخاص ضلعي جيل ۾ پهچايو ويو. ڳوٺ ڪرم علي خان لغاريءَ جي مشهور پ-پ ڪارڪن، ذوالفقار علي لغاريءَ کي ٻين ورڪرن سان گڏ، ڊگهڙي ۾ گرفتار ڪيو ويو هو، جيڪو ڪنهن ضروري ڪم لاءِ آيل هو. جهڙو ليگي ڪارڪنن جي اها خوشي اجهان اڌوري هئي، هنن اها ڪوشش ڪئي ته ڳوٺ ڪرم علي خان لغاريءَ جي مشهور زميندار ۽ بااثر پ-پ اڳواڻ رئيس ڪرم علي خان کي گرفتار ڪرايو وڃي. جيڪو هنن جي واٽ ۾ رڪاوٽ هو ۽ ڪن ليگي ورڪرن جي اُن سان ذاتي دشمني به هئي.

١٨- آگسٽ تائين ڀرا ڙيءَ کان هر ايندڙ ماڻهوءَ کان جهڙو پوليس جي هڪ آرائين جمعدار، جيڪو خود به ليگي هو ۽ ٿرپارڪر مسلم ليگ جي سيڪريٽريءَ جو خاص اعتماد وارو ساٿي هو، پڇندو رهيو ته، ”ڀراڙيءَ جا فلاڻا فلاڻا ماڻهو جلوس ڪڍڻ جون تياريون ڪن پيا، ان بابت توهان خبرچار ڏيو؟“ ساڳيو حال ليگي ڪارڪنن جو به هو.

١٩- آگسٽ تي صبح ڏهين وڳي، جڏهن آئون ڳوٺان لاريءَ ۾ جهڙي آيس، ته شهر ۾ اهو ڦڙ ٻول مرهنڊ ٻڌڻ ۾ آيو ته، ”ميانڻي ڀراڙيءَ وارا ڀڙ پ ورڪر رئيس ڪرم علي خان لغاريءَ جي اڳواڻيءَ ۾ هڪ وڏو جلوس ڪڍندا، جيڪي شهر جي مختلف سرڪاري دفترن ۽ شهر ۾ دڪانن کي باهه لڳائي نيست نابود ڪندا.“ ٻن ڪلاڪ جي سڌ سماءُ بعد، اهو معلوم ٿيم ته ڪنهن به سنجيده انسان ان ڳالهه تي اعتبار ئي ڪونه ٿي ڪيو ته ڪو رئيس ڪرم علي خان جهڙو شريف ۽ سنجيدو انسان شهر ۾ باهه ڏيارڻ جهڙو ڪم ڪري سگهي ٿو. البت شهر ۾ پنجابي ينگ ايسوسيئيشن وارن، جيڪي سڀ جا سڀ ليگي آهن، ڪن ٿورن نوجوان قائم خانين سان گڏجي، انهيءَ غلط پروپيگنڊا کي سچ ثابت ڪرڻ لاءِ سرتوڙ ڪوشش ڪري رهيا هئا، سچ لڳي ڪان پوءِ پنجابي ينگ ايسوسيئيشن جي گڏجاڻي، چوڌري غلام حيدر جي پٽ پرويز رنڌاوا جي اوطاق ۾ ٿي، جنهن ۾ ڀڙ پ اڳواڻ ڪرم علي خان کي ”پاڪستان دشمن“، ”سنڌوديشي“، ”غدار“ ۽ الائي ته ڪهڙا ڪهڙا لقب ڏنا ويا. هڪ جوشيلي ليڊر، جنهن پنجابي ينگ ايسوسيئيشن جو بنياد اليڪشن وڙهڻ لاءِ وڌو هو، پنهنجي جوشيلي تقرير ۾ چيو ته، ”هاڻ اسان جي گولين جو منهن سڌو سنئون دشمنن جي گهر ڏانهن هوندو. هاڻ جنگ دشمن جي علائقي ۾ لڙي ويندي ۽ اسان جي گولين جا نشان آنهن جي گهرن جا دروازا هوندا.“ ان گڏجاڻيءَ ۾ ماڻهن کي هٿيار ڪڍي هلڻ لاءِ چيو ويو ۽ اهو به چيو ويو ته انگ اکر لڪائين جيئن معلوم ڪري سگهجي ته اهي هٿيار دشمنن لاءِ ڪافي آهن يا نه.....!

اُن ڏينهن قائم خاني هال ۾ به ڪن راجپوت نوجوانن گڏجاڻي ڪئي، جنهن ۾ هڪ وڏي عمر جي سنجيده رٽائرڊ ڪئپٽن نوجوانن کي سمجهائيندي چيو ته، ”افواهن تي نه لڳڻ گهرجي. ان بابت رئيس ڪرم علي خان وٽ هلجي يا فون تي رابطو قائم ڪجي، جيڪڏهن هو پرامن جلوس ٿو ڪڍي ته پوءِ ڪيس اهو حق آهي، جيستائين سنڌس ارادو ڪو خراب آهي ته پوءِ سرڪار کان ڪابه مدد وٺڻ گهرجي.“

پر ڪن جوشيلن نوجوانن ...

کي ”ہبرڪ ڪارمل“ سان مشابهت ڏيئي، مات ڪرايو ۽ ايترو ضرور ٿيو جو راجپوت نوجوانن جو جوش ٿڌو ٿيو ۽ اهي ڪجهه نه ڪجهه سوچڻ تي مجبور ٿيا. ان ڏينهن، مختيارڪار، ايس.ڊي.ايم ڏگهڙي ۽ ميرپورخاص جي اعليٰ عملدارن کي هتي جي ساٿين ٽيليفونن ذريعي ٽپاڻي ڇڏيو هو.

آخر ٢٠ آگسٽ جو سڄ ۾ اپريو. شهر جو لقاءُ ڏسڻ وٽان هو. پوليس وڏي تعداد ۾ هٿيارن سان موجود هئي. شهر جي نوجوانن ۾ پنهنجو پاڻ ملهائڻ ۾ ڪو نه گهٽايو، رائفلون، بندوقون، ريوالور، ڀالا وغيره ساڻن گڏ هئا، ليڪي رضاڪارن کي وردين پاتل هيون. وڏي جوش ۽ جذبي سان پوليس سان گڏجي ائين وڙهڻ لاءِ ويندا هجن! جيئن ئي پوليس جوانن، مختيارڪار ڏگهڙي ڏني بخش شاهاڻيءَ ۽ ايس-ڊي-ايم امير علي ٻهڻ جي اڳواڻيءَ ۾ جهڏو ڇڏي اڳتي وڌيو ته اهي ٻه انهن پٺيان لڳا ويا ۽ پوليس کي چيائون ته ”اسان ٻه اوهان سان گڏ هلي وڙهنداسون“ ايس-ڊي-ايم، مختيارڪار ۽ پوليس جي ڪنهن ٻه عملدار هنن کان اها پڇا ڪانه ڪئي ته، ”ڪيترا سارا هٿيار اوهان ڪٿان آندا؟ لائسنس وارا آهن يا بنا لائسنس جي؟ شايد ١٤٤ قلم هنن سان لاڳو ڪونه هو! البت هڪ پيرو مختيارڪار ڏگهڙيءَ ڪن ٿورڙن ماڻهن کي چنڊ ڪئي ته ”اوهان واپس وڃو.“ هنن مان ڪجهه واپس ٿيا ۽ ڪي هنن سان گڏجي روانا ٿيا. جهڏي کان ٤ ڪلوميٽر پري، نبي سر روڊ تي، جمڙائو واهه جي ٻن ويجهو، ١٠ وڳي ڌاري آيا، جي ڏين سامهون پ-پ جو جلوس ڏسڻ

۽ آهوءَ ڇيڪي نعرا هڻندا ۽ اهو چوندا آيا ته ”اسان جو پرامن جلوس آهي، جمهوريت بحال ڪريو اليڪشن ١٩٧٣ع جي آئين مطابق ڪرايو“ وغيره. پوليس پري کان هنن تي گوليون ۽ ڳوڙها گيس جا گولا اڇلايا فضا ۾ دونهين جا ڪڪر ڇانئجي ويا.

ياد رهي ته ان ڏينهن جهڏي جي پوليس جي اجازت سان انان کان ٿورو اڳتي، اولهه طرف ڪڪڙن جو ملاکڙو ٻه هو، جتي هزار کن ڪوڪڙي هئا، اني هوٽلون ٻه لڳايون ويون هيون، اوچتي گولين جي آوازن ۽ دونهين سبب اهي ٺاهه ڪاٺي، پراڻ کان اولهه طرف ڀڳا ته پوليس انهن کي ٻه پ پ جو جلوس سمجهي، اوڏانهن فائرنگ ڪئي ۽ بي انداز گيس جا گولا ڇوڙيا. اهو حال ڏسي، ليڪي مجاهدن مان ڪجهه شهر ڏانهن اسڪوٽر تي ڀڳا ۽ شهر ۾ افواهه ڦهلائي ڇڏيائون ته ”بدين جي طرف کان هڪ پيو تمام وڏو جلوس، شهر جهڏي ڏي ٿرڻ، لٽڻ ۽ ساڙڻ اچي رهيو آهي.“ شهر وارن ته گهرن ۾ وڃي پناهه ورتي دڪان بند ڪرايا ويا. شهر جي بجليءَ جي ٿنڀن تي ڏانهن جا وسڪارا ٿي ويا، جنهن جو مطلب اهو هو ته ”خبردار ٿيو دشمن اچي ويا.“ ٻهراڙيءَ جا ماڻهو، ٻنا ڪنهن ڊپ ڊاءَ جي اسٽيشن ڏانهن روانا ٿيا شهر وارن هنن کي اوڏي ڪڍيو ته متان اهي ٻه انهن سان شامل ٿي، ڪين نقصان نه پهچائين، لارين وارا ڊپ ۾ اچي شهر مان لاريون ڪاهي رفو چڪر ٿي ويا. هنن مجاهدن پنهي پاسي، ڳالهه مان ڳالهوڙو ۽ اجائي هاءِ گهوڙا ڪري، ماڻهن کي پريشان ڪيو. هوڏانهن پوليس پهچي ٿي سست ۾

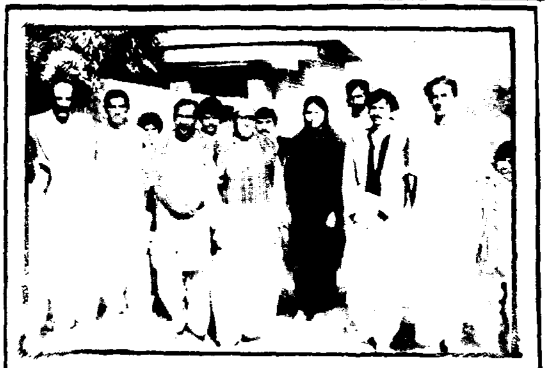

معصوم شري ۽ بخش ملاح، شهيد رمضان جي وارثن سان گڏ گروپ فوٽو.

ترڪي، پاڻ کي چئني طرفن کان پ-پ جلوسن جي گهيري ۾ سمجهي، چئني طرفن بي تحاشا گوليون هلايون، ڳوڙها گيس جا گولا اڇلايا ۽ خير سان پوئتي شهر ڏانهن هٽڻ شروع ڪيو. اهڙي طرح شام جو ٣ وڳي هنن فائرنگ بند ڪئي. ”پ-پ جو پرامن جلوس ته اڳهه ئي منتشر ٿي چڪو هو. سو سڀئي واپس ٿاڻي تي موٽي آيا. انهيءَ وچ ۾، مختيارڪار، ايس-ڊي-ايم وغيره جي ڇانهن جو بندوبست چڻ ته جنگ جي محاذ تي، زڪوات ڪميٽيءَ جي چيئرمين انور پنجابيءَ ڪري ڇڏيو هو. هن ڪين ڇانهيون ۽ بسڪوٽ ۽ پڪوڙا خوب کارايا.

جهڏو ٿاڻي تي اي-ايس-پي جڏهن ويچار ڪيو ته ڪيس محسوس ٿيو ته، ”هزارن جي تعداد ۾ گوليون ۽ آنسو گيس جا گولا اُجايا برباد ڪيا ويا آهن. سرڪار کي ڪهڙو حساب ڪتاب ڏيوا ڪاهه گرفتاري ڪانه ٿي هئي. هن پوليس جي عملي کي ڇڙٻ ڏني ته، ”توهان نااهل آهيو.“ پوءِ هنن گڏجي هڪ نئين اسڪيم سوچي. پوليس وري ٻه ڪن ليکي مجاهدن سوڏي واپس روانو ٿي، پوءِ ته جيڪو ماڻهون رستي تي هٿ ٿي آين. تهن کي ٿي جهليائون! ڪي

ڪولهي مقام ۾ ماڻهو پوري واپس پي آيا ته اچي انهن تي ڪڙڪيا! ڪيترا ته ڀڄي ويا. ٻر ستن جڻن کي جهليائون. قلي نالي منڊو ڪولهي، پنهن جي زال لاءِ دائيءَ کي وٺڻ وڃي رهيو هو نه ان کي ٻه جهليائون. مهر، ڪوسا، لغاري دلواٺي، چانڊيا ڳوٺن مان جهلي آيا. لائق جسڪاڻي، جيڪو ٿر وڃي رهيو هو، ان کان ٤٩٠ رپيا ڦري، گرفتار ڪيائون. اهڙي طرح ٥٥ ماڻهو گرفتار ڪري ٿاڻي تي وٺي آيا. جن مان ڪي ڪوسا ۽ ڪولهي، رئيس احمد خان ڪوسي منٿون ڪري ڇڏائي آيو. باقي ٻيا حيدرآباد سينٽرل جيل ۽ ميرپورخاص جيل جي هوا کائي، ٥ هفتن کان پوءِ ضمانتن تي آزاد ٿي آيا.

ساڳئي ڏينهن، اهي جڏهن مختلف ڳوٺن ۾ رڪارڊ جي پورائي لاءِ گرفتاريون وغيره ڪرڻ جي ارادي سان ساڳئي هنڌ کان ٻه بلاڪ کن اڳتي، پتافي ڳوٺ ۾ پهتا، ته انهن گهرن ۾ گهڙي، ماڻهن تي فائرنگ ڪئي، جنهن ۾ ڪيترا ماڻهو زخمي ٻه ٿيا ۽ هڪ ١٧ سالن جو ڳڀرو جوان، رمضان پتافي سيني ۾ پيٽ ۾ ٻن گولين لڳڻ سبب، اُتي ئي شهيد ٿي ويو. سندس شاديءَ

جا ڏينهن پڌل هئا ۽ مهيني کن ۾ سندس شادي ٿيڻ واري هئي. هنن جڏهن گهرن ۾ گهڙي فائرنگ ۽ مارڪٽ شروع ڪئي ته ٻارن ٻچن ۾ ڪيهون پئجي ويون. پرديدار عورتن ڪين قرآن جا واسطا وڌا، مگر هنن هڪ به نه ٻڌي ۽ ڪاروائي ڪندا، دهشت گردي ڪندا رهيا. ڳوٺ جي مکي مڙس محمد عرس زميندار، جيڪو اُتي تي موجود هو، ان سڄي ڪاروائيءَ خلاف سيشن ڪورٽ ميرپورخاص ۾ فرياد داخل ڪرايو. اهو ڏسون ته اهو ڪهڙي ٿو اپٽار ڪري! مذڪوره زميندار، پنهنجي داخل ڪيل ڪيس ۾ پرامن جلوس منتشر ٿيڻ بعد جاڻائي ٿو ته "ساڳئي ڏينهن شام جو ساڍي ٦ وڳي، جڏهن آئون پنهنجي ڳوٺ پنهنجي اوطاق تي ويٺو هوس، سورنهن جوابدارن هر هڪ ١ - احفاظ حسين شاهه ايس - ايچ - او جهڏو. ٢ - محمد مريد ايس - ايچ - او ٽنگر پارڪر ٣ - ايس - آءِ - پي بشير خان ٽريفڪ سارجنٽ ٤ - عبدالرحيم اي - ايس - آءِ پوليس لائين ميرپورخاص ٥ - بشير احمد شيخ ايس - ايچ - او ڏگهڙي ٦ - ڏني بخش شاهاڻي مختيارڪار ڏگهڙي ٧ - محمد لياقت ڪانسٽيبل پوليس لائين ميرپورخاص ٨ - غلام مصطفيٰ آرائين هيڊ ڪانسٽيبل پوليس اسٽيشن جهڏو ٩ - حسين بخش ڪانسٽيبل پوليس اسٽيشن جهڏو ١٠ - ايس - آءِ - پي اشفاق حسين شاهه سي - آءِ - اي پوليس ميرپورخاص ١١ - زبير احمد ولد امير علي آرائين نمائندو روزنامو جنگ رهندڙ جهڏو. ١٢ - چوڌري پرويز پٽ چوڌري غلام حيدر رهندڙ جهڏو ١٣ - اڪبر علي پٽ پير شهادت علي رهندڙ جهڏو ١٤ - سرور قائم خاني رهندڙ

شهيد رمضان جو زخمي پيءُ محمد جمن پتافي

جهڏو ١٥ - اختر پٽ شهادت علي رهندڙ جهڏو ١٦ - ياسين پٽ نامعلوم قائمخاني رهندڙ جهڏو. مختلف سوارين ۾ منهن جي ڳوٺ پهتا ۽ گهرن ۾ گهڙڻ لڳا. ان تي آئون يڪدم جوابدارن ڏانهن ڊوڙڻ لڳس ۽ جوابدارن کي عرض ۽ منٿون ڪيم ته، "او هان غريب ڳوٺائن جي گهرن ۾ ڇو ٿا گهڙو؟ هتي پردي نشين عورتون ويٺل آهن. پر منهنجي روڪڻ جي باوجود، جوابدار نمبر ٢، ايس - آءِ - پي مريد ۽ جوابدار نمبر ٣، ايس - آءِ - پي شير خان ٽريفڪ سارجنٽ گهرن ڏانهن فائرنگ ڪرڻ شروع ڪئي، سڀئي جوابدار گڏيل ارادي سان گهرن ۾ داخل ٿيا ۽ گهرن ۾ فائرنگ ڪيائون، ايس - آءِ - پي شير خان سارجنٽ جو فائر سڌو رمضان پٽ جمعي پتافيءَ کي لڳو، جنهن جي عمر ٨٥ سال آهي ۽ جيڪو ڏهن سالن کان اڌ رنگ جي بيماري ۾ بستري تي پيل آهي. انهيءَ فائرنگ سان خير محمد جمعون خدا بخش ۽ پڻ زخمي ٿيا ۽ جوابدار نمبر يارهين، کان وٺي سورهين تائين لٺيون ۽ ڪنداڪ هنيا، انهيءَ حملي ۾ هڪ مينهن پڻ مري ويئي، ان بعد جوابدار يارهين کان وٺي سورهين تائين، گهرن مان قيمتي شيون ڪڍڻ شروع ڪري ڏنيون، جن ۾ زيور ۽ ڪپڙا شامل آهن. رمضان پٽ جمعون پتافي اُتي تي گذاري ويو

زخمين کي جهڏي اسپتال داخل ڪيو ويو، پر پوليس جي هدايت تي، خدا بخش پٽ قيصر خان پتافي عمر ٨٥ سال کي اسپتال داخل نه ڪيو ويو ۽ ميڊيڪل آفيسر کي پوليس هدايتون ڏنيون ته سندس پرائيويٽ علاج ڪيو وڃي. ان بعد آئون جهڏي ٿاڻي تي فرياد ڪرڻ ويس، پر منهن جي فرياد ڪڍڻ بدران، پوليس مون کي دڙڪا ۽ ڌمڪيون ڏنيون ته، "ماٺ ڪري واپس هليو وڃ نه ته اها حالت توسان به ڪئي ويندي،" پوليس آفيسر ٿاڻي تي موجود هئا. جن مون کي چيو ته، "ايس - پي ٿرپارڪر جي حڪم تحت اسان اڳيئي جلوس جي ماڻهن تي ايف - آءِ آر ڪاٽي ڇڏي آهي ۽ مٿيون قدم پڻ اسان ايس - پي ٿرپارڪر جي هدايت تي کنيو آ ءِ."

واردات وقت زخمين جي ڏانهن تي هيٺيان ماڻهو اچي پهتا، جن کي پوليس آفيسرن ڌمڪيون ڏنيون ته، "او هان سان پڻ ساڳي حالت ڪئي ويندي، جن جا نالا شاهدن جي لسٽ ۾ ڄاڻايل آهن. جوابدارن جي فائرنگ سان منهنجو مال پڻ مري ويو، جوابدارن ڄاڻي ٻجهي مارڻ جي ارادي سان گهرن جي ماڻهن تي حملو ڪيو، جنهن علائقي ۾ خوف ۽ هراس پيدا ٿئي ۽ ماڻهو جمهوريت جي بحاليءَ جي تحريڪ هلائڻ لاءِ همت نه ساري سگهن. ان واقعي بعد ايس - پي ٿرپارڪر ۽ ڊي - سي ٿرپارڪر جاءِ واردات تي پهتا، جن کي ماڻهن دانهون ڪوڪون ڪري، ٿيل ظلم جي حقيقت ٻڌائي، پر هنن هڪ به نه ٻڌي، جوابدار نمبر پنهرين کان سورهين تائين سوچيل سمجهيل ارادي ۽ سازش تحت ڳوٺ ۾ داخل ٿيا ۽ غريب ماڻهن تي سنئون سڌو فائرنگ ڪرڻ شروع ڪئي، جنهن ۾ رمضان پٽ جمعون پتافي گذاري ويو، ۽ خير محمد ۽ جمعون ۽ خدا بخش فائرنگ ۾ زخمي ۽ لٺين ۽ بندوقن ۽ رائفلن جي ڪنداڪن سان زخمي ٿيا ۽ جوابدار نمبر يارهين کان سورهين تائين، جن قيمتي سامان زيور ۽ ڪپڙا ڦر ڪيا، انهيءَ لاءِ هي سڌو فرياد ڪريان ٿو ڇو ته پوليس منهن جي نه ٻڌي ۽ فرياد داخل ڪرڻ کان انڪار ڪيو مٿن قانوني ڪاروائي ڪئي وڃي. جو جوابدارن خون ۽ ڦر جون گڏيل واردات ڪئي آهي ۽ جاءِ واردات جون فوٽو ڪاپيون ۽ ڪارتوسن ۽ گولين جا خالي خول به اسان هن فرياد سان گڏ پيش ڪريون ٿا، ڪورٽ سڳوري جوابدارن تي ڪيس هلائي، ڪاروائي ڪري ۽ اسان سان انصاف ڪري."

ظلم جي حد ته اها آهي جو ماڻهن جي گهرن ۾ گهڙي فائرنگ ڪري زخمي ڪيو ويو، جن ماڻهن کي بيگناهه واٽ ويندي ۽ ڳوٺن مان جهلي گرفتار ڪيو ويو هو انهن سڀني ماڻهن تي پوليس طرفان ڪيس داخل ڪيو ويو ته اهي پ - پ جي جلوس ۾ شامل هئا. انهن ريل جي پٽڙي ۽ ٽيليفون جي ٿنڀن کي نقصان پهچايو آهي ۽ پوليس سان مقابلو ڪري رستي تي ڪيو آهي، اهڙي طرح پوليس جي فرياد ۾ ٻه هزار ڳوٺاڻا، مذڪوره ڪيس ۾ جوابدار ڄاڻايا ويا آهن!

مظلوم انصاف لئه پڪاري رهيا آهن پر انصاف....!!!

انصاف جو ته نالو ئي ملڪ ۾ ٻڌڻ ۾ ڪونه ٿو اچي:–

"هيڏا هاڃائين بريهن پنهورم"

* .... *

سنڌ سماچار

ٺٽو: اسان جي جنگ حسينيت ۽ يزيديت جي جنگ آهي: مس بينظير ڀٽو جو عوامي ميڙن کي خطاب ● بدين: ڪ. ا. فرنٽ جي قائمقام اڳواڻن جو دورو ● ڄڙڪا ٽو: اي. اين. پي ۾ مونکي ولي خان قبول نه ڪيو: بزنجو جو اڙڪاٽي پارڪي خطاب ● سيتا رود: مونکي فخر آهي ته آئون انقلابي پير آهيان: مخدوم خليق جو سيتارود ۾ خطاب ● ٽلهار: ممتاز ڀٽي ۽ پيرزادي سميت فرنٽ جي سمورن اڳواڻن کي آزاد ڪيو وڃي جو هي: ايم. آر. ڊي ايڪشن ڪميٽي طرفان جوهي پوليس کي معطل ڪرڻ جو مطالبو ● ٽنڊو: فرنٽ جي اڳواڻن جا گوٺن جا دورا ● ڄڙڪا ٽو: سامراج دشمن پنجابين کي شهيد ڀڳت سنگهه جيتري عزت ڏيڻ لاءِ تيار آهيان: عبدالواحد آريسر جو اڙڪاٽي پارڪي خطاب ● سڪرنڊ: پي پي جي اڻويهين سالگره جا احوال ● ٽنڊو: وڏيرن ۽ ڪامورن جي ملي ڀڳت سان ترقياتي ڪمن ۾ رڪاوٽ ● جهمپير: مهاڻن جي ٻالڪن کي ڇار ڪنجهر تي هڪ پٺو خرچ نٿو ڪيو وڃي

ٺٽو

علي چاند پنهور

پيپلز پارٽيءَ جي شريڪ چيئرپرسن مس بينظير ڀٽو، ١٤ آگسٽ جي اٿيل عوامي ابار تي، ملڪ جي غير قانوني حڪومت ضلعي ٺٽي ۾ جيڪو به ڏهر ڪيو هو، ان جي جانچ پڙتال ۽ تحريڪ ۾ شهيد ٿيل بي گناهه ڪارڪنن ۽ زخمين جي عذرخواهي ۽ عيادت لاءِ ١٣ آڪٽوبر تي ضلعي ٺٽي جو دورو ڪيو. بينظير ڀٽو، پارٽي اڳواڻن سان گڏ ١٣ آڪٽوبر تي صبح جو ٩ بجي گهگهر ڦاٽڪ تي پهتي. ٻجارو جيپن ۾ فرنٽ سيٽ تي، تازو سنڌ پ پ پ جي صدارت تان استعفيٰ ڏيندڙ نوجوان اڳواڻ مخدوم خليق الزمان سان گڏ ويٺي هئي. ڊرائيونگ مخدوم خليق ڪري رهيو هو. سندس قافلي ۾ سيد قائم علي شاه، مير هزار خان بجاراڻي، شفيع محمدي، آفتاب شعبان ميراڻي، خادم حسين شاه، رفيق صفي، عبدالسلام ٿهيم، حسين شاه بخاري، علي گوهر شاه، تاجدار صديقي، برڪت ابڙو، منور سهروردي، غلام مصطفيٰ بلوچ، سميت ڪيئي ورڪر شامل هئا. گهارو شهر ۾ ٺٽي ضلعي جي پيپلز پارٽيءَ جي صدر وزير احمد ميمڻ، جنرل سڪريٽريءَ بابو غلام حسين فراق ٺٽوي، محمد صديق ٿهيم، قاسم ٿهيم، پيپلز يوٿ جي يونس پيان، علي چاند پنهور ۽ حنيف ٿهيم سميت ڪيئي ورڪرن ۽ شهري عوام نعرا هڻي، مس بينظير ڀٽو جو شاندار استقبال ڪيو.

گهاري ۾ مختصر خطاب ڪندي، سنڌيءَ ۾ بينظير ڀٽو چيو ته ”اڄ توهان جي مظلوم ڀيڻ توهان سان ملڻ آئي آهي. ظالم حڪمران ڪيترو به ظلم به ڪن پر غريب عوام کان منهنجو ناتو ٽٽي نٿو سگهي“. ڀنڀور ۽ ڏيبل جي غريب ڳوٺاڻن، بينظير ڀٽو سان عقيدت جو اظهار ڪيو.

گهاري کان پوءِ ننڍڙو قافلو وڏو قافلو ٿي ساڪري شهر پهتو. رستي ۾ ڳوٺاڻن خير مقدمي بينرن ۽ محرابن لاءِ جهنڊيون هيون. رستي تي پنهنجي پاسن کان غريب پورهيت عورتون ۽ ٻار ”جيئي ڀٽو، جيئي بينظير ڀٽو“ جا نعرا هڻي، خير مقدم ڪري رهيا هئا. بينظير ڀٽو معصوم مسڪراهٽ سان هٿ لهرائي، هنن جي آجيان جو جواب ڏئي رهي هئي. پاڻ جڏهن ساڪرو شهر پهتي ته هزارين شهرين استقبال ڪري، حاليه تحريڪ ۾ شهيد ٿيل ڪارڪن، مور ڏيو خاصخيليءَ جي گهر وٺي آيا. بينظير ڀٽو، مور ڏيو خاصخيليءَ جي گهر وارن سان عذرخواهي ڪئي. اتي عورتن جي هڪ وڏي تعداد به بينظير سان ملاقات ڪئي ۽ سياسي صورت حال کان باخبر ڪيو.

ان کان پوءِ، ساڪرو بس اسٽاپ تي گڏ ٿيل مجمعي کي جوشيلي انداز ۾ خطاب ڪندي هن چيو ته، ”اسان جي جنگ حق ۽ سچ جي جنگ آهي. حق هميشه فاتح ٿيندو آهي. اڄ اسان کي مايوس نه ٿيڻ کپي. آمر جا باقي ٿورا ڏينهن آهن“. ساڪري ۾ خطاب ڪرڻ کان پوءِ، ڪراچيءَ کان ايندڙ ننڍڙو قافلو وڏي شڪل اختيار ڪري ويو ۽ ڏانڊارڪ روانو ٿيو. ٻهارا شهر ۾ بينظير ڀٽو جو شاندار استقبال ڪيو ويو. جلوس جڏهن ”ڳاڙهو“ شهر ۾ پهتو ته عوام بينظير جي گاڏيءَ کي وڪوڙي ورتو ۽ تقرير ڪرڻ تي مجبور

ڪيو. بينظير، مختصر خطاب ڪيو. ڏينهن تتي ۽ اهو قافلو عجيب منظر پيش ڪري رهيو هو. ٻاڙهو ڪان، پوءِ ڏانڌارڪ جي ڏهہ ميل ڪچي رستي هڪ ڪلاڪ ورتو منٽيءَ ۽ ڏوڙ ۾ منجهند جو قافلو ٣ بجي ڏانڌارڪ پهتو! اتي بينظير ڀٽو جو شاندار استقبال ڪيو ويو. بينظير پهچڻ سان پاڻ سنڌي شهيد عظيم انڙ جي گهر وئي.

عظيم انڙ جي غريب ڪکائين گهر ۾ هوءَ سندس ماءُ پيءَ سان ملي ۽ فاتح پڙهي.

عظيم انڙ اهو ورڪر هو جنهن کي گذريل MRD تحريڪ ۾ پوليس گوليون هڻي شهيد ڪيو هو. هو ان بس ۾ سوار، هو جيڪا بس ڏانڌارڪ کان گهارو ريسٽ هائوس اچي رهي هئي. جڏهن اهي افواه اٿيا هئا تہ بينظير ڀٽو کي گرفتار ڪري گهارو ريسٽ هائوس ۾ نظربند ڪيو ويو آهي. بينظير جي لاءِ عظيم انڙ جي گهر ۾ سوين ڀهراڙيءَ جي عورتن نعرو هڻي، استقبال ڪيو. بينظير ڀهراڙين جي عورتن کي سنڌيءَ ۾ کيڪاريو ۽ حال احوال پڇيو. ان کان پوءِ عوام جي هڪ وڏڪ ميڙ کي خطاب ڪيو. هن ميڙ کي مخدوم خليق مير هزارخان بجارائيءَ بہ خطاب ڪيو.

ڏانڌارڪ ۾ صديق ميمڻ طرفان ڏنل منجهند جي ماني بينظر کاڌي ۽ ورڪرن سان ملاقات ڪئي. ١٥ منٽ آرام ڪري، وري ميڻي کي تيار ٿيڻ جو حڪم ڏنو. اهو قافلو پوءِ هندوستان جي سرحدن جي ويجهو ڏنڙيل ڳوٺ ڀاپي ويو، جتي بينظير يوسف پرهياڙ جي مائٽن سان فاتح خواني ڪئي، جيڪو ٥ جولاءِ تي نڪتل جلوس ۾ هڪ حادثي ۾ فوت ٿي ويو هو.

بينظير صبح کان ايڏو ڏگهو ۽ طويل سفر ڪري، غريب ڳوٺاڻن سان عذرخواهيءَ واري قدم تي، سندس لاءِ ڳوٺاڻن جي دل ۾ پيار وڌائي ڇڏيو ڳوٺاڻن صحافين کي چيو تہ علائقي ۾ تہ ماڻهو ووٽ وٺڻ لاءِ بہ ڪو نہ ايندا آهن! پر بينظير اسان وٽ فاتح ڪرڻ لاءِ آئي آهي. اسان دعوي ٿا ڪيون تہ اهڙي سياستدان سان ڪو بہ مقابلو نہ ڪري سگهندو. ڀاپي کان واپس موٽڻ مهل، شام جو ٦ بجي گهوڙا ٻاريءَ ور شهر ۾ عوام جي وڏن ميڙن کو خطاب ڪيو جيڪي صبح کان سندس انتظار ۾ ويٺا هئا. سج لهڻ مهل، غلام الله شهر ۾ اهو قافلو پهتو. غلام الله شهر ۾ پيپلز پارٽي ساڪرو تعلقي جي جنرل سڪريٽريءَ گل محمد مير بحر جي گهر، بينظر ڀٽو گل محمد مير بحر سان سندس پيءُ جي فوت ٿيڻ تي فاتح خواني ڪئي. ان کان پوءِ غلام الله ۾ عوامي ميڙ کي خطاب ڪيو.

غلام الله کان، جڏهن ٺٽي سيمنٽ فئڪٽريءَ وٽ اهو قافلو پهتو، تہ ٺٽي سيمنٽ فئڪٽريءَ جي مزدورن سندس شاندار استقبال ڪيو. ات بہ مس صاحبہ مزدور کي خطاب ڪيو. هن مڪليءَ تي اسپتال ۾ زخمي ڪارڪن جي عيادت ڪئي، جيڪي حاليہ تحريڪ ۾ زخمي ٿيا هئا. بينظير صاحبہ زخمي ڪارڪن جي عيادت، ڪئي تہ زخمي ورڪرن وڏي حوصلي ۽ عزم جو مظاهرو ڪيو.

بينظير ڀٽو پارٽي عهديداران ۽ ڊاڪٽر کي هدايتون جاري ڪيون تہ، ”ورڪرن جي صحتيابي ۽ ضمانت لاءِ موثر اقدامات ورتا وڃن“. زخمي ورڪرن جي جن هٿن ۾ گوليون لڳل هئيون، انهي هٿن ۾ هٿڪڙيون بہ لڳل هئيون! جڏهن بينظير ڀٽو سندن وارڊ ۾ پهتي تہ زخمي ورڪرن زخمي هٿ مٿي ڪئي، پرجوش نعرا هنيا. ”تنهن جي پيءُ - منهنجي پيءُ بينظر“.

ان وقت بينظير ڀٽو پنهنجي اکين ۾ آيل لڙڪن کي لڪائڻ جي ڪوشش ڪئي، پر اکيون هر شيءَ ظاهر ڪري ڇڏين ٿيون.

اسپتال ۾ هڪ ڪلاڪ ترسڻ کان پوءِ، اهو قافلو عبدالله شاه بخاريءَ جي مزار تي پهتو. بينظير گلن جي چادر چڙهائي. پوءِ جلوس ٺٽي شهر پهتو. مڪليءَ کان وٺي شهر تائين روڊ جي ٻنهي پاسي عوام بينظير ڀٽو جو شاندار استقبال ڪيو ۽ هن عوام جي گڏ ٿيل ميڙ کي خطاب ڪيو. اتان سڌو عبدالله شاه بخاريءَ جي جاءِ تي پهتي. پاڻ عبدالله جي گهر وارن سان ملاقات ڪئي ۽ استقباليہ ۾ شرڪت ڪئي. عبدالله شاه بخاري اڃا تائين حيدرآباد سينٽرل جيل ۾ نظربند آهي. عبدالله شاه جي جاءِ تي وڪيلن ۽ خواتين جا وفد مس بينظير سان مليا. مس بينظير بعد ۾ ۽ هڪ پريس ڪانفرنس کي خطاب ڪيو.

ان کان پوءِ، مس بينظير چٽو چنڊ محمد خان سومرو جي ڳوٺ ۾ محمد خان جي پياءُ عبدالرحمان سومرو جي لاڏاڻي تي، محمد خان سومري سان عذرخواهي ڪئي.

اتان وري سجاول شهر رات جو ١٢ بجي پهتي، سجاول پل وٽ، بابو شاه، شفيق شاه ارشاد جتوئيءَ ۽ يونس ڀان جي اڳواڻيءَ ۾ عوام جي وڏي تعداد سندس شاندار استقبال ڪيو. عوام جيڪو صبح کان رات جو ١٢ بجي استقبال لاءِ آتو هو، تنهن پرجوش نعرا هڻي، هڪ وڏي جلوس جي شڪل ۾ مس بينظير کي شاه جي جاءِ تي آندو. بينظيرصاحبہ پيجارو ۾ جيپ مان عوام سان خطاب ڪيو. سڄي ڏينهن جي ڪاڙهي ۾ سفر ڪندڙ مظلوم نياڻي، هشاش بشاس هئي ۽ پرجوش، وڻندڙ سنڌي لفظن ۾ عوام جو ڏورو ميجي تقرير ڪندي چيو تہ ”اسان جي جنگ حسينيت ۽ يزديت جي جنگ آهي“.

هن پنهنجي تقرير ۾ ضلع ٺٽي جي عوام کي سلام پيش ڪندي چيو تہ ”اسان حق تي آهيون ۽ فتح اسان جي آهي. هن ملڪ ۾ جلد عوامي راڄ قائم ٿيندو“. خطاب کان پوءِ، بينظير صاحبہ، بابو شاه ۽ شفيق جي ڀاءُ، شهيد شاهد حسين شاه ۽ مرحوم شبير حسين شاه جي لاءِ عذرخواهي ڪئي. ان کان پوءِ بابو شاه طرفان ڏنل دعوت ۾ شرڪت ڪئي. رات ٣ بجي ڏاري بابو شاه جي قيام گاه تي قيام ڪيو. صبح جو ٦ بجي ڪراچيءَ کان آيل قافلو سڄو ڏينهن جهرجهنگ لتاڙي، رات جو ٽقريبن ٽئين بجي سمهي رهيو ۽ صبح جو ٩ بجي سجاول مان بدين ڏي روانو ٿيو.

بدين
عبدالمجيد ملاح

ڪنفيڊرل اسٽوڊنٽس ارنٽ سنڌ جي قائم مقام آرگنائيزر، ٻابر جماليءَ سنڌ جي دوري دوران، جڏهن بدين پهتو تہ بدين ضلعي جي سي- ايس- ايف جي شاگردن سندس شاندار استقبال ڪيو. جنهن پڄاڻ هڪ جلسو ٿيو، جنهن کي ٻابر جماليءَ، جميل احمد سومري مرڪزي جنرل سيڪريٽري سنڌ مولاني لاکي وٺي آرگنائيزر سنڌ محمد علي پرڪڙيءَ، عبدالرزاق کهاڙيءَ اورنگزيب ٽالپر ۽ محمد صالح سومري خطاب ڪيو ۽ ارنٽ

جي ڪم کي مارهانو ويو. پار جماليءَ چيو ته، ”اسان نوري عرصي ۾ ڪافي ڪاميابي ڪئي آهي، جيڪا اسان جي سچائيءَ ۽ مخلص قيادت جو نتيجو آهي. اسين حق تي آهيون.“ جميل احمد سومري چيو ته، ”اسان ميني شاگرد تنظيمن سان سٺا لاڳاپا چاهيون ٿا ۽ هرهڪ تنظيم کي پنهنجي پروگرام جي دعوت ڏيندا رهون ٿا، جيڪو اسان جو اخلاقي فرض آهي“.

بعد ۾ هيٺيان نعرا منظور ڪيا ويا.

(١) فرنٽ جي باني ۽ ڪنوينر جناب ممتازعلي ڀٽي، رضوان ڪيهر نبي بخش پرڳڙيءَ، ڊاڪٽر ممتاز عقيليءَ، اعجازخواجا، محمدعيسيٰ ملاح، ۽ فرنٽ جي ٻين اڳواڻن کي فوري طور آزاد ڪيو وڃي.

(٢) فرنٽ جي جنرل سيڪريٽريءَ عبدالحفيظ پرزادي، نواب يوسف ٽالپر، محمدعمرسمون ۽ ٻين اڳواڻن خلاف ڪوڙا داخل ڪيل ڪيس ۽ وارنٽ واپس ورتا وڃن.

(٣) ملڪ ۾ ڪنفيڊرل نظام لاڳو ڪري، ننڍن صوبن کي برابريءَ جي بنياد تي پنهنجا حق ڏنا وڃن.

(٤) سنڌ اندر ڌارين جي آباد ڪاري بند ڪئي وڃي.

(٥) جبار ڪيهر، جنرل سيڪريٽري سي. ايس. ايف ڏنو ۽ جيئي سنڌتحريڪ جي گرفتارڪيل شاگردن تي تشدد بند ڪيو وڃي ۽ ڪين فورن آزاد ڪيو وڃي.

(٦) سنڌ جي تعليمي ادارن مان پوليس هٽائي وڃي ڪالا باغ ڊيم ۽ ٿنو عاقل چانوڻي ٺاهڻ بند ڪئي وڃي.

چگن مڙسن ۽ سنڌي براديرن جي فرنٽ ۾ شموليت

۾ خليفي بچل ڪوکر جي ڳوٺ ۾ چگن مڙس الهڏني ڪوکر ۽ چگن مڙس گلزار حسين ڪوکر، ڳوٺ سومار جوڻي تعلقي ٽنڊي باگي ۾ چگن مڙس ابراهيم جوڻي ۽ چگن مڙس وريام جوڻي، ڳوٺ مبارڪ ڪوکر جي چگن مڙس مبارڪ ڪوکر ۽ چگن مڙس خان محمد مهرائوي ڳوٺ بارهم ميمڻ ۾ چگن مڙس الهه جڙيو ميمڻ ۽ پير سخي شاهه تعلقي ماڙيءَ جي چگن مڙس حاجي حبيب الله ويسر ۽ اسحاق سومري پنهنجن پنهنجن عزيزن ۽ دوستن سميت سنڌي، بلوچ، پشتون فرنٽ ۾ شموليت ڪئي.

لاڙڪاڻو
ايوب شيخ

۱۲ ڊسمبر ۱۹۸۲ع تي سنڌ جي ڪراچيءَ ۾ قتل ۽ غارتگري جا غرق ڪندڙ دونهان نه ڏکيا هئا، تڏهن، غوث بخش بزنجو، جيڪو پي. اين. پيءَ جو اڳواڻ ۽ باني آهي، سو لاڙڪاڻي جناح باغ ۾ جلسي کي خطاب ڪري رهيو. ساڻس سنڌ جو صدر شاه محمد شاه، ابوبڪر زرداري اعجاز جتوئي، امان الله شيخ ۽ اسحاق مغيري گڏ هئا.

هن جلسي جي هڪ نمايان ڳالهه اها هئي ته نورڙي پاسٽي ڪئي وئي هئي. وڏيرڪيون هنيوچيون نه هنيون ويون هيون. نريڪڻرن تي ابوجهه ڳوڻالا نه آندا ويا هئا. ڳالهه نوري هئي. جلسو ننڍڙو، پر ڪم جو هو. امان الله شيخ، جيڪو ميزبان ۽ ضلعي جو صدر آهي، تنهن تقرير ۾ چيو ته، ”اسان رضاخوشيءَ سان جلسا ڪرڻ چاهيون ٿا، نورا ڪنا ڏاڍهيءَ ۾ پلا. آن ڪانپوءِ اسحاق مغيريءَ، عبدالحميد جتوئيءَ جي پٽ اعجاز جتوئيءَ ۽ مير غوث بخش بزنجي خطاب ڪيو.

۱۳ ڊسمبر تي ميرصاحب بار جي وڪيلن کي خطاب ڪرڻ آيو. بار جو سڄو هال وڪيلن سان ڀريو پيو هو. مير صاحب بار ۾ آيو، سمورن وڪيلن اٿي بيهي تاڙيون وڄايون، سندس آجيان ڪئي. بار جي صدر، غلام سرور عباسي وڪيل، مير صاحب جو تعارف ڪرائيندي چيو ته، ”انگريزن خلاف ويڙه ڪندي، مروج زمانن ڪان بغاوتون ڪندي ۽ بلوچ جدوجهد جو ساٿ ڏيندي سندس عمر گذري آهي“. بعد ۾ مير صاحب ڳالهايو. مير صاحب جي خطاب جو لهجو، جناح باغ واري تقرير جيان هو. مير صاحب چيو ته، ”سنڌ جيان جهان خاموش آهي، ڪنهن به وقت صورتحال هٿ ڪان نڪري سگهي ٿي. ٻاهرين آباد ڪاري کي کهڻان لاءِ جوڳا اپاءَ نه ورتا ويا ته ڳالهه سيني کي وڃي ميرهڻ ۾ پهاريندي. مير صاحب جيڪو اردو ڳالهائڻ جي باوجود، پنهنجي دليلن ۽ ڳالهين وسيلي ماحول کي ساٿ ڪرايو ويٺو هو. تنهن چيو ته ”ملڪ جي وڏي حصي کي ان جا جمهوري ۽ سياسي حق نه ڏنا ويا. بنگال جي قومي آواز کي سگهڻ وسيلي موڙيو ڪري غير سياسي گهڻا ڏنا ويا. جي اڃا سبق نه سکيو ويو، جي اڃا ننڍن صوبن ۽ قومن کي حق نه ڏنا ويا، سنڌين ڪان ۱۹۸۳ ۽ ۱۹۸۶ع جو پلئه وڏن بند نه ڪيو ويو، ته پوءِ سمورا قانوني دروازا بند ٿي ويندا“. سنڌ آباد ڪاريءَ جي ور چڙهي ويئي آهي. ان مسئلي تي مير صاحب چيو ته ”جي انسان جي پوڙ کي نه روڪيو ويو، صنعتن جي بهاني، ٻين صوبن مان مالهو آڻي ورسائڻ واري عمل کي بند نه ڪيو ويو ته پوءِ هتي هر بغاوت هر جنگ، هر فساد ۽ هر نفرت پيدا ٿي سگهي ٿي. سنڌ سنڌين جي آهي“ (اخباري بيان موجب سنڌين مان مير صاحب جي مراد آهي ”سنڌي ۽ مهاجر“ جو نه مير صاحب مهاجرن کي به سنڌي ئي سمجهندو آهي.)

”بلوچستان بلوچن جو آهي. اسان فيڊريشن چاهيون ٿا. اسان پنجاب جي ڊنڊيل ڪلاس سان اميدون نه لائيون آهن جيڪو هن ملڪ جو مان مٽاهون ڪري سگهي ٿو، پر هيٺ مٿاهون، طبقا، فرق ۽ وچوليون مٿانڻ لاءِ جدوجهد ڪرلي پوندي“. ولي خان سان عوامي نيشنل پارٽي ۾ ضم نه ٿيڻ واري سوال تي چيائين ته ”آئون تيار هوس، ولي خان نه قبوليو“ آخر ۾ سياستدانن جي فرض تي چيائين ته ”۱۹۵۳ ڪان اڄ تائين، ۱۹۷۳ع جي لوائي دڪڙي آئين ڪان سواءِ، اوس، صوبن ۽ عوام کي ڪجهه نه مليو آهي. سياسي ماڻهن کي هر قسم جي جدوجهد لاءِ گڏ ٿيڻ پوندو. جي هاڻ صورتحال جي خطري جي گهنٽڙين جا آواز نه ٻڌنداسين ۽ خطرو ٽارڻ لاءِ جتن نه ڪنداسين ته سڀ پڳل ٻيڙيءَ جي سوارن جيان تباه ٿينداسين“.

سيتارو ڊ
شهزاد سيتائي

سيتا روڊ ۾ ۳-۱۱-۸۴ تي پيپلز پارٽيءَ جي مرڪزي رڪن مخدوم خليق الزمان، سيتاروڊ ۾ عام جلسي کي خطاب ڪندي چيو ته، ”اسان پير آهيان، مونکي فخر آهي، جو مان انقلابي پير آهيان!“

مخدوم چيو ته، ”مون جيڪا استعيفا ڏني آهي، اها واپس ڪونه ورندس. اها وضاحت اڳ به ڪري چڪو هان، پر عام جلسن ۾ وضاحت نه ڪئي آهي. جو جيئو هتي ٻين

پارٽين ۽ حڪومتن جا ماڻهو شريڪ ٿيندا آهن.“

مخدوم صاحب چيو ته، ”مون ڪڏهن به صوفن تي ڊرائينگ روم ۾ ويهي، سياست ڪانه ڪئي آهي. مون سياست ڪئي آهي ته مزدور ٿي ڪئي آهي، هاري ٿي ڪئي آهي، سنڌي ٽوپيءَ تي ۽ سنڌي اجرڪ تي ڪئي آهي!“

”مخدوم خليق وڌيڪ چيو ته ”اسين پاڪستان جا حامي، صرف چيئرمين جي ڪري رهيا آهيون جڏهن چيئرمين صاحبا حڪم ڪيو ته پوءِ اسان پاڪستان جي سياست ڪانه ڪنداسين. پوءِ اسان جي سياست سنڌ جي هونديءَ ڌرتي ماتا لاءِ هوندي!“

مخدوم صاحب چيو ته، ”منهنجي پيپلز پارٽيءَ لاءِ ڪا به قرباني ڪانه آهي. مان صرف پنهنجو فرض پورو ڪري رهيو آهيان، اسان جيڪي به جيل ڪاٽيا ۽ ڪالڪوٺڙيون ڏٺيون، اهو سڀ جناب ذوالفقارعلي ڀٽي جي ڪالڪوٺڙي تان قربان آهن!“

هن جلسي ۾ پنج سو کن ماڻهن شرڪت ڪئي. هاري ۽ مزدور ماڻهن جو تعداد به ڪافي هو، سڀ ماڻهو چستي ۽ خوشي سان هن جلسي کي ٻڌي رهيا هئا. ماڻهن جي چهرن تي ڏاڍي رونق هئي، شايد خليق صاحب جون اهي ڳالهيون کين پسند آيون هيون. هر جلسي ۾ هيٺين طبقي جي ماڻهن جو تعداد نسبتن گهٽ هو. رکي رکي ماڻهن هيءَ نعرا پئي هنيا، ”جيئي ڀٽو“ ”تنهنجو سائين منهنجو سائين، خليق سائين خليق سائين“

تلهار

ڪاظم علي کهيري

سنڌي بلوچ پشتون فرنٽ جي ڪنوينر جناب ممتاز علي ڀٽي، صوبائي جنرل سيڪريٽريءَ نبي بخش پرڪڙيءَ ۽ ٻين رهنمائن جي گرفتاري تي تشويش جو اظهار ڪندي، سٽي تلهار جي آرگنائيزر ڪاظم علي کهيريءَ چيو ته، ”ڏسڻ ۾ اهو پيو اچي ته، باقاعده رٿابنديءَ سان ملڪي معاملات کي الجهائي، پنهنجي ڊڪٽيٽريءَ کي دوام بخشڻ لاءِ جواز پيدا ڪيو پيو وڃي. لاهور پشاور، ڪوئيٽا، ڪراچيءَ ۽ حيدرآباد جي واقعن کي هڪ ئي سلسلي جي ڪڙي چئي سگهجي ٿو. موجوده حڪمران سنڌ جي وطن دوست ۽ پڙهيل طبقن جي ڪڏهن جدوجهد جي خوف کان بدحواس ٿيندي، فرنٽ جي قومي جمهوري ۽ عوامي اڳواڻن کي بنا ڪنهن سبب جي گرفتار ڪري، پرنڌ ٻاهر تي تيل وجهي شعلو ڀڙڪائي، سنڌين جي نسل ڪشيءَ لاءِ ڪنهن نئين آپريشن جي تياري ڪري رهيا آهن. پر اسين انهن هيڄي حاڪمن کي ٻڌائي ٿا ڇڏيون ته، جيئن سنڌي ۾ هڪ چوڻي آهي ته ”لٺي کان پوءِ اوير ڪونهي ۽ قرني کان پوءِ ڊپ ڪونهي“ يعني اسان تي نون ڏهن سالن کان اونداهو دور مسلط ٿيل آهي، تن کي وڌيڪ اونداهي دور ڪان ٿو ويچاري سگهجي. جن وٽ وڃڻ ئي ڪجهه ڪونهي، تن کي وڌيڪ ڦرلٽ جو ڪهڙو ڊپ!؟ اڃان به وقت ويو ڪونهي، سنڌي، بلوچ، پشتون فرنٽ جي اڳواڻن کي باعزت طور آزاد ڪري، استحڪام پاڪستان لاءِ راهه هموار ڪريو.

سنڌي، بلوچ، پشتون فرنٽ جي رهنمائن، ممتاز علي ڀٽي، نبي بخش پرڪڙيءَ، عيسيٰ ملاح ۽ ٻين رهنمائن جي گرفتاريءَ تي غم ۽ غصي جو اظهار ڪندي، سعيدپور ڪاليج ۽ هاءِ اسڪول تلهار جي، ڪنفيڊرل اسٽوڊنٽس فرنٽ، جيئي سنڌ، اسٽوڊنٽس ۽ وطن دوست اسٽوڊنٽس وارن ڪلاسن جا بائيڪاٽ ڪندي، هڪ جلوس ڪڍيو، جيڪو شهر جو گشت ڪندي مارڪيٽ چوڪ ۾ پهتو، جتي شاگردن ۽ عوام جي اڳواڻن جي وڏي ميڙ کي خطاب ڪان پوءِ منتشر ٿي ويو. جلوس ۾ هيٺيان نعرا لڳايا ويا.

”ممتاز ڀٽي کي آزاد ڪريو“ ”پرڪڙي نبي بخش کي آزاد ڪريو“ ”عيسيٰ ملاح کي آزاد ڪريو“ ۽ ”اسيران نوڙهي ڦانڪ کي آزاد ڪريو.“ جلسي کي خطاب ڪندي، فرنٽ جي مصطفيٰ چانڊيي، جيئي سنڌ جي جاويد خواجا ۽ سليم قمبراڻيءَ چيو ته، ”اسين پاڪستان جي شريف وزير اعظم کان پڇون ٿا ته، مظلوم طبقن جي ڳالهه ڪرڻ ۽ قومي جبر خلاف ڳالهه ڪرڻ وارن کي پنهنجن حقن لاءِ آواز اٿارڻ وارن کي جيلن ۾ بند ڪري ملڪ دشمنيءَ ۽ غداريءَ جا ڪوڙا ڪيس ٺاهڻ ڪٿي جي شرافت آهي؟ اسين پڇون ٿا ان وزير اعظم کان، جيڪو جتي ڪٿي اها ڳالهه چوندو آهي ته، ”اهو آئون آهيان جنهن پاڪستان مان مارشلا جي لعنت ختم ڪري جمهوريت بحال ڪئي. هو ٻڌائي سگهندو ته، سنڌ تي فوجي گورنر جو هئڻ، نون سنڌين جي پرامن جلوس تي الغان پاڇوڪڙن هٿان فائرنگ ڪرائڻ، قرآن ۽ برادرين کي باهه ۾ ويڙهائڻ، ڳوٺن ۽ شهرن کي فوجي تحويل ۾ ڏيڻ، درسگاهن کي جيل خانن ۾ تبديل ڪرڻ، نوڙهي ڦانڪ جي شاگردن کي بي ڏوهه قيد ۾ رکڻ، ڪهڙي جمهوري اقدار تي حڪومت هلائڻ، ڪٿي جي جمهوريت آهي.

جوهي

عاجز جمالي

سنڌ ۾ اسان جا سنڌي قوم پرست سڄڻ چون ٿا ته، فوج جي مقابلي ۾ سنڌي پوليس عوام دوست آهي. پر مان سمجهان ٿو ته اهو غلط آهي ۽ حقيقت کان سنهن ڦيرڻ جي برابر آهي. ڇو جو پوليس ۽ فوج ٻئي هتان جي گورنمينٽ ۽ آمريڪي سامراج هٿان استعمال ٿيندڙ آهن. فوج به ڪرنل جي چوڻ تي آپريشن ڪندي ته پوليس به آءِ - جيءَ جي چوڻ تي ظلم ڪندي. اهي ٻئي شعبا، هن فاشسٽ حڪومت جا مهرا آهن. اها ٻي ڳالهه آهي ته ٻنهي جي ظلم ڪرڻ جو طريقو الڳ الڳ آهي.

۱۳ آگسٽ کان پوري سنڌ ۾ پاڪ ڦٽڻ شرط گرفتاريون شروع ٿيون ۽ صبح سوير ماڻهن کي ننڊ مان اٿاري، گرفتار ڪرڻ جو نئون فارمولو بنايو ويو. جوهي تعلقي ۾ ساڳي طريقي سان گرفتاريون شروع ٿيون ۽ ٻن ڏهاڙن ۾ جوهي تعلقي جا ۱۰۰ کن ماڻهو گرفتار ڪيا ويا جن ۾ چار صحافي بشير ٿهيم، وفا برهماڻي، ميهون خان ڪوسو ۽ عاجز جمالي (هن مضمون جو ليکڪ) شامل آهن ۽ ان کان علاوه، پ پ، عوامي نيشنل پارٽي، ڊي ايس ايف ۽ مهاف جا اڳواڻ به گرفتار ڪيا ويا ۽ شهر جي دڪاندارن، هارين، مزدورن کي به گرفتار ڪيو ويو. ٿاڻي جي ننڍڙي لاڪپ ۾ ماڻهن کي مال جيان سٿيو ويو ۽ آخر ۾ عام ماڻهن کان پيسا وٺي،

انهن کي آزاد ڪيو ويو، پر
چار صحافين ۽ ٻه سياسي ڪارڪنن،
جن سان پ پ جوهي جو خميسو
خان بروهي، عوامي نيشنل پارٽي
جو غلام حيدر، سپاف جو محمد
خان انڊ، واحد بخش سرهيو ۽
ڊي ايس ايف جي خادم ٿهيم
۽ ٻين کي سنڌ ڪرائم ڪنٽرول
تحت چالان ڪري، سينٽرل جيل
حيدرآباد اماڻيو ويو. انهن سياسي
ڪارڪنن ۽ صحافين تي ڪيس
ٺاهڻ وارا به پوليس جا ماڻهو ۽
شاهد به پوليس (قربو به جهان
خان، فيصلو به جهان خان جو)
۽ ڪيس ۾ چالايو ويو ته اهي
بدمعاش (سياسي ڪارڪن/صحافي)
چورن ۽ ڌاڙيلن کي پناهه ڏيندا
آهن. چوريءَ جو مال پنگ تي
موٽائيندا آهن ۽ ٻيا به اخلاق
کان ڪريل الزام هنيا ويا. پر
اصل ڳالهه اها آهي ته سنڌ جا
بدنام ۾ بدنام ڌاڙيل، جوهي
تعلقي جي ڪاڇي ايريا ۾ گهما
کوڙيو ويٺا آهن ۽ اهي ڌاڙيل
جوهي پوليس جا ماٺاري آهن ۽
پوليس ايس. ايڇ. او مسڪين خان
پنهنجي عملي سان انهن ڌاڙيلن
وٽ مهمانيون ڪائيندو آهي ۽
پوليس ئي ڌاڙيلن کي ڇاپي جي
وقت اطلاع ڪندي آهي، پر
غريب عوام ۽ صحافين سان
پوليس جو رويو اهو آهي، جو
موجوده مارشل دوران، سنڌي
پوليس چادر ۽ چارديواري جو
تقدس ٽوڙي، گهرن ۾ داخل ٿي
۽ ڪارڪنن جي گهران سامان
به کنيو ويو ۽ پردیدار عورتن
تي لٺيون وسايون ويون. حد ته
اها آهي جو گهرن ۾ زوريءَ
داخل ٿيڻ وقت پوليس وٽ
گرفتاريءَ جا وارنٽ به ڪونه
هئا! پوليس جو اکر اهڙو ظالمانه
رويو رهيو ته غريبن جي عزت
محفوظ رهي ڪونه سگهندي ۽
جڏهن ١٨ آگسٽ تي، هتان
جي عوام پوليس خلاف آواز
اٿاريو ته مئجسٽريٽ جي ڪسو
موجودگيءَ ۾ عوام تي گولي
هلائي وئي ۽ هن آپريشن دوران
٢٠ غريب شهري زخمي ٿيا،
جن کي گرفتار ڪري، بعد ۾
خطرناڪ ڌاڙيل قرار ڏنو ويو!
زخمي شهرين جو علاج نه ڇا،
وڌيڪ انهن تي تشدد به ڪيو
ويو! صحافين ۽ سياسي ڪارڪن
سان خاص دشمني ڪندي، انهن
جي ابوجهه ماڻهن کان پوليس
رشوت وٺندي رهي. هن وقت به
جوهي تعلقي ۾ ڌاڙيلن خلاف
وٽ پڪڙ آهي. پر اصل ڌاڙيل
ٿاڻي تي چانهيون پيئندا وتن ۽
ڪاڇي جي مسڪين سارونڙن
کي گرفتار ڪري انهن کي
ڌاڙيل قرار ڏنو ويو ۽ ٿاڻي تي
تشدد ڪيو ويو! پوليس ڪاروائين
خلاف جوهيءَ ۾ "ايم آر ڊي
ايڪشن ڪميٽي" ٺاهي وئي.
هن ڪاميٽيءَ طرفان مڪ ڪارو
ڏينهن ظاهر ڪرايو ويو ۽ ايم آر
ڊي ايڪشن ڪميٽيءَ پنهنجي مطالبي
۾ چيو ته، "فورن جوهي پوليس
کي معطل ڪري، تحقيقات ڪئي
وڃي. ٻي صورت ۾ ايڪشن
ڪميٽي پوليس تي هتڪ عزت
جو ڪيس ڪندي."

ڇمبڙ
انجمن حيدري

سنڌي، بلوچ، پشتون فرنٽ
تعلقي ٽنڊي الهيار جي جنرل
سيڪريٽري ڪامريڊ غلام علي
خان لغاريءَ، رئيس محمد خان
منڊوالي ڇمبڙ سونٽ جي
آرگنائزر حيدري محمد لقاسم
لغاريءَ، جنرل سيڪريٽري
غلام مصطفيٰ رند، ڪارڪنن،
غلام عباس ڪهريءَ، غلام اڪبر
ڪهريءَ ۽ ٻين هڪ بيان ۾
حڪومت کان مطالبو ڪيو آهي
ته ممتاز علي ڀٽي سميت فرنٽ
جي سينيئر اڳواڻن کي بنا ڪنهن
شرط شروط جي رها ڪيو وڃي
۽ عبدالحفيظ پيرزادي، نواب
محمد يوسف ٽالپر ۽ ٻين جا
گرفتاريءَ جا وارنٽ منسوخ ڪيا
وڃن. هنن چيو آهي ته فرنٽ
جي اڳواڻن تي ١٩٧٣ع واري
آئين جي ڀڃڪڙيءَ ڪرڻ وارو
الزام هڻندڙ حڪومت خود انهيءَ
آئين جي ڀڃڪڙي ڪئي هئي
۽ چونڊيل عوامي وزير اعظم کي
ڦاهيءَ چاڙهيو هو.

ننڍو
ڊاڪٽر عبدالرسول

فرنٽ جي عهديدارن،
ڊاڪٽر علي اڪبر پرڳڙي، مولانا
عبدالستار چاوڙو، محمد علي ميمڻ
ڊاڪٽر عبدالرسول خاصخيليءَ
علي محمد ڪنير، علي محمد ملاح
۽ وڪيو ملاح، تعلقي بدين
جي ڪڇ ڳوٺن جو دورو
ڪيو. هنن ڳوٺ مٺي، ڳوٺ حافظ
حسين پير، ڳاهرنو، مبارڪ ڪوڪر
ڳوٺ عيسو ملاح ۽ ڳوٺ
ٻهرا ميمڻ ۾ ميٽنگون ڪري
ماڻهن کي فرنٽ جي پروگرام
بابت تفصيل سان ٻڌايو ۽ چيو
ته "فرنٽ پاڪستان کي بچائڻ
جي تجويز آهي." هن نظام
۾ ڪنهن به قوم يا صوبي
جي حق تلفي نه ٿيندي ۽
انهي نظام ۾ فوج ڪڏهن به
اقتدار تي قبضو نه ڪندي ۽
هن نئي پروگرام ۾ هر ماڻهو
جي عزت محفوظ هوندي"
آخر ۾
جناب ممتاز ڀٽي ۽ فرنٽ جي
ٻين اڳواڻن کي آزاد ڪرڻ
جي گهر ڪئي وئي.

پ.پ جون سرگرميون

هتي پيپ طرفان، ميمبر
سازيءَ جي مهم شروع ٿي
آهي ۽ پارٽي ورڪرن جي
ميٽنگ به ٿي ۽ ان ۾ ميمبر
سازيءَ جي ڪم کي تيز
ڪرڻ جي لاءِ چيو ويو. هن
ميٽنگ ۾ ڊاڪٽر مزمل حسين
جعفري، الله بخش خاصخيلي،
غلام الرسول ملاح ۽ ٻين تقريرون
ڪيون. سڀني سياسي قيدين
جي آزاديءَ جي گهر ڪئي
وئي. ٧٣ع جي آئين جي
بحاليءَ ۽ ان تحت چونڊون
ڪرائڻ جي گهر ڪئي وئي.

نوٽ: هيءَ رپورٽ فرنٽ جي
اڳواڻن جي گرفتاريءَ کان اڳ
لکي وئي هئي.

فرنٽ جا مرڪزي اڳواڻ،
جناب ممتاز علي ڀٽو، جناب
عبدالحفيظ پيرزادو، جناب عطاالله
خان مينگل، جناب گوهر خان
زرڪزئي، جناب شاهه جهان يوسف
زئي، جناب نبي بخش خان پرڪزئي
صاحب، سيپٽمبر جي ٢٨
تاريخ تي ٺٽي ۾ جلسي عام
کي خطاب ڪيو. شام
جو سڀئي ليڊرن کي ٽنڊي
شهر ۾ چانهه پارٽيءَ جي دعوت
ڏني وئي، جنهن ۾ صرف ٦٠
ماڻهن کي مدعو ڪيو ويو هو.
پر جڏهن ماڻهن کي خبر پئي
ته سڀئي اڳواڻ چانهه پارٽيءَ
۾ شرڪت لاءِ اچي رهيا آهن
ته ماڻهن جو انبوهه لڳي ويو.
هزارين ماڻهو پنهنجي رهنمائن جي
ديدار لاءِ اچي نڪتا! فرنٽ جا
اڳواڻ ٦ لڳي ١٠ منٽن تي
شام جو ٽنڊي شهر پهچي ويا.
انهن کي بندوقن جا فائر ڪري
سلامي ڏني وئي، ماڻهن نعرا
هڻي اصرار ڪيو ته، "سڀئي
ليڊر خطاب ڪن." پوءِ ته ٽي
پارٽي ماڳهين جلسي ۾ تبديل
ٿي وئي، مرڪزي اڳواڻن کان

ڪلاوڙ، ڊاڪٽر عبدالرسول خاصخيليءَ ۽ محمد عيسيٰ ملاح به جلسي کي خطاب ڪيو. مرڪزي اڳوالن پنهنجي خطاب ۾ چيو ته ”وفاقي نظام مڪمل طرح سان ناڪام ٿي چڪو آهي انهي ئي نظام ۾ اوير پاڪستان علحده ٿي بنگلاديش ٿي ويو. رڻ ڪڇ جو علائقو ڪسجي ويو، سياچن گليشر به ويو هليو. هالي وفاقي نظام نه ڪيو، جنهن پاڪستان کي ٽوڙيو. هالي اسان کي ڪنفيڊرل نظام کپي، جيڪو پاڪستان کي بچائي سگهي ٿو.

ڪنفيڊرل نظام ۾ چئني صوبن کي برابريءَ جا حق هوندا. ڪو به ڪنهن به صوبي تي بالادستي نه ڪندو. صوبا خود حاڪم هوندا. هر ڪنهن صوبي کي اوج رکڻ جو حق هوندو، جي ڪابه برابري جي بنيادتي هوندي. دارالحڪومت هر چئن سالن کان پوءِ مختلف صوبن ڏانهن منتقل ٿيندي رهندي. ان کانپوءِ سيني اڳوالن کي اجرڪون ۽ هار پارايا ويا ۽ ٿڌي سان سندن خاطر تواضع ڪئي وئي. پوءِ ڪلريبت ختم ٿي.

لاڙڪاڻو
غلام عباس ٽوڪي

جيئي سنڌ محاذ جي مرڪزي چيئرمين، عبدالواحد آريسر، ڊسٽرڪٽ بارائسوسيئيشن لاڙڪاڻي جي دعوت تي، ١٥ ڊسمبر تي لاڙڪاڻي بار جي وڪيلن کي خطاب ڪندي چيو ته، ”سنڌ جا دشمن ۽ ويري سنڌ کي ٽوٽڙا ٽڪرا ڪرڻ چاهيندا آهن، ۽ اهي سنڌ جي تاريخي وجود کي ختم ڪرڻ جون ناپاڪ ڪوششون ڪري رهيا آهن. ان سلسلي ۾ هڪ سوچيل منصوبي تحت، سنڌ ۾ ٻاهرين ماڻهن جي آبادڪاريءَ کي تيز ڪيو ويو آهي. ڪراچيءَ جا خوني ۽ خوفناڪ جهيڙا، ان ڪالونائيزيشن جا منطقي ۽ لازمي نتيجا آهن.“

هن وڪيلن کي مخاطب ٿيندي چيو ته ”مان سنڌ جي آزاديءَ جو ڪيس اوهان وٽ کڻي آيو آهيان، ان اميد تي ته توهان، سنڌ جي قومي وجود ۽ آزاديءَ جي جدوجهد ۾ پنهنجو تاريخي ۽ قومي فرض نڀائيندا.“ سنڌ جي تعليمي ادارن ۾ فوج جي مداخلت ۽ پوليس چوڪيون قائم ڪرڻ تي ڳالهائيندي، هن چيو ته، ”اهو سڀ ڪجهه سنڌي ماڻهن کي جاهل رکڻ جي سازش آهي، جيئن سنڌي نوجوان سنڌ جي قومي ويڙهه کان پري هجن ۽ پنهنجي قوم تي ٿيندڙ ڏاڍ ۽ ظلم خلاف آواز نه اٿارين.“ هن وڌيڪ چيو ته ”هتان جا نام نهاد حڪمران، هتان جي نوجوانن کي سياست ۽ شعور کان پري رکڻ چاهين ٿا. پر هندستان جو وزير اعظم راجيو گانڌي چوي ٿو ته ”مونکي ان ڳالهه جو ڏاڍو افسوس آهي ته هندوستان جو نوجوان سياست ۾ دلچسپي نٿو وٺي.“

آريسر، وڪيلن کي مخاطب ٿيندي چيو ته، ”هتان جي حاڪمن ۽ سياست جي موروثي گادي نشينن، سياست جا پنهنجا دليل ۽ هٺ ٺوڪيا اصول ٺاهيا آهن. هو سياست کي پنهنجو موروثي ملڪيت سمجهن ٿا. انهن جي غلط معيارن ۽ هٿڪنڊن جي ڪري، هتان جو غريب ۽ ڏتڙيل هيٺين ڪلاس جو ماڻهو جڏهن سياست ڪري ٿو، ته ان جي اڳيان هزارين رنڊڪون ۽ مصيبتون سامهون آهن ۽ سياست ڪرڻ هيٺين ڪلاس جي ماڻهوءَ لاءِ جان جو جوکو ٿيندي پئي آهي.“ هن وڌيڪ چيو ته، ”جيڪي پنجابي، پنجاب ۾ ويٺي، سامراج خلاف جدوجهد ڪندا، ان انهن کي به شهيد ڀڳت سنگهه جيتري عزت ڏيڻ لاءِ تيار آهيون. جيڪڏهن هو پنجاب ۾ ويهي پنهنجن حقن لاءِ جدوجهد ڪندو، پر جيڪو پنجابي، منهنجي ڌرتي سنڌ تي اچي ويهندو ۽ منهنجن ماڻهن جي مٿان ظلم ۽ تشدد ڪندو، سنڌي ماڻهن جي زمينن، ڪارخانن ۽ نوڪرين تي قابض ٿيندو، اسين ان کي پنهنجو قومي دشمن تسليم ڪيان ٿو.“

افغانستان جي انقلاب بابت هڪ سوال جو جواب ڏيندي، هن چيو ته، ”افغان انقلاب جي اسان ڀرپور حمايت ڪيون ٿا ۽ روس، جيڪا افغانستان جي انقلاب جي مدد ڪئي آهي، ان آمريڪي سامراج جي سازشن کي پنجو ڏنو آهي.“ هن وڌيڪ چيو ته، ”سوشلسٽ انقلاب جي ڪاميابيءَ کان پوءِ، روس دنيا جي هر قومي آزادي ۽ سامراج دشمن تحريڪن جي مدد ڪئي آهي، نه ڪي ڪميونزم جي توسيع لاءِ ڪنهن چڙهائي ڪئي آهي.“

هن چيو ته، ”جنگي جنون، آمريڪي سامراج کي آهي، ڇو ته آمريڪا جي سرزمين تي ڪا به جنگ نه وڙهي وئي آهي ۽ آمريڪا کي جنگ جي تباهه ڪارين جو اندازو ئي نه آهي. پر روس جي سرزمين تي ٻه وڏيون جنگيون وڙهيون ويون آهن، ۽ روسين کي جنگ جي تباهه ڪارين جي مڪمل خبر آهي. ان ڪري، روس ڪڏهن به دنيا تي جنگ نه مڙهيندو.“

هڪ سوال جو جواب ڏيندي آريسر صاحب چيو ته ”اسين آزاد سنڌ ۾ سوشلسٽ نظام رائج ڪنداسين.“ آريسر صاحب جي خطاب وقت، لاڙڪاڻي جو بارروم وڪيلن سان معمول کان وڌيڪ ڀريل هو ۽ هزارين نوجوان آريسر صاحب جي تقرير ٻڌي، جمع ٿي ويا. آخرڪار، سوين ماڻهن آريسر جي تقرير ٻاهر ٻڌي ۽ ڪيترن بارروم جي درن ۽ درين ٻاهران ڪن ڏني، ۽ تاريخي تقرير ٻڌي، ڇو ته وڪيلن جو هال ايترو ته ڀريل هو جو چرڻ پرڻ جي گنجائش به ڪونه هئي!

بهرحال، لاڙڪاڻي جي معزز وڪيلن کي ئي اهو اعزاز پهريون دفعو حاصل ٿيو، جو هنن سنڌ جي هن قومپرست تحريڪ جي اڳواڻ کي ڀاڪر پاتو ۽ هن جا خيال ٻڌا.

خاص ڪري، لاڙڪاڻي بار

عبدالواحد آريسر لاڙڪاڻي جي بار کي خطاب ڪندي.

جي سابق صدر، غلام سرور عباسيءَ ۽ سيڪريٽري خالد اقبال صاحب تمام گهڻو سرگرم عمل رهيا.

سڪرنڊ
عاجز جمالي

گذريل ڏينهن پاڪستان پيپلز پارٽيءَ جي ١٩ سالگره سڄي ملڪ جيان، تعلقي سڪرنڊ ۾ به وڏي جوش ۽ شان شوڪت سان ملهائي وئي. تعلقي جي مختلف شهرن ۽ ڳوٺن ۾ پاڪستان پيپلز پارٽيءَ جي مختلف ارڪن جي

ڪارڪنن پاران جلسا منعقد ڪيا ويا. شهر سڪرنڊ ۾، پ پ تعلقي سڪرنڊ جي مختلف فرنٽن، هرهڪ پيپلز يوٿ ڪاچر، سهال، پيپلز هاري ڪميٽيءَ ۽ خود پ پ جي ڪارڪنن طرفان، شهر جي مکيه چونڪ، نيشنل هاءِ وي تي، شاهه لطيف پارڪ ۾ هڪ جلسو منعقد ٿيو. جلسي گاهه ۾ هڪ پنڊال ٺاهيو ويو. صبح کان ئي پ پ جا حوصلا ڪارڪن جلسي گاهه جي تياريءَ ۾ مصروف هئا. جلسي ڪي، ۾ آهستي آهستي پ پ ورڪر پهچڻ لڳا. ۱۱ وڳي تائين تعلقي سڪرنڊ ۽ پ پ جا ضلعي نواب شاهه جا اڳواڻ، هرهڪ رحمت الله مگسي، عبدالرحمان سومرو، پ پ تعلقي سڪرنڊ جو جنرل سيڪريٽري پير واحد بخش جيلاني ۽ مختلف يونٽن جا ورڪر ۽ عهديدار پهچي چڪا هئا. انهيءَ وقت تائين ڪڏ ڦيل پ پ ڪارڪن، پنهنجي جلسي کي مچائڻ لاءِ جوشيلي انداز ۾ نعرا هڻي رهيا هئا. ڪجهه نعرا هن ريت هئا:

"ڀٽو قيملي هيرو، هيرو، باقي سڀ زيرو." "ڀٽو عاقل فوجي چانوڻي ٺاهڻ بند ڪريو." "تنهنجو ازم منهنجو ازم، ڀٽو ازم" وغيره قابل ذڪر هئا. اسٽيج سيڪريٽريءَ جا فرض ڪمال ڪيريو ادا ڪري رهيو هو، جيڪو اسٽيج تي سنڌ جي قومي شاعرن جا انقلابي گيت ڳائي، ڪارڪنن ۾ نئون جوش ۽ جذبو پيدا ڪري رهيو هو. جلسي گاهه کي مختلف جهنڊن سان پڻ سينگاريو ويو هو. ٺيڪ ساڍي ۱۱ وڳي، جلسي گاهه عوام ۽ پ پ ورڪرن سان ڀرجي ويو ۽ جلسي جي ڪارروائي، پارٽيءَ جي ۱۹ سالگره جي ڪيڪ ڪاٽڻ جي رسم سان ڪئي وئي. بعد ۾ پ پ ضلعي نواب شاهه جي ورڪنگ ڪميٽيءَ جي ميمبرن، رحمت الله مگسيءَ، عبدالرحمان سومري، پ پ تعلقي سڪرنڊ جي جنرل سيڪريٽريءَ پير واحد بخش جيلانيءَ، پنهنجي مختلف تقريرن ۾ چيو ته، "اسان پ پ جي ۱۹ سالگره تي پ پ جي موجوده قائد ۽ شريڪ چيئرمن مس بينظير ڀٽو کي مبارڪباد ڏيون ٿا." هنن چيو ته، "اسان پنهنجي قائد مس ڀٽو جي هر حڪم جي تعميل ڪندي، پنهنجي جان جي قرباني ڏيڻ کان نه ڪيٻائينداسين." هنن چيو ته، "ڀٽو ازم اسان جو مقدر آهي، اسان ڀٽي ازم جي پنهنجي جدوجهد ۾ جلد ڪامياب ٿي وينداسين." هنن چيو ته "۱۹ سالن جي عرصي ۾ پارٽيءَ جي ڪارڪنن پاران ڏنل قربانيون رنگ لائينديون، اسان کي گهرجي ته اسين سڀ پنهنجي يڪجهتيءَ سان، مس بينظير ڀٽو جا هٿ مضبوط ڪريون ۽ اسين انهيءَ ئي يڪجهتيءَ سان پنهنجي منزل ماڻينداسين."

ان کان علاوه، عطا محمد سهال، وريام ڀاهي، لائق ڀٽي، پيربخش ڪمري، فتح علي جلالانيءَ ۽ ٻين تقريرون ڪيون. ٻئي طرف، قاضي احمد شهر ۾ پ پ ڪارڪنن پاران، پاڪستان پيپلز پارٽيءَ جي ۱۹ سالگره ملهائي وئي. ان سلسلي ۾ پ پ آفيس اڳيان هڪ جلسو ٿي گذريو. هن جلسي جي ابتدا خاص مهمان پ پ ضلعي نواب شاهه جي اڳواڻ، جام فيروز انڙ ڪيڪ ڪاٽڻ سان ڪئي. ان موقعي تي خاص مهمان، جام فيروز انڙ، پارٽي ڪارڪنن کي پنهنجي جوشيلي تقرير ۾ خطاب ڪندي چيو ته، "اسان جا حوصلا بلند آهن ۽ اسان جيلن ۽ ڪوڙن جي سزائن کان نه ٿا ڊڄون، اهما موجوده حڪمرانن جي ڀل آهي ته پ پ جا ڪارڪن سزائن سان دل شڪستا ٿي پوندا." هن چيو ته، "پ پ عوام جي ترجمان پارٽي آهي، جيڪا عوام جي حقن جي مڪمل ضامن آهي. پ پ جي پراسن جدوجهد پنهنجي مقصد حاصل ڪرڻ تائين جاري رهندي." جلسي ۾ جام فيروز انڙ کان علاوه غلام حيدر جوکيي ۽ ٻين ڪيترن پ پ اڳواڻن خطاب ڪيو.

ٻئي طرف، پ پ شاخ ور شريف ۽ حسن جماليءَ پاران شهر ور شريف ۾ هڪ جلسو ٿي گذريو، جنهن ۾ پ پ ڪارڪنن اختر علي جماليءَ ۽ محمد حسن جماليءَ ۽ ٻين خطاب ڪيو. مختلف شهرن جي جلسن ۾ هيٺيون قراردادون پاس ڪيون ويون.

۱- سنڌ جي عوام کي، ڌاڙيلن جي آڙ ۾ قتل ڪرڻ جون سازشون بند ڪرايون وڃن. ۲- پرهمائي ڪيٽ ۽ ماڇي ڪيٽ وغيره جي واقعن جي تحقيقات ڪرائي وڃي. ۳- سڪرنڊ لڳ، مارجي ويل پنجن ڪوڏائن، جنهن کي فوج ڌاڙيل قرار ڏنو آهي، جي واقعي جي تحقيقات ڪرائي وڃي. ۴- ڀٽو عاقل فوجي چانوڻي ٺاهڻ بند ڪئي وڃي. ۵- ۱۹۷۳ع جو آئين بحال ڪري، عام چونڊون ڪرايون وڃن. ۶- سنڌ ۾ ڌارين جي آبادڪاري بند ڪئي وڃي.

ڊنڊو

لال محمد لاشاري

شهر ڊنڊي ۽ ان جي آس پاس جي ۱۵ هزار آدم شماري هئڻ جي باوجود، هتي جي عوام جي بنيادي مسئلن طرف واسطيدار عملدارن ڪوبه ڌيان نه ڏنو آهي. حالانڪه، هيءَ شهر انگريزن جي دور کان به اڳ جو آهي. هيءَ شهر ٻن ضلعن، حيدرآباد ۽ بدين ۽ چئن تعلقن، هرهڪ ماتلي، بدين، ٽنڊو محمد خان ۽ ٽنڊي باگي کي ملائيندڙ مرڪزي حيثيت رکندڙ شهر آهي. ان جي باوجود، چئن تعلقن ۽ ٻن ضلعن جي ارباب اختياري وارن، هر مرحلي تي هن شهر جي مسئلن کي نظرانداز ڪري ڇڏيو آهي. ان جو هڪ سبب سياسي ڪشمڪش ۽ ذاتي انا ۽ مفاد جو دخل عمل به آهي، جنهن جو سلسلو ماضيءَ جيان هن وقت به جيان آهي. علائقي جي بااثر ۽ وڏيرڪي ذهنيت رکندڙ مفاد پرست سياستدان، وڏيرا مير ۽ پير هن وقت به ڪاسورا شاهيءَ سان ساز باز ڪري، هن شهر جي عوام لاءِ ترقيءَ جي راهه ۾ رڪاوٽ بڻيل آهن. جنهن ڪري، هن علائقي جي ۽ شهر ڊنڊي جي پوئتي پيل پسمانده عوام سان مسئلن حل ڪرائڻ ۽ حق وٺي ڏيڻ جي آڙ ۾ نيندڙ ويندڙ ۽ ان جي حقن تي نيندڙ ڌاڙن کان پوءِ، هن علائقي سان پيريون پيرو هڪ نوجوان غلام علي نظامانيءَ ضلعي ڪائونسل بدين جي سيٽ تي ڪامياب ٿيڻ کان پوءِ، ضلعي ڪائونسل بدين جو چيئرمن بڻجڻ بعد، هن علائقي ۽ شهر ڊنڊي جي انيڪ مسئلن مان ڪجهه مسئلا حل ڪيا آهن. جهڙوڪ شهر کي بجلي ڏيارڻ، علائقي جي غريب عوام لاءِ رورل هيلٿ سينٽر، گرلز پرائمري ۽ مڊل اسڪول ۽ بوائز مڊل اسڪول جون عمارتون تعمير ڪرائڻ شامل آهن. ان کان علاوه، پبلڪ ڪال آفيس قائم ڪرائي، هن علائقي جي مايوس عوام تي سٺو تاثر ڇڏيو آهي. مگر سياسي چالبازن جي وڏيرڪي ذهنيت وري به پنهنجو ڪم ڪري ڏيکاريو، جنهن جي نتيجي ۾، گذريل اليڪشن دوران، اهي

اسيمبليءَ جي سيٽ تان غلام علي نظاماڻي ۽ وڏيري بشير هاليپوٽي جي مقابلي ۾ هارائڻ کان پوءِ، نتيجي ۾، غلام علي نظاماڻيءَ ضلعي ڪائونسل بدين جو چيئرمين ۽ ڊويزنل رابطه ڪميٽيءَ حيدرآباد جو وائيس چيئرمين هئڻ جي باوجود به، سزا طور هتان جي عوام جي مسئلن کان خفا ٿي، عوام جي مسئلن کان منهن موڙي ڇڏيو آهي. جنهن ڪري، هڪ دفعو وري به هن علائقي جي عوام جا مسئلا وڌي ويا آهن. جڏهن ته ٻئي طرف وري هن علائقي مان قومي اسيمبليءَ جي سيٽ تي ڪامياب ٿيل اميدوار بشير هاليپوٽي هن شهر ۽ علائقي جي مسئلن کي نظرانداز ڪري ڇڏيو آهي. جڏهن ته ٻئي طرف، هن علائقي مان صوبائي اسيمبليءَ جي سيٽ تـي ڪامياب ٿيل اميدوار، سيد علي بخش شاه عرف پپو شاه پڻ هن شهر جي عوام جي مسئلن کي وساري ڇڏيو آهـي. هيستائين پنهنجي ميمبر صاحبان پنهنجي تنگ جي عوام سان ڪيل واعدا پاڙڻ ته اهمه ۾ منهن مبارڪ ڏيکارڻ به گوارا نه ڪيو آهي، جنهن ڪري، هن وقت به انيڪ مسئلا، اڻچو ڪر ڪئي، عوام جي اڳ حسيءَ تي وڏا وڏا ٺهڪ ڏئي رهيا آهن. جنهن ڪري، هتان جـو عوام آمدرفت، صفائيءَ، پيئڻ جي پاڻيءَ، رستن، نوڪرين، تعليم، صنعتي ۽ معاشي ترقيءَ کان محروم آهن. هن وقت علائقي جو اهم ترين مسئلو روڊ آهن، جيڪي هـن علائقي جـي ترقيءَ ۾ نمايان حيثيت رکن ٿا. ان ۾ تلهار کان ماتلي وايا ڏندو ميين روڊ، جيڪو اي ڊي پيءَ جـو هڪ پراڻو رستو آهي. ان کان علاوه ڏندي کان راڄ وخانالي روڊ ۽ ڏنـدو لنڪ روڊ جي مرمت وغيره شامل آهي. مذڪوره رستن جي نه ڏهڻ ڪري، انڪل ٿـي سئو ڳوٺن جو غريب عـوام، شهرن ۾ اچ وڃ لاءِ آمدرفت کان محروم آهي. ٻئي طرف، هتان جا هاري زرعي فصل، مساريون، ڪڻڪ، بصر، مرچ، ٽماٽا، بصر وغيره مارڪيٽ ۾ پهچائڻ جي بجاءِ مقامي واپارين کي تمام سستي اگهه ۾ ڏيڻ تـي مجبور ٿيو وڃن. ان کان عـلاوه، ڪمند وغيره مان تي پهچائڻ ۾ پڻ سخت پريشاني ۽ جـوکم ڪئنو ٿو پـوي. حالانڪه هنن رستن کي گذريل ڪيترن ئي سالن کان وٺي ڪاغذي طرح پڪو ڪري، منظور ٿيل پئسا آفيسرن ۽ اثـر رسوخ وارن ماڻهن ملي پڳت ڪري، پاڻ هضم ڪري چڪا آهن. جڏهن ته ٻئي طرف، هتان جي آبادڪارن طرفان باواني شگر مل تي ڏنل ڪمند تـان ورتل ڪروڙين رپيا جمـع ٿيل آهن، جيڪي هنن رستن تي خرچ ٿيڻ بجاءِ، پڻ رستن اسي خرچ ڪيا پيا وڃن، جن لاءِ هتان جي عوام گورنـر سنڌ ۽ وزير اعليٰ سنڌ جو ڌيان ڇڪائيندي مطالبو ڪيو آهي ته "انساني همدرديءَ جي بنياد تي هنن رستن کي جلد ٺهرائڻ لاءِ ٺڪڙو موثـر قدم کنيو وڃي."

شڪارپور
ايازابڙو

بي. اين. بي رائيس مل نه فقط پاڪستان ۾ ايشيا جي به سڀ کان وڏي رائيس مل آهي، جنهن ۾ هر سال سارين جي سيزن ۾ انڪل چار پنج سو مزدور ڪم ڪندا آهن ۽ هر سـال انڪل ڇهه لک من سارين جي خريداري ڪئي ويندي آهي، جنهن مان هن صنعتي اداري جي ملڪ جـي صنعت ۽ زراعت واري شعبي ۾ اهميت جو اندازو لڳائي سگهجي ٿو. هوندءَ ته هن صنعتي اداري ۾ هر سال چانورن جـي سيزن ۾ چار پنج سو ڪچا مزدور روزاني ڏهاڙيءَ تي ڪم ڪندا آهـن، پر ان کان علاوه به مـسـل ۾ انڪل به سو پڪا ۽ اسيءَ جي لڳ ڀڳ ڪچا مـزدور، سڄو سال ڪم ڪندا رهن ٿـا. انهن کي مل انتظاميه طرفان ناڪسـي ماتر ئي سهولتون ميسر آهـن. ۽ هتان جا پورهيت قطعي طـور تي بنيادي سهولتن کان محروم آهن. هن وقت، بي. اين. بـي رائيس مل جي مزدورن جا بنيادي ۽ حل ڪرڻ جوڳا مسئلا هيٺيان آهن، جن طرف خاص ڌيان ڏيڻ جي ضرورت آهي.

(۱) ڪچا مزدور:- هـن وقت، مل ۾ انڪل (۸۰) اسي کـن مزدور اهڙا آهن جيڪي گذريل ڪيترن سالن کان هـن ئـي اداري ۾ مسلسل پورهيو ڪري رهيا آهن، پر پوءِ به اهي اڃا تائين ڪچا مزدور آهن. جن کي مل طرفان ڪابه سهولت ميسر ڪونه آهي ۽ نه ئي وري هنن کي يونين سازيءَ جو ڪو حق حاصل آهي. ملڪ وڌن ته اها آهي جو هن مهانگائيءَ واري دور ۾ به انهن پورهيتن کـي روزانو سورهن رپيا مزوري ڏنـي وڃي ٿي، جيڪا پڻ انتهائي ناڪافي آهي. ان ڪري ۾ ضروري آهـي ته هنن پورهيتن کي پنـا ڊيـر جـي مستقل ڪيو. (۲) بونس:- ملڪ جـي ٽلرين ميني وڏن صنعتي ادارن ۾، پوءِ اهي خانگي هجن يا سرڪاري، پورهيتن کي هر سال بونس ڏنو ويندو آهي. پر هتان جي پورهيتن کي ان حق کان محروم رکيو ويو آهي. (۳) رهائش:- تعجب جـي ڳالهه آهي ته هيڏي وڏي صنعتي اداري هجڻ جي باوجود، هـن اداري طرفان مزدورن جي لاءِ ڪابـه رهائشي ڪالوني موجود ڪونه آهي. هتان جا پورهيت رهائش جي سهولت کان به محروم آهن. (۴) طبي سهولتون: بي اين بي رائيس مل جي پورهيتن کي طبي سهولتون به نه هجڻ جي برابر آهن، جو تـه هـن مهانگائيءَ واري دور ۾ مزدورن کي صرف ۱۹۰ رپيا ماهوار "طبي الائونس" ڏنو وڃي ٿـو، جيڪو انتهائي ناڪافي آهي. (۵) ٽرانسپورٽ: بي اين بيءَ جي پورهيتن کي ٽرانسپورٽ جي سهولت نه هجڻ جي برابر آهي. مـل ۾ روزانو ٽن شفٽن ۾ ڪم هلندو آهي ۽ جيئن ته مل شهر کان پنج ڇهه ميل ٻاهر آهي، سو مزدورن کي مل تائين اچڻ وڃڻ جي سخت تڪليف آهي، جو تـه مزدورن کي مل انتظاميه طرفان جيڪا ٽرڪ مهيا ڪئي وئي آهي، سا هڪ طرف بلڪل کٽل آهي ۽ پاسي ان ۾ ويهڻ لاءِ به ڪو جوڳو بندوبست ڪونه آهـي. صرف به بينچون رکيل آهن جنهن ڪري اڪثر مزدور ان پراڻـي ٽرڪ ۾ بيهي يا لڙڪـي سفر ڪندا آهن.

جهمپير
چنيسرخان سولنگي

ڪينجهر، سنڌ جـي قديم ڍنڍ آهي. شوخ ۽ چنچل ڪينجهر تماچيءَ جي چاهتن جي ڪينجهرا نوريءَ جي ناز، نـوڙت ۽ پيار جي ڪينجهرا جتي روز، پيار جا ڪيئي ڪنول ٽڙن ٿا.

قربتن جي ڪينجهر تـي ڪنڪن جي ڪنڪن، اڃو پاڻي

لڙ ڪري ڇڏيو آهي.

ڪينجهر مان سرڪار کي ساليانو ڪروڙين روپيا آمدني ٿئي ٿي، پر ان آمدنيءَ مان ڪينجهر تي هڪ پئسو به خرچ نٿو ڪيو وڃي! ڏنڊ به گند، ڪچرو ۽ ڪاهه ايترو گڏ ٿي ويو آهي، جنهن مان پاڻيءَ جي مٿين سطح به ڍڪجي وئي ٿي. ان حالت ۾، ڪينجهر، هڪ ڪني پاڻيءَ جو دڙو محسوس ٿيندي آهي. ۽ اهو ڪن ڪچرو سڙي سڪي پاڻي تري ۾ گڏ ٿيندو وڃي ٿو، پر هيتري ساري انڪر هوندي به ڪينجهر تي هڪ پئسو به خرچ نٿو ڪيو وڃي!

مهاڻن جي پالڻهار ڪينجهر، هتي جي مهاڻن جي گذر جو واحد وسيلو آهي. هي مانجهي ۽ ملاح، اونهاري جي سارينداڙ سج ۽ سياري جي ڪاٽيندڙ ٿڌ ۾ ڪرن سان لڙي، ونجهه هلائي ڪينجهر جي پيٽ مان پنهنجو پيٽ پريندا آهن.

جنهن مان ڪين، سرڪار مڇوريءَ کي مڇي مارڻ جي لائسنس جي لي ڏني، پاڻي مس وڃي ڪجهه مڇي ٿو. سندن ساريل مڇي، هتي واپاري، اڌ مسوڙيءَ ۾ کڻي، سموري مڇي پنجاب موڪلي ڇڏيندا آهن. جنهنڪري، ٿيندو ايئن آهي ته مقامي ماڻهن کي مڇي کائڻ لاءِ به نه ملندي آهي. (ان ڏس ۾ ضرورت ان ڳالهه جي آهي ته صوبي کان ٻاهر مڇي موڪلڻ تي ترت بندش وڌي وڃي).

مڇي مارينداڙ ميربحر، مقامي واپاريءَ وٽ مقروض هئڻ ڪري، ان ڪسي مڇي ڏيڻ لاءِ هر حالت ۾ پابند آهن. انڪار ڪرڻ جي حالت ۾،

ڪوجهو لهڙ ڪلاچ ۾، جو ڪهڙي سو ٿيو
خبر ڪونه ڏني، ته رڄ ڪهاڙي رنلبيا. (شاهه)

شان وري عذاب اهو آهي ته حڪومت پاران جون ۽ جولائي جي مهينن ۾ مڇي مارڻ تي بندش هوندي آهي. جنهنڪري، اهي ٻئي مهينا هتي جي غريب مهاڻن کي لنگهڻ ڪاٽڻا پون ٿا. هئڻ ته ائين کپرجي ته انهن بندش وارن مهينن دوران حڪومت پاران، غريب مهاڻن کي گذران واسطي قرض ڏنو وڃي، جيڪو ڪاٽڻ سال جي باقي مهينن ۾ آسان قسطن ۾ واپس ورتو وڃي. ايئن ڪرڻ سان غريب مڇي مارينداڙ بندش دوران لنگهڻ ڪاٽڻ کان بچي ويندا. هن ڌرتيءَ جا رهواسي، ڪينجهر جا اصل وارث، ڪابل آسمان جي هيٺان، زندگيءَ جا ڏکيا ڏينهن گذاري رهيا آهن. انگ اگهاڙا، پيٽ بکيا، تعليم کان محروم. ڪي رهڻ لاءِ اجهو ناهي!

حڪومت پاران، پنجابي اوج جي دلال، چغل خور ۽ بنگالين جي قاتلن بهارين جي ڪٽنڪن لاءِ ڪالونيون ٺهرايون وڃن آهن! افغان پناهگيرن لاءِ خيما ستيون اڏايو ڪري، انهن کي ملت راشن مهيا ڪيو وڃي ٿو ايتري قدر جو انهن افغان پناهگيرن لاءِ آمريڪا جي رحمت جوش ۾ اچي وئي ٿي ۽ ڪنڪ جا جهاز به پهچي سگهن ٿا!

پر هتي جي اصل رهواسين کي جاهلي بچهي جهالت، غربت، بدحاليءَ ۽ بربادي‌ءَ جي هيتباڪ اوڙاهه ۾ اڇلايو پيو وڃي ۽ اها پاليسي روا رکي پئي وڃي ته ماڻهن کي پنهنجن مسئلن ۾ اهڙو ته الجهايو وڃي جو هو ٻئي ڪنهن شئي بابت سوچي نه سگهن:

سوچڻ لڳي غريب تہ خطرا ڏيئي ڇڏيوس.
ساني کهري تہ ڪلر جي لتوڻي ڏيئي ڇڏيوس

لاڙڪاڻو
ايوب شيخ

سنڌي هاري تحريڪ ضلعي لاڙڪاڻي جي شاخ، هارين جو شعور، چنائڻي ۽ منظم ٿيڻ لاءِ ڪيترائي سلسلا ۽ پروگرام شروع ڪيا آهن. ان سلسلي ۾ "هارين جا ڏک، هاري پاڻ ٻڌائين." جي اصول تي "ڪل هاري تقريري مقابلو" طئي ڪيو ويو. ان لاءِ هاري تحريڪ سمورين شاخن کي اطلاع ڪري ڇڏيو.

١٨ آڪٽوبر ١٩٨٦ع تي ڳوٺ آگاڻي ۾ اهو پروگرام رٿيل هو. جنهن ۾ شرڪت لاءِ ڪئين هاري اچي ڪٺا ٿيا هئا. هارين جو ميزبان هو چاچو ارباب آگاڻي جنهن ڪيترا ڏينهن محنت ڪري چنو ٺاهيو هو. جت لاءِ ڪاٺيون گڏ ڪيون هيون. هاري پنهنجي سارين جي ڪٽ مان واندا ٿي سڌو اچي آگاڻي پهتا. آگاڻي جا پڙهيل ۽ پيا تہ اول ٿي پلارا ۽ ميزبان آهن.

خير، رضا شاهه پروگرام جي شروعات هارين جي مرشد لطيف جي شعر سان ڪئي:

جيها جي تيها مون سي مارو ميجيا.

ان ڪانپوءِ ڪاچ جي خاص مهمان لاءِ مرحوم ڪامريڊ حيدربخش جتوئيءَ جي ساٿيءَ قاضي غفار جو نالو ورتو ويو، جڏهن تہ ڪاچ جي مور لاءِ هاري تحريڪ جي نائب صدر، حمزي خان هاريءَ جو نالو کنيو ويو.

اسٽيج سيڪريٽريءَ اعلان ڪيو تہ، "اڄ هارين جي تقريرن جو مقابلو آهي. پهرين ٽن نمبرن کي انعام ڏنا ويندا." ججن ججن جا نالا کنيا ويا.

ڊاڪٽر مرتضيٰ، ايوب، غلام مصطفيٰ ۽ صاحب خان صدر شڪرمل نئون ڏيرو چونڊيا ويا.

جن مقررن تقريرون ڪيون تن ۾ ارباب آگاڻي، محمد پناهه چانڊيو، وزير آگاڻي، عبدالرزاق دايو، سور آگاڻي، محمد يوسف چنو، مسڪين مگسي، مجاهدعلي ۽ لال محمد چانڊيو هئا.

هاري وزير آگاڻي چيو تہ "ووٽ جيڪو اسان کان ورتو وڃي ٿو، اهو صرف ڪجهه آڱوٺو يا صحيح ڪرڻ نہ آهي، پر ان ڪجهه آڱوٺي معرفت تہ جا وڏيرا ۽ وڏا ماڻهو، وزير ۽ ميمبر ٿين ٿا. ووٽ مهل وڏيرو هيٺو ۽ غريب آهي، در در تي ايلازي آهي، پر ووٽ ڪانپوءِ جي ڳولڻ کي درياهه پاڻي ويو يا فصل جيت ڪاٽي ويو تہ وڏيرو منهن ڏيکارڻ به نہ ڏيندو." عبدالرزاق دايي چيو تہ، ٻنيءَ جي ٿوري مٽيءَ تي اسان هڪ ٻئي سان وڙهون ٿا! نسلن جا نسل قتل ۽ ڪهاڙيءَ، پلئہ ۽ ويہ جي حوالي ڪريون ٿا، جهيڙن ڪري جيل پرجن ٿا، پوليس ڪمائي ٿي، وڪيل ڪمائين ٿا، جج ڪمائين ٿا ۽ هاري برباد ۽ ڪورٽون ۽ ٿاڻا آباد آهن، اهو تہ وڙهڻ ڇڏيون. پر جي تڪرار ٿي به پئي تہ هاري پاڻ ۾ ويهي فيصلا ڪن.

هاري محمد پناهه چانڊيي چيو تہ، مون کي دعوت ملي، مون ڪين چيو تہ، "اها دعوت به ونگار آهي، جو تہ آئي تقريرون هاري نہ پر وڏيرا ڪندا ۽ اسان وڏيرن کي ويهي ٻڌنداسين." پر هارين چيو تہ، "تقريرون وڏيرا نہ ڪندا" هتي اچي هارين جون تقريرون، ڏک ۽ سور ٻڌي، مون ۾ ٻڌي لاءِ عزت وڌي آهي. هاڻي ٻڌي ڪبي، ڳوٺ ٻڌبا نہ پنهنجون پاڻ اسانجون ٿي وينديون."

تقريرن جي وچ ۾ هارين

جا قومي گيت پڻ هليا. گيتن جي گونجار ۾ ازخود آواز پئي آيا ”نعري هاري جيئي هاري“، سگهڙ محمد بخش گهانگهري، پنهنجو شعر:

ڪيس ٿي ويو آ ڪربل وارو
سنڌ سڄي عاشورن ۾
اوچ ۽ نيچ وڏي ويڙهي آ
هيڏو سور وهيڻو آهي.

ڳايو.

رياض ڪامهيڙي مرڪش جو گيت:

هن ڌرتيءَ، ڌرتيءَ وارن جي
ڀارت ٿئي او ڀارت ٿئي،

نظيرشيخ قادر رانڪي جو گيت:

”اٿو تہ اٿي ڊاهيون
جهوري هن جهوني کي ڪو
ڳاهہ نئون ڏاهيون،“

ٻڌايو.

امداد جلباڻي آيءَ جو گيت ”اڄ گهڙي ڪن هيٺ لهي آ پنهنجو جوڙيل ڏيهہ ڏسي وڃ. ۽ نظرايوب ڪورس ۾ ملڪ ذرپير جو گيت:

نيٺ تہ ائيندا سٺ لک ڏاڙا،
ڏيهہ اسانجي ڏاڏاڻي جا
نيٺ تہ ڊهندا ڌرتيءَ تان
دستور زنجير ۽ گهاٽي جا.

پيش ڪيو، هر گيت، نئون گيت هو، پيغام هو، وات هئي، جدوجهد هئي ۽ سوچ جو نانءُ هو. آخر ۾ جج صاحبن پهريون انعام عبدالرزاق دايو، ٻيو انعام محمد پناهہ چانڊيي ۽ ٽيون انعام وزير آگاڻي کي ڏنو. سنڌي هاري تحريڪ جي مرڪزي نائب صدر حمزي هاريءَ پهريون انعام اجرڪ، ٻيو ڏانو ۽ ٽيون انعام انگوڇو ڏنو. سڀني ويٺلن کين مبارڪون ڏنيون. رات ڪٽڻ تي هئي. هارين کي صبح جي اون هئي. آخر ۾ قرارداون پيش ڪيون ويون جيڪي متفق بحال ڪيون ويون ۽ مطالبو ڪيو ويو تہ:- (۱) سنڌ جي زمين جو اڪيلو وارث سنڌي عوام آهي؛ سنڌ جي زمين کي رٽائرڊ فوجين، عربستان جي شيخن، سرمائيدارن، جاگيردارن ۽ ٻين صوبن جي مائهن کي ڏيڻ بند ڪيون وڃن ۽ اهڙن مائهن کي ڏنل زمينون رد ڪري سنڌي هارين جي حوالي ڪيون وڃن (۲) پنجاب ۾ ڪالا باغ ڊيم ٺهي سنڌ جي زمينن کي ريگستان بنائڻ جون سازشون بند ڪيون وڃن. (۳) سنڌ جي آباد فصلن کي بچائڻ لاءِ جهازن مان بم ڪيرائڻ بجاءِ جيت مار ڦوهارا ڪرايا وڃن. (٤) ڪڇي جي علائقي ۾ مسڪين هارين، مهاڻن، ڌنارن ۽ ڳوٺاڻن کي ناحق مارڻ بند ڪيو وڃي ۽ ڪڇي جي علائقي مان فوج ۽ پوليس کي هٽايو وڃي. (۵) هارين کي جيلن ۾ بند ڪرڻ لاءِ ۱۰۷ ۽ ٻين ڪارن قانونن کي ختم ڪيو وڃي. (۶) ٿر جي ڀڪايلي ۽ اڃايل عوام کي جيئري مارڻ جون سازشون بند ڪيون وڃن ۽ عوام کي سموريون سهولتون ڏنيون وڃن. (۷) هارين جي زمينن کي هڙپ ڪرڻ، ڦٻائڻ جون سازشون بند ڪري واسطيدار آفيسرن کي سزائون ڏنيون وڃن.(۸) ڳوٺن ۾ اسڪول کولي تعليم ڏني وڃي اسپتالون کولي علاج ڪيو وڃي ۽ غريب ڳوٺاڻين عورتن لاءِ ڳوٺن ۾ ويم گهر قائم ڪيا وڃن.

مورو
غلام نبي ڀرائي

سڄي ملڪ جيان، موري ۾ ٻڻ پاڪستان پيپلز پارٽيءَ جي سالگره جي تقريب ٿي ڪذري، جنهن جي صدارت، پيپلز پارٽي تعلقي موري جي صدر عبداللطيف پٽي ڪئي. خاص مهمان پيپلز يوٿ سکر ڊويزن جو صدر، خليل چنو ۽ اعزازي مهمان خاص محمد عمر سمون هو. جڏهن تہ اسٽيج سيڪريٽريءَ جا فرض درمحمد پٽي سر انجام ڏنا.

سيپ ڪسان ڀرين شهيڪ سابقيءَ پيپلزپارٽيءَ جي پروگرام تي روشني وجهندي چيو تہ، ”هيءُ پروگرام غريب ۽ مسڪين مائهن جو پروگرام آهي.“

سنڌ پيپلز هاري ڪميٽي تعلقي موري جي صدر، محمد موسيٰ ڪورنيءَ عوام کي پانيجاري اتحاد جي اپيل ڪئي ۽ هارين مزدورن کي متحد ٿي، هڪ پليٽ فارم تان جدوجهد ڪري حق وٺڻ لاءِ چيو. محمد جعفر سومرو، حڪومت پاران شاگردن ۽ سياسي ڪارڪنن کي ڪوڙن ڪيسن ۾ ڦاسائڻ ۽ مٿن تشدد جي مذمت ڪئي.

سڪندرعلي لانگاهہ پيپلز پارٽيءَ تان استعيفيٰ جي ترديد ڪندي چيو، تہ، ”منهنجو مرڻ جيئڻ پارٽيءَ سان آهي. هن پارٽيءَ جي ۱۹ سالگره جي موقعي تي هارين، مزدورن ۽ ڏتڙيل عوام کي مبارڪ باد ڏيندي چيو تہ، ”هاڻ پي پيءَ مان اهي مالهو ترڙجي ويا جيڪي عوام جا دشمن هئا.“

عوامي نيشنل پارٽي تعلقي موري جي اڳواڻ عبدالرزاق عباسيءَ پنهنجي پارٽيءَ پاران پي- پي ڪارڪنن کي مبارڪ باد پيش ڪئي. هن چيو تہ، ”موجوده دور ۾ سنڌي عوام کي اوچ ڪوڙي رهي آهي، جنهن ۾ هن سانگهڙ، جام ڳوٺ، ميرپور ماٿيلي جي ڳوٺن ۽ ضلعي نواب شاهہ حوالو ڏيندي چيو تہ، ”انهن غريب هارين، مزدورن ڪسان جمهوري ويڙهہ جو بدلو ورتو پيو وڃي. اهو سڀڪجهہ آمريڪي سامراج جي اشاري تي ٿئي پيو.“

پيپلز يوٿ جي مقامي اڳواڻ ذوالفقارسنگيءَ گذريل وسالن دوران ٿيل ظلمن جو ذڪر ڪندي چيو تہ، ”اسان جا ڪئين ڪونڌر، جنهن ۾ قمر اقبال شهيد بہ شامل آهي، ڪٺا ويا. انهن جو پلاند آمريڪي سامراج ۽ ريگن کان وٺڻو آهي.“

ڦوني خان زرداريءَ چيو تہ، ”هيءُ ظلم سدائين نہ آهي هلڻو. اسان ڪالي ظلم سٺا آهن. هاڻ انهيءَ جو خاتمو اچڻو آهي.“

علي اصغر ڪوراني، ڪنوينر انساني حقوق ڪميٽي ضلعي نواب شاهہ جي چيو تہ، ”اڄ پوري ملڪ ۾ پ پ پ جي ۱۹ سالگره ملهائي اهو عظيم ورجايو پيو وڃي ۽ عهد ڪيو پيو وڃي تہ شهيد ڀٽي جو مشن پورو ڪرايو آهي. هيءَ پارٽي جاگيردارن جي نہ، پر ڪاڏڙي وارن، هارين ۽ مزدورن جي آهي. هن چيو تہ، ”ڀٽي صاحبن کي پارٽيءَ جي غريبن نہ، پر جاگيردارن شهيد ڪرايو آهي. انهن ٿي اوچ مان ملي ڀڳت ڪري عوام جا حق کسيا آهن.“

عوامي نيشنل پارٽي ضلعي نوابشاهہ جي اڳواڻ، شمير سومري پيپلز پارٽيءَ جي اڳوالن ۽ ڪارڪنن کي مبارڪباد ڏيندي چيو تہ، ”هيءُ جلسو ڪري اوهان عوام سان محبت جو ثبوت ڏنو آهي.“ هن پي- پيءَ کي ٽن دورن ۾ ورهايو ۽ موجوده دور يعني ۵ جولائي واري دور کي ساراهيو، جيڪو هاڻو پيو اچي. ان دور ۾ هن پي پيءَ جي جدوجهد کي ظلم خلاف حقيقي ويڙهہ سڏيو ۽ پي- پيءَ جي ايم- آر- ڊيءَ ۾ ڪردار نڀائڻ تي پڻ روشني وڌي.

حضوربخش لنڊ، محمدجمن لنڊ شهيد ڀٽي جي مشن لاءِ سر ڪٽائڻ ۽ قرباني جي عزم کي ورجايو. شمر محمد اوٺيرو ”ڀٽو نرسل ڀاور“ گيت ٻڌايو.

محمد عمر سمي چيو تہ ”پي- پي ۹ سالن کان مسلسل

ظلم سهندي، اڄ ١٩ هين سالگره ملهائي رهي آهي. مسلم ليگ چور دروازي کان اقتدار تي قابض ٿي آهي. اصل حڪمراني عوام جي دلين تي حڪمراني آهي. ظالم عوام جي روپ ۾ نه، پر جاگيردار سرمائيدار- ميرن پيرن ۽ فوج جي شڪل ۾ آهي."

خاص مهمان خليل جتوئي چيو ته، "٣٠ نومبر ١٩٦٨ع ۾ ڀٽي صاحب جي اڳواڻيءَ ۾ پي- پي پي‌ءَ جو بنياد پيو. اهو قافلو جيڪو ڀٽي شهيد جي اڳواڻي ۾ هليو هو، اڄ به هلندو پيو اچي. هن وقت تائين اسان ڇا حاصل ڪيو ۽ ڇا وڃايو آهي؟ ١٩٧١ ۾ پي پي ڪٿي ٻيو ۽ آمرن کي اها ڳالهه نه وڻي عوام تي حڪمراني آمر ڪري رهيا هئا. ڀٽي شهيد ان جو خاتمو آندو هو." هن ترقي پسند پارٽين کي اپيل ڪئي ته اهي هڪ پليٽ فارم تي گڏجن. انفرادي طور ڪوبه ڪاميابي نه ڪندو.

صدارتي تقرير ۾ عبداللطيف ڀٽيءَ ٩ سالن دوران، انهن ڪارڪنن جو ذڪر ڪيو، جيڪي شهيد ٿي چڪا آهن، جن کي سلام پيش ڪندي، هن چيو ته، "انهن جي حوصلي کي سلام آهي، جنهن تحت انهن قرباني ڏني آهي." ان کان پوءِ جلسي جي خاتمي جو اعلان ڪيو ويو.

پيپلز پارٽيءَ پاران ملهايل هن سالگره واري جلسي ۾ ڪافي دوستن کي اهڙيون ڳالهيون ڪيون، جيڪي هو اڳ ۾ ڪندا آيا آهن. جڏهن ان تي واقعي عمل ٿئي ته اهو ڏينهن پري نه آهي، جنهن ڏينهن حڪمرانيءَ جو صحيح حقدار هتان جو ڪڙمي، ڪانڊيرو، پورهيت ۽ اڳهاڙو پورهيت بڻجي.

تقريرن دوران جاگيردارن، سرمائيدارن، آمريڪي سامراج کي هتان جي ڦرلٽين جو ساٿ ڏيڻ ۽ عوام جي حق تي قابض رهڻ جو قصور وار ٺهرايو ويو. ٿيون هوندي به پيپلز پارٽي اهڙي ڪا واضح لائين اختيار نه ڪري سگهي آهي، جنهن تحت، جاگيردارن، سرمائيدارن ۽ آمريڪي سامراج خلاف حقيقي ويڙهه ٿئي. اهو سڀ ڪجهه تنهن کان پوءِ، ترقي پسند ساٿي هڪ پليٽ فارم تي گڏجي سگهن ٿا. انهن طرفان ڪالهي دعوا اهڙي اپيل به ڪئي وئي آهي، پر خبر ناهي ته پ پ پ وارن جو ڪوبه مثبت جواب نه ڏنو آهي؟ اهڙي اتحاد لاءِ اڄ به ڪامريڊ جام ساقي، رسول بخش پليجو، ولي خان، سردار شوڪت ۽ رحيم بخش بلوچ جدوجهد ڪري رهيا آهن. شهيد حسن ناصر ۽ شهيد نذير عباسي پنهنجو رت وهائي ويا آهن، انهن جي قربانين کي جيڪڏهن صحيح نظر سان ڏسون، ته اهڙو اتحاد ناممڪن نه آهي.

جيڪب آباد

سڪندر بختيار ڪوسو

سماجي تنظيم سگا شاخ جيڪب آباد پاران، ٻارن ۾ علمي ذوق پيدا ڪرڻ لاءِ چٽاڀيٽي جو پروگرام، جناح هال ۾ منعقد ڪيو ويو، جنهنجو مکيه مهمان هتان جو ڊپٽي ڪمشنر، حاجي محمد هارون ميمڻ هو. انتظار چلگريءَ شاه جا بيت پيش ڪيا. سگا جي جنرل سيڪريٽريءَ فتاح عابد، سگا جي ڪارڪردگيءَ پيش ڪندي چيو ته، "سگا جون ٥٣ برانچون سنڌ ۾ عوام جي خدمت، تعليمي، طبي، ادبي، سماجي ۽ ثقافتي ميدان ۾ وڏي عرصي کان ڪري رهيون آهن. جيڪب آباد شاخ پاران مختلف هنڌن تي فري طبي ڪيمپ لڳايا ويا ۽ جيڪب آباد جي عوامي شاعر عبدالڪريم گدائيءَ جي زندگيءَ بابت ڪتاب شائع ڪرايو ويو آهي."

ان موقعي تي، عنايت الله سهيل، غلام مرتضيٰ جاگيراڻي ۽ ڊاڪٽر غلام سرور سولنگيءَ به پنهنجن خيالن جو اظهار ڪيو.

هن مقابلي ۾ ٢٣ اسڪولن جي ٢٥ شاگردن حصو ورتو. مقابلي مان معلوم پئي ٿيو ته سڀني شاگردن وڏي محنت ڪئي هئي.

مقابلي ۾ پهريون انعام الله رکيي، ٻيون انعام غلام ڪبرا، ٽيون انعام سليم خان ۽ چوٿون انعام نانڪرام حاصل ڪيو. روزانه "سب رنگ" جي ايڊيٽر طارق لطيف پاران، هر هڪ ڪامياب شاگردن کي -/٥٠ روپيا ڏيڻ جو اعلان ڪيو ويو. مهر الله سومري انفارميشن آفيسر، هڪڙي ڇوڪريءَ کي سندس ڪارڪردگيءَ تي -/٥٠ روپيه انعام ڏنا. ان کان علاوه، سگا پاران شريڪ ٿيندڙ ٢٥ شاگردن کي ٿيلها، پين ۽ هڪ هڪ نوٽ بڪ به ڏنو.

مکيه مهمان حاجي محمد هارون ميمڻ، پنهنجي تقرير ۾ چيو ته، "هيءَ دؤر مقابلي جو دؤر آهي. جيڪڏهن انسان محنت نه ڪئي، ته اڄ جي دوڙ ۾ پٺتي رهجي ويندا سين، اهڙن چٽاڀيٽيءَ جي پروگرامن سان ٻارن ۾ علم حاصل ڪرڻ جو اتساهه پيدا ٿئي ٿو ۽ ٻارن جي ذهني قابليت جو پتو پئي ٿو." هن وڌيڪ چيو ته، "شاگردن کي گهرجي ته هر وقت ڪڏي لائبريري ۾ وڃن، اخبارن ۽ ڪتابن جو مطالعو ڪن ۽ پنهنجي ذهن کي علمي خوراڪ مهيا ڪن". هن استادن کي به تاڪيد ڪئي ته هو دل اتساهه سان پنهنجو فرض نڀائن. ٻار جيڪي آئيندي جا ابا آهن، تن کي آئيندي جون ذميواريون سنڀالڻ لاءِ تيار ڪيو وڃي.

آخر ۾ هن ڪامياب شاگردن ۾ سگا پاران مقرر ڪيل انعام ورهايا. پهرين شاگرد کي -/٢٠٠ روپيا، ٻين نمبر ايندڙ شاگرد کي -/١٥٠ روپيا، ٽين ۽ چوٿون نمبر ايندڙ شاگردن کي

ڏسو صفحو (٥٠)

ڊي.سي جيڪب آباد ٻارن کي انعام ڏيئي رهيو آهي.

جناح اسپتال ۾ مرڪزوٽ آهي، اتي پنجابين ۽ پٺاڻن کي رکيو پيو وڃي

ينگ ڊاڪٽرس آرگنائيزيشن جي نائب صدر

موهن لعل ملاڻي سان ڳالهه ٻولهه

انٽرويو وٺندڙ: آصف ٻالادي

گهڻي وقت کان وٺي سنڌ ۾ ڊاڪٽرن جا بيشمار مسئلا مختلف وقتن تي مختلف طريقن سان سامهون ايندا رهيا آهن. ڪڏهن ڊاڪٽرن وڏا وڏا احتجاج ۽ بک هڙتالون ڪري، پنهنجا مسئلا سرڪار آڏو پيش ڪيا آهن ته ڪڏهن انهيءَ مسئلي ۽ ان تي احتجاج اهڙي صورت به اختيار ڪئي آهي، جو ڊاڪٽريءَ جهڙي معزز پيشي سان واسطو رکندڙ ڊاڪٽرن کي جيل جو منهن به ڏسڻو پيو آهي.

ڪڏهن ڪڏهن، سرڪار ڪڻي ان مسئلي تي ڪجهه ڌيان به ڏنو آهي، پر اڃا به بقول ڊاڪٽرن جي ته "سرڪار انهن طئي شده معاهدن تان به ڦري وئي آهي." بهرحال سنڌ ۾ اٽڪل ڏهه هزار بي روزگار ڊاڪٽرن جو مسئلو ڏينهون ڏينهن تمام وڏيڪ پيچيده ۽ سونجهاري وارو ٿيندو پيو وڃي. ان ۾ ڏهه هزار ڊاڪٽرن جي بي روزگاريءَ سان گڏ، ڊاڪٽرن جي مسئلي کي ايان به جيڪڏهن ٿورڙو وسيع نظر سان جانچي ڏسجي ٿو ته مجموعي طرح، سڄي سنڌ ۽ ان ۾ سنڌي عوام جي صحت جي ڪرندڙ معيار واري حالت کي به ڏهه هزار بي روزگار ڊاڪٽرن جي لاءِ مسئلن کان ڪنهن به صورت ۾ الڳ نٿو ڪري سگهجي. معنيٰ ته تاهي ليکي سنڌ ۾ بي روزگار ڏهه هزار ڊاڪٽرن جو مسئلو سنڌ جي سموري عوام جي پنهن زندگيءَ جي بنيادي سهولتن وانگر، صحت جي بنيادي سهولتن واري مسئلي سان ڳنڍيل آهي. ويجهڙ ۾ حيدرآباد توڙي نوابشاهه ۽ لاڙڪاڻي جي نوجوان ڊاڪٽرن پنهنجن مطالبن مڃائڻ لاءِ اسٽرائيڪ ڪئي، جيڪا هن ليک جي ورس ۾ وڃن ٿائين، ڪالي ڪنيپر صورت اختيار ڪري ولي هئي.

ڊاڪٽرن جي مسئلن جو چڱيءَ طرح احساس ڪرڻ لاءِ اسان ينگ ڊاڪٽرس آرگنائيزيشن جي نائب صدر، موهن تلواليءَ سان وڃي ملياسين ۽ ٢٦ نومبر ١٩٨٦ع تي ساڻس مختصر انٽرويو ورتو ويو. ان انٽرويوءَ ۾ ڊاڪٽر موهن، ڊاڪٽرن جي مسئلن توڙي عوام کي علاج معالجي جي بنيادي سهولتن بابت ڇرڪائيندڙ انڪشاف ڪيا.

ڊاڪٽر موهن ٻڌايو ته خاص ڪري ١٩٨٢ع ۾ اسان جي جدوجهد تيز ٿي آهي. جنهن جي ڪري، سرڪار ڪجهه معاهدا به ڪيا. مثال طور ١١ ڊسمبر ١٩٨٥ع تي هڪ معاهدو ٿيو، ۾ ايان تائين ان تي عمل نه ڪيو ويو آهي. ١٩٨٢ع جي محبوب الحق ڪميشن جي اعلان تي به ڪو عملدرآمد ڪونه ٿيو آهي. مجموعي طرح هينئر سنڌ ۾ اٽڪل ڏهه هزار ڊاڪٽر بيروزگار آهن ۽ انهن ۾ هر سال ١٦٠٠ ڊاڪٽرن جو واڌارو ٿئي ٿو، جن ۾ ٧٥ سيڪڙو ڊاڪٽر سنڌي آهن. مرڪزي نوڪرين ۾ به سنڌ جي ڊاڪٽرن کي پورو حصو نٿو ڏنو وڃي، ۽ نه ئي حڪومت وٽ ڪو اهڙو پروگرام ئي آهي ۽ حڪومت ڪنهن به سطح تي ڊاڪٽرن جي مسئلي تي سنجيده نه آهي. ڊاڪٽر صاحب وڏي افسوس جو اظهار ڪندي ٻڌايو ته، وڏو مسئلو ته اهو آهي جو جناح اسپتال به مرڪز وٽ آهي ۽ اتي پنجابين ۽ پٺاڻن کي رکيو پيو وڃي.

ڊاڪٽرن واري مسئلي تي هڪ سوال جو جواب ڏيندي، ڊاڪٽر صاحب ٻڌايو ته، "نه رڳو ميڊيڪل ۾ پر هر کاتي ۾ مرڪز، سنڌ کي نظرانداز ڪري ٿو. مثلن- ريلوي ڊپارٽمينٽ ئي ٿي اين ٽي- پي آءِ اي ۽ ٻيا ڪيترائي اهڙا اهم کاتا آهن جن ۾ سنڌين کي آنکهو به ڪونه ٿو وڃي."

هن ٻڌايو ته پي- ايم- اي (پاڪستان ميڊيڪل ايسوسيئيشن) جي ذريعي، سمورن ڊاڪٽرن جو رابطو رهي ٿو. ۽ پهريون دفعو (پي-ايم-اي) ينگ ڊاڪٽرس کي ميمبرشپ ڏني آهي. پر هو اسان جي جدوجهد سان هم آهنگ نه ٿي سگهيا آهن ۽ اسين ڪوشش ڪريون پيا ته سنڌ جي ڊاڪٽرن واري مسئلي ۽ ان لاءِ جدوجهد کي صوبي کان وڌائي ملڪي سطح تي ڪڻي اچون.

پنجاب ۽ پٺاڻ صوبن جو ذڪر ڪندي، ڊاڪٽر صاحب ٣٠

ڊاڪٽر موهن لعل

پيدا ٿيو ته مجموعي طرح پنجاب جو عام ماڻهو، سنڌ، بلوچستان ۽ سرحد جي ڀيٽ ۾ وڌيڪ خوشحال آهي. پر پنجاب ۾ برچيءَ ۽ مستري جي لاءِ معاف آهي. هتان ته انهن ڪهر جي ها ته ڀرپائين سنڌ- بلوچستان ۽ سرحد ۾ انهن کيو وڃي ها! پر پين ٽنهي صوبن ۾ برچيءَ ۽ مستري جي لاءِ معاف نه آهي. انهن سمورن مسئلن جي نشاندهي ڪندي، ڊاڪٽر صاحب هيٺين مکيه مطالبي ۽ مسئلن جو مختصر خاڪو پيش ڪيو.

مکيه مسئلا

– سنڌ ۾ ڊاڪٽرن کي روزگار ڏيڻ لاءِ هڪ مڪمل ڍانچو ڏنو وڃي.

– پبلڪ سروس ڪميشن کي پابند ڪيو وڃي ته هو هڪ خاص پروگرام تحت، هر سال انٽرويو وٺي ۽ وڌ ۾ وڌ انٽرويو جي ٽن مهينن اندر ڊاڪٽرن کي نوڪريون ڏنيون وڃن.

– نان ڪواليفائيڊ ڊاڪٽرن تي مڪمل پابندي وڌي وڃي.

– سنڌ ۾ ڏيهه جي سطح تائين طبي سهولتون مهيا ڪيون وڃن ۽ فوري طور تي ڊسٽرڪٽ ڪائونسل جي ماتحت هلندڙ ڊسپينسرين کي هيلٿ ڊپارٽمينٽ پنهنجي ڪنٽرول هيٺ آڻي، اتي ڊاڪٽرس کي روزگار ڏئي، جنهن سان صحت کاتي تي ڪوبه بار نه پوندو.

فوري طور تي اسڪول هيلٿ سروسز شروع ڪئي وڃي، جنهن سان به ڪا اضافي بجيٽ خرچ ڪانه ٿيندي.

ايڊهاڪ بنياد تي نوڪريون قطعي طور تي بند ڪيون وڃن.

جيئن جناح اسپتال ۾ مرڪزي حڪومت هر سال پاس ٿيندڙ ڊاڪٽرن لاءِ هڪ ٽريننگ رجسٽرار جا عهدا مخصوص ڪيا آهن، تيئن سنڌ جي سمورن تعليمي اسپتالن ۾ اهليت جي بنياد تي ٽريننگ رجسٽرار جون پوسٽون مقرر ڪيون وڃن.

سنڌ جي اسپتالن ۾ دوائن جي کوٽ پوري ڪئي وڃي. صحت جي مختلف شعبن ۾ ماهر ڊاڪٽر مقرر ڪيا وڃن.

سنڌ جي بجيٽ ۾ ٢٠ سيڪڙو بجيٽ صحت لاءِ مقرر ڪئي وڃي.

ڪراچيءَ کان علاوه سڄي سنڌ ۾ ڪوبه يورولاجي، نيورو سرجري ۽ اهڙي قسم جي بيمارين وغيره، پارن جي سرجري دل جي سرجري انتهائي نگهداشت جو شعبو موجود نه آهي. تنهن ڪري، اهي سمورا اهم شعبا سنڌ جي عوام کي صحت جون سهولتون ۽ بنيادي سهولتون مهيا ڪرڻ لاءِ فوري طور تي کوليا وڃن ۽ تعليمي جي حد تائين جيئن ٻين ادارن ۾ پروموشن جو طريقي ڪار آهي، ساڳيءَ طرح ڊاڪٽرن لاءِ به اڳيئن ڪريڊ ۾ ترقيءَ جو هڪڙو مڪمل انتظام ڪيو وڃي.

ٻهراڙين ۾ ڊاڪٽرن جون پگهارون شهرن جي برابر مقرر ڪيون وڃن ۽ ٥٠ سيڪڙو وڌيڪ ٻهراڙي الائونس ڏنو وڃي.

ڪراچيءَ کان علاوه سنڌ جي اندرين علائقن ۾ ڪوبه ڊاڪٽري لاءِ اعليٰ تعليمي ادارو ڪونهي، ان ڪري، ايل- ايم- سي کي فوري طور تي مڪمل پوسٽ گريجوئيٽ سينٽر ۾ تبديل ڪيو وڃي.

سنڌ جي اندرين علائقن جي ڊاڪٽرن کي ڪراچيءَ ۽ ٻين تعليمي اسپتالن ۾ جائز حصو ڏنو وڃي.

ڪراچيءَ جي اندر هڪ مخصوص گروهه پاران سنڌ جي اندرين علائقن جي ڊاڪٽرن جي لاءِ وڏيڪ مسئلا ۽ مونجهارا پيدا ڪيا وڃن ٿا. جيئن ڪراچيءَ جي ڊاڪٽرن جي مسئلي کي رڳو ڪراچيءَ جي حد تائين ني ڪڻ ۽ ان ۾ باقي سنڌ جي مسئلي کي ٽار ڪري ڇڏڻ وغيره، اهي سازش هڪدم بند ڪئي وڃي.

(بقايا: پريس ڪانفرنس)

۾ سڀ کان وڌو قتلام ١٩٨٣ع واري جمهوري تحريڪ کي ڪچليندي ڪيو ويو. ان کان اڳ نذير عباسيءَ، لالا اسد، حميد بلوچ، احسان سمڻ ۽ ٻين ڪيترن ئي نوجوانن کي آمريت جو نشانو بڻائي شهيد ڪيو ويو. اهو سلسلو مسلسل جاري رهيو آهي. جنهن ۾ ڪيترائي معصوم شاگرد قتل ڪيا ويا. اقبال هيسبانيءَ، اياز سمي، ناصر بلوچ جون شهادتون به ان سلسلي جون ڪڙيون آهن. تازو آگسٽ ١٩٨٦ع ۾ گوٺ برهمانيءَ، طيب نهڙ، ڪيسانه موريءَ ۽ سنڌ جي ٻين ڪيترن ڳوٺن تي قانون نافذ ڪندڙ ادارن چڙهايون ڪري، ڪيترن ئي نوجوانن، عورتن، ٻارن ۽ پوڙهن کي گولين جو نشانو بڻايو. اهڙي طرح، تعليمي ادارن ۾ نه رڳو چڙهايون ڪيون ويون پر انتهائي گهرين سازشن سان سڄي تعليمي نظام کي بگاڙي تباه ۽ برباد ڪيو ويو آهي. ٻئي طرف حڪمران اهو الزام شاگردن تي ٿا مڙهين ته، "تعليمي ادارن کي سياسي اکاڙو بڻائي غنڊه گردي ڪئي ٿي وڃي! جڏهن ته حقيقت انهيءَ جي بلڪل ابتڙ آهي. اين- ايس- ايس- او جو قيام عمل ۾ آڻي، تعليمي ادارن ۾ غنڊه گردي وارو ماحول پيدا ڪيو آهي.

آهيءَ جو سبب صرف اهو آهي ته هتان جي شاگردن هميشه فسطائي حڪمرانن خلاف آواز بلند ڪيو آهي، پوءِ ڪٿي ايوبي آمريت وارو دور هجي يا يحيٰ شاهي وارو. انهن ڪالهين کي نظر ۾ رکندي، شاگردن کي پاڻ ۾ وڙهائڻ جي ڪوشش ڪري، حڪمرانن شاگردن جي طاقت کي ختم ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي آهي."

هن چيو ته، "اسان هن پريس ڪانفرنس ذريعي مطالبو ٿا ڪريون ته هاسٽلن کي ڏنل ڌمڪيون پڻ، اتان پوليس کي جلد هٽايو وڃي ۽ سنڌ جي سمورن تعليمي ادارن جون هاسٽلون کوليون وڃن. تعليمي ادارن جون گهريون فيون ختم ڪيون وڃن. پنو عاقل واري فوجي ڇانوڻي ۽ ڪالا باغ ڊيم ٺاهڻ بند ڪيو وڃي. سنڌ ۾ ٻاهرين آبادڪاري روڪي وڃي. ممتاز علي ڀٽي، خادم هاليپوٽي، گل محمد جکراڻيءَ، علي حيدر شاه ۽ سرور احسن سميت سمورن سياسي قيدين کي ڇڏيو وڃي. سنڌ جي سمورن صنعتي ادارن ۾ مقامي ماڻهن کي روزگار مهيا ڪيو وڃي، ڪوٽا سسٽم خلاف سازشون بند ڪيون وڃن ۽ ڌاڙيلن جي آڙ ۾ سنڌي عوام جو قتلام بند ڪيو وڃي.

بقايا:

سنڌ سماچار

ترتيبوار -/١٠٠ ۽ -/٧٥ روپيا ڏنا. ان کان علاوه مکي مهمان ڪامياب ٿيندڙ شاگردن کي ايجوڪيشن ڪاميٽي طرفان -/٥٠٠ روپيا انعام ڏيڻ جو پڻ اعلان ڪيو ۽ لائق استادن لاءِ "شاهه جو رسالو" (گربخشاڻي) پنهنجي طرفان ڏيڻ جو اعلان ڪيو.

استاد عنايت الله سهيل، پنهنجي پاران، استادن کي اجرڪون پيش ڪيون.

هن پروگرام ۾ ماستريائين به وڏي تعداد ۾ شرڪت ڪئي، جيڪا هڪ سٺي آئيندي جو ثبوت آهي. شاگردن ۽ استادن کان علاوه شهرين به ڪافي تعداد ۾ شريڪ ٿيا.

حسن ناصر پاڪستان جي تاريخ جو پهريون
نظرياتي ۽ انقلابي شهيد هو: امداد چانڊيو
حسن ناصر شهيد جي ورسيءَ جو اکين ڏٺو احوال: نجمي ملاح

ايوبي آمريت جي تشدد جو شڪار ٿيندڙ عظيم انقلابي اڳواڻ، شهيد حسن ناصر جي چوويهين ورسيءَ جي موقعي تي پاڪستان ورڪرز فيڊريشن پاران، خواجا غريب نواز نيشن پل وٽ، هڪ عظيم الشان جلسو عام منعقد ڪري، شهيد کي سرخ سلام پيش ڪيو ويو. ان موقعي تي، سنڌ جي ڪنڊ ڪڙڇ مان مزدور، هاري ۽ شاگرد اڳواڻن ڪارڪنن ۽ اديبن وڏي تعداد ۾ شرڪت ڪئي.

۲۶ نومبر تي ڪوٽڙي ۾ ان عام جلسي جو مک مهمان سڄ جي اوڪي پنڌ جو ارڏو اڳواڻ ڊيموڪريٽڪ اسٽوڊنٽس فيڊريشن جو مرڪزي چيئرمين امداد چانڊيو هو، جڏهن ته صدارت، پاڪستان ورڪرز فيڊريشن جي مرڪزي جنرل سيڪريٽريءَ ڪامريڊ بشير احمد ڪئي، خاص مهمان، عوامي نيشنل پارٽيءَ جو مرڪزي اڳواڻ سيد رشيد احمد هو، اعزازي مهمان جي ڪرسيءَ تي ناميارو شاگرد اڳواڻ، شير محمد مگريئي کي ويهاريو ويو هو. هن عام ميڙ جو باقاعدگيءَ سان آغاز ڪندي، اسٽيج سيڪريٽريءَ سڀ کان پهرين مزدور اڳواڻ تاج مريءَ کي سڏيو. هن شهيد حسن ناصر کي سرخ سلام پيش ڪندي، جلسي ۾ آيل سمورن مهمانن کي ڀليڪار ڪئي. ان بعد، انجمن جمهوريت پسند خواتين جي اڳواڻ، حميده کي پنهنجي جوشيلي تقرير ۾ شهيد حسن ناصر جي قربانين جو ذڪر ڪندي چيو ته ”حق ۽ سچ جي راهه ۾ ڏنل قربانيون ضرور رنگ لائينديون. حق ۽ سچ جي راهه ۾ قربانيون ڏيندڙ ساٿيو! توهان جون پيڙون توهان سان گڏ آهن. هو ڪلهوڪلهي سان ملائي، ڏاڍ ۽ جبر جو مقابلو ڪنديون. انهن مائرن کي فخر آهي جن جا لال مظلومن جي حقن لاءِ ويڙهه ڪري رهيا آهن.“ جڏهن آئون جيل ويس ته ڏٺم ته پڻ روبينه قريشيءَ جي سڄي جسم تي سگريٽن جا ڏنپ ڏنل هئا! ليڪن هاڻ سامراج ۽ سندس دلال سمجهي چڪا آهن ته اسين اذيتن، عذابن، جيلن ۽ ڪوڙن سان سچ جي ڳالهه ڪرڻ وارن کي جهڪائي نٿا سگهون. بعد ۾ هن جلسي کي پين کان علاوه سنڌ هاري ڪميٽيءَ جي مرڪزي نائب صدر، ڪامريڊ احمد خان لغاريءَ فوجي شگر ملز مزدور يونين جي جنرل سيڪريٽريءَ ملڪ عجائب خان، صدر آئل اينڊ گئس ورڪرز يونين پير شهاب الدين، وطن دوست اسٽوڊنٽس فيڊريشن جي اڳواڻ اي. جي چانڊيي، ايس. ايس. ٽي جي اڳواڻ سراج سيال، سنڌ شگر ملز ٽريڊ يونين فيڊريشن جي سيڪريٽري جنرل لڪاني جسڪانيءَ، عوامي نيشنل پارٽي حيدرآباد ڊويزن جي جوائنٽ سيڪريٽري وزير علي لاکي، پيپلز پارٽيءَ حيدرآباد سٽيءَ جي صدر، الاهي بخش قائم خانيءَ پڻ خطاب ڪيو، جڏهن ته اعزازي مهمان، رسالي جيل پوڳيندڙ ڊيموڪريٽڪ اسٽوڊنٽس فيڊريشن جي اڳواڻ شير محمد مگريي ۽ عوامي نيشنل پارٽي جي مرڪزي اڳواڻ، سيد رشيد احمد پنهنجين تقريرن ۾ چيو ته، ”سامراج ۽ سندن دلال، شروع کان وٺي مظلومن، پورهيتن جي ڳالهه ڪندڙن کي جهڪائڻ لاءِ هر قسم جا حربا استعمال ڪندا رهيا آهن. هنن ڪامريڊ حسن ناصر کي شهيد ڪيو، ان کانپوءِ نذير عباسي کي شهيد ڪيو، اهڙي طرح هنن چاهيو ٿي ته ڪامريڊ جام ساقيءَ کي شهيد ڪيو وڃي. هنن امداد چانڊيي لاءِ به اهوئي سوچيو هو، پر عوامي دٻاءُ، بين الاقوامي دٻاءُ جي هيٺ اچي، هو انهن ناپاڪ ارادن کان باز اچي ويا ۽ هنن جون سڀ سازشون ٽوڙ ۾ ملي ويون آهن. اڄ امداد چانڊيو اسان وٽ هن جلسي ۾ موجود آهي. هاڻ اهي گهڙيون پري ناهن جڏهن اسان جو محبوب اڳواڻ ۽ قائد، ڪامريڊ جام ساقي به اسان سان گڏ جلسن ۾ ويٺو هوندو.“ اعزازي مهمانن جي تقريرن کانپوءِ، جلسي جي مک مهمان، ۷ سال سنڌ جي مختلف جيلن ۾ اذيتون برداشت ڪندڙ مقبول شاگرد اڳواڻ ۽ ڊيموڪريٽڪ اسٽوڊنٽس فيڊريشن جي مرڪزي چيئرمين امداد چانڊيو جڏهن مائيڪ اڳيان آيو ته جلسي ۾ ويٺل هزارين ماڻهن سندس تعظيم ۾ اٿي بيهي رهيا ۽ پرزور تاڙين سان سندس آجيان ڪئي.

جڏهن تاڙين جي گونج هلڪي ٿي ته امداد چانڊيي پنهنجي مخصوص انداز ۾ ”جيئي شهيد حسن ناصر جو مشن“ جي نعري سان پنهنجي تقرير جي شروعات ڪئي. هن سڀ کان پهرين هڪ شاگرد اڳواڻ جي ڪيل تقرير جو جواب ڏيندي چيو ته ”شهيد حسن ناصر پاڪستان جي تاريخ جو پهريو نظرياتي ۽ انقلابي شهيد هو. ان ڳالهه کان جيڪو به انڪار ڪري ٿو سو قوم پرست، وطن دوست، سوشلسٽ ۽ ڪميونسٽ نه آهي“ هن چيو ته، ”پاڪستان جي قيام کان وٺي، هن ملڪ تي سامراجي دلالن ۽ رجعت پسندن جو قبضو رهيو آهي ۽ هر دور ۾ عوام جي ڳالهه ڪندڙن کي ملڪ دشمن ڪوٺيو ويو آهي، محب وطنن تي الزام مڙهيا، ڪوڙيون فتوائون ڏياري، ڪڏهن ملڪ دشمن ۽ ڪڏهن اسلام دشمن چئي، انهن تي سختيون ڪيون ويون. ماريو ويو، ۽ تشدد ڪيو ويو. اڄ به پيپلز پارٽيءَ سميت، هر پارٽيءَ کي ملڪ دشمن ڪوٺيو پيو وڃي. ڇا ملڪ جو سڄڻ صرف اهو حڪمران ٽولو آهي؟“ هن چيو ته ”وقت اچي ويو آهي جڏهن عوام پنهنجا حق ڇني وٺندو ۽ راڄ ڪندو. اهو ڏينهن پري ناهي. فتح آخر عوام جي آهي.“ امداد چانڊيي

جي پرجوش تقرير ڪندي چيو، جلسي جي صدر ۽ پاڪستان ورڪرز فيڊريشن جي مرڪزي جنرل سيڪريٽريءَ ڪامريڊ بشيراحمد پنهنجي صدارتي تقرير ڪندي چيو ته، ”مائنيو چون ٿا حسن ناصر مري ويو آهي. پر نه، اهو سراسر غلط آهي. حسن ناصر مستقبل هو، ۽ مستقبل لاءِ مرڻو. ڪڏهن به مستقبل کي ماضي ماري نه سگهيو آهي. مستقبل جي ڳالهه ڪرڻ وارا ڪڏهن به مرندا نه آهن. اهڙا عظيم انسان تواريخ کي جنم ڏيندا آهن ۽ تواريخ جا ورق هميشه ورندا رهندا آهن. مظلومن جي تواريخ ظالمن کان حساب وٺندي آهي ۽ ظالم هميشه تواريخ جي فيصلي کان خوفزده رهيو آهي.“

جلسي آخر ۾ ٺهراءَ منظور ڪري، ملڪ ۾ وڌندڙ بيروزگاري، ڳري ٽيڪي مهانگائيءَ مزدورن جي برطرفين، چانڊين ۽ هارين جي بيدخلين، ڪارخانن ۾ تالا بندين سنڌ جي ڪارخانن ۾ مقامي ماڻهن کي روزگار مهيا ڪرڻ ۽ سنڌ ۾ فرنٽيئر ڪانسٽيبلري ۽ فوج ذريعي ڳوٺ طيب ٿهيم، احمد برهمانيءَ جام ڳوٺ، ماڇي ڳوٺ سميت سنڌ جي ڳوٺن تي چڙهائيون ڪري، عورتن سان غيرانساني سلوڪ ڪرڻ، معصوم ٻارن تي تشدد ڪرڻ ۽ سنڌ جي مظلوم عوام قتل عام جي سخت لفظن ۾ مذمت ڪندي، سنڌ جي عوام سان ٻڪجهتيءَ جو اظهار ڪيو ويو. هن ايوان ۾ اهو مطالبو ڪيو ويو ته سنڌ مان فوجي ۽ نيم فوجي ادارن کي واپس اماڻيو وڃي. ان سان گڏ، هن اجلاس ۾ هيٺيان ٺهراءُ منظور ڪيا ويا. هيءَ ايران ملڪ کي سامراجي اڏو بنائڻ جي سخت لفظن ۾ مذمت ٿو ڪري ۽ مطالبو ڪري ٿو ته سامراجي سرمايو ضبط ڪري امريڪي سامراج سان سڀئي ناتا ٽوڙيا وڃن ۽ اقتدار عوام جي حوالي ڪيو وڃي. هيءَ اجلاس سنڌ جي تعليمي ادارن جي چوڪيداري پٺاڻن ڏيڻ ۽ اتي پوليس فورس قائم ڪرڻ ۽ شاگردن تي تشدد ڪرڻ جي سخت لفظن ۾ مذمت ٿو ڪري ۽ مطالبو ٿو ڪري ته تعليمي ادارن ۾ پوليس مداخلت بند ڪئي وڃي. اجلاس، سکر، حيدرآباد، ڪراچي سينٽرل جيلن ۽ ٻين جيلن ۾ سياسي قيدين تي تشدد جي مذمت ٿو ڪري ۽ مطالبو ٿو ڪري ته سياسي قيدين کي جيل مينئيوئل مطابق سهولتون مهيا ڪيون وڃن. هيءَ اجلاس گهنشام پرڪاش، شبير شر، ڪمال وارثي، علي حيدر شاهه، سرور احسن، فقير اوشاق، فقير امداد عمباڻي ۽ ٻين قيدين سميت سمورن سياسي قيدين جي آزاديءَ جو مطالبو ڪري ٿو. اجلاس پنو عاقل ۾ ٢ هزار ايڪڙ ايراضيءَ تي پکڙيل فوجي ڇانوڻيءَ جي تعمير جي مذمت ڪري ٿو ۽ فوجي ڇانوڻيءَ خلاف، سنڌ هاري ڪميٽيءَ طرفان هلندڙ تحريڪ جي مڪمل حمايت ڪري ٿو ۽ ان سان ٻڌيءَ جو اظهار ڪري ٿو ۽ مطالبو ٿو ڪري ته پنوعاقل ڇانوڻيءَ جي تعمير جي منصوبي کي ترڪ ڪيو وڃي. هيءَ اجلاس ڪالا باغ ڊيم جي تعمير جي منسوخي جو مطالبو ڪري ٿو.

سادا ست سال قيد ڪاٽيندڙ

شاگرد اڳواڻ

جي مان ۾ استقبالي پارٽي

رپورٽ: نجم ملاح

قازو ڊي ايس ايف جا ... اڳواڻ، مرڪزي چيئرمين امداد چانڊيو ۽ شير محمد مگريو، جڏهن مسلسل ساڍن ستن سالن ... ڏکي اذيت واري سزا ڪاٽڻ ... آزاد ٿي حيدرآباد پهتا ... ۽ وررهيت

... ن ويا. ... اتي شاگردن، هارين ... ڪارڪنن کان سواءِ، مختلف ... لي سنڌ تنظيمن جي عهديدارن ... بدن شاندار استقبال ڪيو ۽ ڪين ... ذي مان، شان، جوش ۽ جذبي ... ان حيدرآباد اسٽيشن کان ... گورنمينٽ هاءِ اسڪول جي ... سامهون هڪ جاءِ تي، جتي

حيدرآباد ڊي. ايس. ايف سٽي يونٽ طرفان آجياڻو ڏنو ويو هو، ... تي ولي آيا.

آزاد ٿيل اڳواڻن تي ساٿين طرفان گلن جي ورکا ٿي، شهيد نذير عباسي ياد اچي ويو. سوچيو ته، ”جيڪڏهن اهو هجي ها ته اڄ هو به آزاد ٿي، پنهنجي ساٿين ... سان ملي ها.“ صوبي ... سيڪريٽريءَ ... ۽ عوام ... سنڌ جي جنهن ... هاي حسن چانڊيو ڪين ... طرفان سرخ سلام پيش ڪندي چيو ته، ”اسان کي هر سانيءَ ... مان ڏنو اٿو. ... جي سچائيءَ تي اعتماد آهي ۽ رهندو، جيستائين هن ڌرتيءَ تان قومي نابرابري، سامراجي تسلط وارو سماج ختم نٿو ٿئي، تيستائين اسان جي جدوجهد جاري رهندي.

جڏهن سورهيه ساٿي شير محمد ڳالهائڻ لاءِ اٿيو ته حاضرين سندس احترام ۾ اٿي بيٺا. هن پنهنجي تقرير ۾ چيو ته، ”آئون اوهان سڀني سچ جي سفر جي ساٿين جو دل جي گهراين سان ... اٿو آهيان، جو مونکي اهڙو ... هن چيو ته، اسان

جڏهن هتان جي اصل وارثن، پورهيتن، مظلوم طبقن ۽ شاگردن جي حقن جي ڳالهه ڪريون ٿا ته اسان کي ڏاڙيل قرار ڏنو ٿو وڃي.“ هن چيو ته، ”افغانستان جي قومي جمهوري انقلاب کي ناڪام بنائڻ لاءِ هتان جا حڪمران بين الاقوامي سامراجي ٽولي کان امداد جي نالي تي هٿيار ۽ ڏوڪڙ وٺي هتان جي ماڻهن تي استعمال ڪري رهيا آهن. پر هاڻي عوام سجاڳ ٿي چڪو آهي، ۽ حڪمرانن کي بنگلاديش جهڙا واقعا وري دهرائڻ نه ڏيندو.“

تقريرن کان پوءِ ڪارڪنن طرفان موجوده صورتحال بابت سوال پڇيا ويا، جنهن ۾ سنڌ نيشنل فيڊريشن، ايم آر ڊي، شاگردن جي اتحاد، ترقي پسند قوتن جي پاڻ ۾ اتحاد ۽ تعلق ۽ سنڌ موجوده تقاضائن ۾ ڪردار بابت سوال شامل هئا.

برهماڻي ڳوٺ جو خوني داستان

پيپلزهاري ڪميٽي جي آرگنائيزر ۽ اسحاق برهماڻي جي زباني

ملاقات: وفا جمالي

جيتري انساني تواريخ پراڻي آهي، اوترو سامراجي ظلمن جو داستان پراڻو آهي. پر هت پنهنجن ئي پنهنجن تي سامراجي بربريت جو عڪس چٽيو آهي. جن تي مظلومن جي رت جا ڇنڊا سمايا آهن، جيڪي تواريخ ۾ يادگار رهندا. سامراجي پاڻ پنهنجن ملڪن جي عوام تي راناها هڻندا آهن ۽ سندن پٺن، پنهنجن تي راناها هڻڻ جي، پنهنجن مائرن کان ڇڻ تي لولي ورتي آهي. ڳوٺ برهماڻي ۾ ٿيل موري ۽ رت رڙائيندڙ داستان، ان ئي ڳوٺ جي هڪ سلجهيل سياسي نوجوان محمد اسحاق وڏيڪ تفصيل سان کولي بيان ڪيو آهي. اهڙي ريت ان بربريت جا اهي لڪيل گوشا سامهون اچي ويا آهن، جيڪي هيستائين هر عام ۽ خاص کان لڪيل هئا. ڪچهري ۾ رپورٽ اچي چڪي آهي، پر آئون سمجهان ٿو ته هن انٽرويوءَ ڪانپوءِ، ڳوٺ احمد خان برهماڻيءَ تي رنجيت سنگهه جي پوڄارن جي ڪاه ۽ ان جي نتيجي ۾ ڳوٺ سان ٿيل رانگن جا تفصيل مڪمل طرح، اسان جي پڙهندڙ عوام اڳيان اچي وڃن ٿا. انٽرويوءَ جا اقتباس.

سوال: محمد اسحاق برهماڻي صاحب، انهيءَ واقعي جو اصل سبب ڇا هو؟ ڪهڙين ڳالهين جي ڪري واقعو پيش آيو؟ ان تي سياسي سماجي نقطعي نگاه کان روشني وجهندا؟

جواب: اسان جي ڳوٺ جا نوجوان ١٩٨٣ع واري تحريڪ ۾ سياست ۾ گهڻا سرگرم هئا. انهيءَ تحريڪ هلندي، اسان جي ڳوٺ کان ڏيڍ فرلانگ پري، مين روڊ تي اين ايل سيءَ جا ٽريلر ساڙيا ويا. ٨٣ع ۾، انتظاميه اهو الزام هنيو ته ”توهان ريل جي پٽڙي اکيڙڻ جي ڪوشش ڪئي آهي.“ انهيءَ الزام ۾ ڇهن ڳوٺاڻن کي گرفتار ڪري، پنج ڇهه ڏينهن دادوءَ جي ٿاڻي تي رکي، نيٺ ڇوڙ ته ملڻ تي آزاد ڪيو ويو. ٢٢ جولاءِ تي بينظير صاحبا دادوءَ اچي رهي هئي ته اسان جي ڳوٺ وٽ وڏيون محرابيون لڳايون ويون. اسان جي عورتن ۽ ٻارن ٻچن بينظير جو استقبال ڪيو ۽ انجرڪون ۽ روا پارايا.

س: يعني انهيءَ واقعي جا سياسي پهلوءَ آهن؟

ج: ها انهيءَ جا پڪا پختا سياسي سبب آهن. ڇاڪاڻ ته اسان جو ڳوٺ چئني طرفن کان رودن جي گهيري ۾ آهي. اسان جي ڳوٺ کان مين نيشنل هاءِ وي روڊ آهي. اتر کان قلجي پيارو شهرن ڏانهن، مخدوم بلاول کان ويندڙ روڊ آهي. ڏکڻ اوڀر کان مين نيشنل هاءِ وي کان نڪتل قلجي ڏانهن ويندڙ آهي، جيڪو اسان جي ڳوٺ جي وچان نڪرندڙ آهي، جيڪو قلجي پيارو روڊ ۾ اچي پوي ٿو. چئني طرفن کان رودن جي گهيري ۾ هئڻ ڪري اسان جي ڳوٺ ۾ نه ڌاڙيل رهي سگهن ٿا نه ئي رهيا هئا.

س: سرڪاري اهلڪارن جو گهيرو رات جو جاري هو يا فجر جو ڪيو ويو؟

ج: رات کان گهيرو جاري هو ۽ حملو فجر جو ڪيو ويو.

س: ڇا حملي کان اڳ، ڳوٺاڻن کي لائوڊ اسپيڪر تي ڪا وارننگ، ڪو اطلاع ڏنو ويو يا ڪو اعلان وغيره ڪيو ويو؟

ج: ڳوٺاڻن کي انهيءَ حملي جو اطلاع ڪونه ڪيو ويو هو. البت حملي کان اڳ، جهڙتيءَ اطلاع ڏنو ويو. جهڙتيءَ ٿي وئي، پر ڌاڙيلن هجڻ ته ملن ئي نه! پوءِ انهن آفيسرن مان ڪن آفيسرن ڌاري ٻوليءَ ۾ چيو ته ”هتي سڀ پي پيءَ جا ماڻهو آهن. هتي جيئي سنڌ ۽ پي پيءَ جا ماڻهو رهن ٿا.“

س: ان بعد بنا اطلاع حملو ڪيو ويو؟

ج: ها، بنا اطلاع جي بندوقون تاڪي فائرنگ شروع ڪئي وئي.

س: ان وقت توهان ڳوٺ ۾ موجود هئا؟

ج: نه آئون تنظيمي ڪمن سان دادوءَ ويل هوس.

س: پوءِ توهان ڳوٺ ويا هوندؤ؟

ج: ها، مان ڳوٺ ويس، پر پوليس مون کي نه ڇڏيو.

س: پوليس ڪٿان جي هئي؟

ج: اها پوليس دادوءَ جي هئي، جنهن اسان کي چيو ته، ”اسان کي اندر ڇڏڻ جي اجازت ڪانهي.“ يعني اسان تي پهچي [illegible] پيا ڏين. پوءِ آئون مخدوم بلاول جي بس اسٽاپ تي وڃي ويٺس.

س: توهان مخدوم بلاول تي وڃي ڇا ڏٺو؟ ڇو ته توهان جو ڳوٺ مخدوم کان تمام ويجهو آهي؟

ج: آئون مخدوم جي مقبري تي پنهنجي عورتن، ٻارن ۽ ٻڍن جي سلامتيءَ لاءِ دعا گهري رهيو هوس، ته هڪ طاقتور بم جو ڌماڪو ٿيو ۽ دعا لاءِ کنيل هٿ ڌار ٿي ويا.

س: ڌماڪا ۽ اها فائرنگ ڪيترو وقت هلي؟

ج: فجر کان وٺي رات جو ١١ بجي تائين جاري هئي. جنهن ڪري، سڄو ڳوٺ باهه ۽ دونهين ۾ وڪوڙيل هو. اصلي قيامت هئي قيامت!

س: حڪومت جو پريس نوٽ آيو هو ته فرنٽيئر ڪانسٽيبلريءَ جي جوانن تي ڳوٺاڻن طرفان فائرنگ ڪئي وئي هئي. اوهان ڇا ٿا چئو؟

ج: جڏهن جهڙتي ٿي هئي ته پيا جيڪي گهيرو ڪيو بيٺا هئا، سي ڪافي پري هئا، پر هو انتقام جي خار ۾ جوش ۾ ايترو ته انڌا ٿي پيا جو پنهنجن ئي هٿياربندن کي ڳوٺاڻا ۽ ڌاڙيل سمجهي، فائرنگ شروع ڪري ڏنائون. جنهن سان پنهنجا ئي همراه مري پين. جنهن تي مشتعل ٿي، پنهنجن کي ئي قتل ڪرڻ جي ڏوهه کان بچڻ لاءِ، غريب ڳوٺاڻن تي گوليون وساڻ شروع ڪري ڏنائون.

س: مون کي ٻڌڻ ۾ آيو آهي ته جيڪي ڳوٺاڻا گهرن کان ٻاهر نڪري آيا هئا، تن کي پنهنجا مورچا ٺاهي پورين جيان قطار ۾ سٽي، انهن جي ڪلهن تي مشين گنون رکي فائرنگ ڪئي هئائون.

ج: ها، انهن تاتارين جو اولاد ائين ئي ڪيو. جڏهن

مون هڪ آفيسر کان ان ظلم جو سبب پڇيو ته انهيءَ آفيسر جنهن جو نالو شميم هو، چيو ته توهان جيئي پنو ۽ جيئي سنڌ جو نعرو هڻو ٿا. اوهين جيئي سنڌ جا آهيو ۽ علحيدگي پسند آهيو ۽ سوشلزم جي لاءِ جدوجهد ڪريو ٿا. توهان کي بنگال جي حشر جي خبر آهي، جنهن لاءِ اسان جو چوڻ هو ته، ”زمين چاهئے لوگ نهين.“ اسان توهان کي اهڙو سبق سيکاريندا سين جو توهان کان سوشلزم، پنو ۽ سنڌ وسري ويندا ۽ توهان جون ست پشتون پيون اسان کي ياد ڪنديون، اسين سنڌ ۽ بنگال ۾ ڪو فرق نه رکنداسين.

س: توهان جو ڳوٺ باهه ۾ سڙيل نظر اچي ٿو. اها باهه گولين جي آهي يا بمن سان لڳي يا هٿن سان ڏني وئي هئي؟ مون سڙيل رک ڏانهن اشارو ڪندي پڇيو؟

ج: (روئڻهارڪي انداز ۾) اڪثر ڪري اها باهه بمن سان لڳي آهي ۽ جتي باهه نه لڳي سگهي، اتي هٿن سان ڏني وئي هئي. ان دوران بي زبان جانورن ۽ اناج جو به خيال نه ڪيو ويو! عورتون ۽ ٻار جڏهن رڙيون ڪري ٻاهر نڪري آيا ته انهن تي سڌيون گوليون وسايون ويون، جن کي اسان اکين سان ڏسي رهيا هئاسون. اسان کي حڪم ڪيو ويو ته منهن آسمان ڏانهن ڪري ويهو. پر دل نه پئي رهي، اسان کي مجبورن، جان بچائڻ لاءِ ائين ڪيو.

س: ٻڌڻ ۾ پئي آيو ته توهان جي عورتن ۽ ٻارن کي پيئڻ لاءِ ته لهيو پر ڪاڏو بچائڻ لاءِ به پاڻي نه پئي ڏنو ويو؟

ج: (ٻڏل آواز ۾) ها، سائين وفا صاحب. اسان تي ڪربلا وارو تيس ڪيو ويو. ظلمن جي انتها ڪئي وئي. ٣٠٠ ماڻهن تي بم وسي رهيا هئا. ڪپڙن سميت مان گوليون پار ڪيون ويون. ائين ٿي لڳو ڄڻ ته انڊيا ۽ پاڪستان جي جنگ ڇڙي وئي هجي! هڪڙي ماڻهوءَ کي سخت پيشاب اچي لڳو، هن پيشاب ڪرڻ جي اجازت گهري، پر ڪيس چيو ويو ته هو اتي سيڙني اڳيان ويٺي ئي پيشاب ڪري! مجبورن ڪيترن کي ائين ئي ڪرڻو پيو. اندازو لڳايو ته اسان سان ڪهڙا غير انساني سلوڪ ڪيا ويا. پر افسوس جو اسان جا غريب ابوجهه ماڻهو مجبور هئا بيوس هئا.

س: عورتن کي گوليون اتفاقن لڳيون يا ڄاڻي واڻي هنيون ويون؟

ج: جڏهن باهه ڪافي وڌي وئي ته عورتون مجبور ٿي، پنهنجا ٻچڙا کڻي ٻاهر نڪتيون ته انهن تي گوليون وسايون ويون، جيڪي عورتن کي سڌيون لڳيون.

س: ننڍڙو امتياز، جيڪو شهيد ٿي چڪو آهي، ان کي گولي ڪيئن لڳي؟

ج: جڏهن فائرنگ شروع ٿي ته عورتون ٻار ٻاهر کڻي نڪتيون، تڏهن امتياز ۽ سندس والده کي گولي لڳي. امتياز جو پيءُ جيڪو ڪراچيءَ جي پوليس ۾ آهي، اتفاق سان ان ئي ڏينهن پنهنجن ٻچن سان ملڻ لاءِ آيو هو. هن امتياز معصوم لاءِ ڪپڙا ۽ رانديڪڙا آندا هئا، پر افسوس! ابهمڙي کي نون ڪپڙن بجاءِ ڪفن پائڻو پئجي ويو، ڇو جو هو معصوم اڳ ئي شهيد ٿي چڪو هو. امتياز جي پيءُ غلام قادر پنهنجي گهر سامهون پنهنجي پٽ امتياز کي گوليون کائيندو ڏٺو پر هو ڪجهه نه ڪري سگهيو. غلام قادر جي والده به زخمي ٿي پئي، گوليون امتياز جي ڪچڙي جسم مان پار ٿي هن کي لڳيون هيون، سندس ڏيرياڻي دانهون ڪندي، سندس مٿان وڃي ڪري، ته درندن ان تي پڻ گوليون وسايون!

س: توهان جي هڪ نابين پوڙهي جو قتل ٿيو ان جو احوال ٻڌايو.

ج: ها سائين ان جو نالو ڇتو هو ۽ هو ٨٠ سالن جو نابين جهور پوڙهو هو. هو گولين جي برسات ۾ ٻاهر نه نڪري سگهيو، گهرن تي جڏهن بم هنيا ويا ته سندس گهر جو اڌ حصو ڪري پيو جهونو ڇتو، ڪريل حصي مان ريڙهيون پائيندو گهر جي ٻاهر آيو، پر هن تي گولين جي برسات وسائي ڪيس ختم ڪري ڇڏيائون. هن جو جسم سندس ٻرندڙ گهر ۾ اڱر ٿي سڙيل هو.

س: ٻڌو اٿئون ته حڪمران چون ٿا ته هو ڌاڙيل هو؟

ج: سائين اها ته کل جهڙي ڳالهه آهي. يقين ڪريو ته هن غريب ڪڏهن بندوق کي هٿ به نه لاتو هو. هن کي اها به خبر نه آهي ته بندوق ڪيئن کلندي آهي ۽ ڪيئن هلندي آهي! ڪو نابين ٻلا گولي ڪيئن هلائيندو؟

س: ڪجهه نوجوان توهان جي ڳوٺ جا فرياد داخل ڪرڻ لاءِ پوليس ٿاڻن تي ويا هئا. ٻڌڻ ۾ اچي ٿو ته انهن کان فرياد نه ورتو ويو؟

ج: ها سائين، اسان جا پڙهيل لکيل نوجوان فرياد داخل ڪرڻ لاءِ مختلف ٿاڻن تي ويا، مگر ڪنهن ٿاڻي فرياد داخل نه ڪيو. انهن چيو ته اسان کي حڪومت منع ڪيو آهي.

س: ٻڌڻ ۾ اچي ٿو ته توهان جي ڳوٺ جا هاري ۽ مزدور گرفتار ڪري، سندن ٿي هتيار پويان لڳايا ويا. اها ڳالهه ڪيترقدر صحيح آهي؟

ج: ها سائين، انهن ماڻهن کي گرفتار ڪري، انهن جون ٻانهون پويان ٻڌي، وڏين ڪاڏين تي ڏانهيا هئي، چاڙهي کڻي ويا ۽ انهن کي مختلف هيڊ ڪوارٽرن تي منهن مٿي ڪري، ڪلاڪن جا ڪلاڪ سيهاري انهن تي بي انتها تشدد ڪيو ويو. ڇوٽڪارو ٿيڻ ۽ آزاد ٿين بعد ٻڌايو ته ”اسان کي ايترو ته ماريو ويو جو اسان سمجهيو ته اسان جون ٻانهون ٽٽي ڪنجي ويون آهن.“

وطن دوست اسٽوڊنٽس فيڊريشن جي اڳواڻ جي پريس ڪانفرنس

رپورٽ:- آصف ٻالادي

”حڪمران ٽولو سنڌ جي عوام کي پنهنجي راهه ۾ ڀريون پٿر سمجهي، ان کي بربريت جو نشانو بنائي رهيو آهي، انهيءَ اگهاڙي بربريت ۾ ڦيڏڙ قتلام کان سنڌ جي تعليمي ادارن کي ڌار ڪري نٿو سگهجي، ڇاڪاڻ ته حڪمرانن جي اصل ڪوشش اها رهي آهي ته جمهوريت لاءِ اٿندڙ آوازن کي چيپاٽيو وڃي.“

اهڙو اظهار، وطن دوست اسٽوڊنٽس فيڊريشن جي مرڪزي صدر ۽ پاڪستان پروگريسو اسٽوڊنٽس الائنس سنڌ جي سيڪريٽريءَ ابراهيم سومهي ٢٦ نومبر تي حيدرآباد پريس ڪلب ۾، هڪ پريس ڪانفرنس کي خطاب ڪندي ڪيو. هن چيو ته، ”فوجي ٽولي جي اقتدار تي قابض ٿيڻ سان ئي سنڌ جي عوام ان جي خلاف جدوجهد ۾ اڳڀرو سورهياڻي وارو ڪردار ادا ڪيو آهي، نتيجي ۾ سنڌ کي ڌاڙي، ڌمڪاءُ، تشدد ۽ بربريت جو نشانو بنايو ويو آهي؛ جنهن

ڏسو صفحو (٥٠)

هڪ جائزو

سنڌ جي صورتحال

قسط: (٢)

ڊاڪٽر حميده کھڙو

۽ ڀٽي مضمون ۾ مون لکيو هو ته "ڀٽي صاحب ۽ سندس ساٿي واقعا پنجاب جي سوچيل سمجھيل سازش جو نتيجو آهن، ته جيئن بنگال جي اڪثريت کان جند ڇڏائي وڃي. ڇو ته هو (پنجابي) اتي جي (بنگال جي) سيني قدرتي ۽ غير قدرتي وسيلن مان هر قسم جو فائدو وٺي چڪا هئا ۽ هاڻي هونئن ئي بنگالين کي ڪنڌ جي ڳچيءَ جي رسي وانگر چوسي، ان جي ڇوڏي کي ڦٽي ڪرڻو هو. ڇو ته ان کان پوءِ پنجاب جو مقصد اهو هو ته باقي بچيل مغربي پاڪستان جي ٽنهي صوبن تي طاقت ذريعي زوريءَ قابض ٿي، انهن مٿان تسلط قائم ڪري، انهن کي نوآبادي بڻائي پنهنجو سامراج قائم ڪري."

ان دور کان وٺي سڀڪي به واقعا اسان جي سامهون آيا آهن، انهن منهنجي ان اڳڪٿيءَ کي صحيح ثابت ڪيو آهي. ١٩٧١ع ۾ بنگلاديش جي ٺهڻ کان پوءِ، فوجي نوڪر شاهيءَ جا ڪجھه خاص مقصد هئا. سندن پهرين اهم ضرورت هيءَ هئي ته فوجي شڪست جو ازالو ڪجي ۽ بنگال کي پهتل نقصان جو پورائو ڪجي. هنن کي پنهنجا نوي هزار قيدي آزاد ڪرائڻا هئا ۽ قابض مان منهن ڏيڻو هو. ڪن ڳالهين کي جوڙي لڳ ڀڳ تي سگهي ٿي. بنگالين جو هو ۽ طاقت پڪجا ڪرڻي هئي، جيئن باقي رهيل سهيل ملڪ تي قبضو قائم رکي سگھجي. انهن ڪم ڪيڻ لاءِ هنن مسٽر ذوالفقار علي ڀٽي کي هٿيار طور استعمال ڪيو. فوج، ڀٽي صاحب جي اندازِ واري

سموري دور کي پنهنجي وچان طاقت ۽ پهرين ڪرڻ لاءِ استعمال ڪيو ۽ ساڻس ۽ ڏڪ پهچائڻ لاءِ استعمال ڪيو. ان دور ۾ نه رڳو هندستان مان نوي هزار قيدي واپس ٿيا پر فوج جي تعداد کي ٻيڻو ڪيو ويو، فوج کي سول ڪنٽرول ۾ رکڻ بجاءِ ان جو حوصلو وڌايو ويو. بلوچستان ۾ بلوچي عوام خلاف فوجي ڪارروائي ڪئي وئي. اقتدار ۾ اچڻ وقت وزير اعظم ڀٽو صاحب هڪ منفرد ۽ يڪتائي حيثيت حاصل ڪري چڪو هو، ڇو جو ملڪ اهڙي نازڪ موڙ تي پهچي چڪو هو جو جيڪڏهن ڀٽو صاحب چاهي ها ته ملڪ جي تاريخ بدلائي سگهيو ٿي. فوج ۽ سول ڪامورا شاهيءَ جو هنرا سال راڄ ڪيو هو سي شڪست خورده ۽ مايوس هئا، ان صورتحال جي پس نظر، سندن طاقت کي گھٽائي، ڀٽو صاحب نه رڳو ملڪ کي صحيح وفاقي آئين ۽ صوبن کي سچي خود مختياري ڏئي ٿي سگهيو.

حقيقت هيءَ آهي ته ١٩٧١ع جي آخر ڌاري پاڪستان ٽٽي چڪو هو، جيڪڏهن ان کي ٻيهر ٺاهڻو هو ته انصاف تي ٻڌل هڪ معاشري جو بنياد وجهي سگهجي ها ۽ ان ۾ رهندڙ قومن کي پنهنجا حق ڏئي سگهجن ها. مطلب ته اها ڳالهه ڀٽي صاحب جي هٿ وس هئي ته جيئن هو چاهي ها تيئن پاڪستان جي ٽنهي سر اڏاوت ڪري سگهيو ٿي. بلڪل ائين جيئن هڪ ڪمپيوٽر مان

پنهنجي مرضيءَ مطابق ڪم ڪرائي سگهي ٿو، پر اهو هڪ وڏو مونجھارو هو. پنهنجي مٿان وچان ۽ هن صاحب تي ڪنهن به قسم کان واڳ پيل پاسي تي زور وڌايو، جيڪو جهڙن ڪرڻي مرڪزيت ۽ استحصال زور ورتو. ان وقت سنڌي عوام جي هڪ عجيب ڪيفيت هئي. هڪ طرف بنگال جي عليحدگي هنن لاءِ مايوسيءَ جو باعث بڻي، پر ساڳي وقت هڪ سنڌيءَ ماڻهوءَ جو هڪ ئي وقت مارشل لا ايڊمنسٽريٽر، صدر ۽ وزير اعظم بڻجڻ سبب هنن جون اميدون چوٽ چڙهي ويون هيون. سنڌي ماڻهن اهو سمجهيو ته آخرڪار هاڻي اسان کي به طاقت ۾ حصو مليو آهي، ملڪ جي اعليٰ ڪاري جا مالڪ اسان (سنڌي) بڻيا آهيون ۽ هاڻي اسان کي نه رڳو اقتدار ۽ طاقت ۾ حصو مليو آهي پر ملڪيت، نوڪرين ۽ ٻين وسيلن ۾ به سنڌ ڀاڱي ڀائيوار ٿيا آهيون. سنڌي ماڻهن کي اميد پيدا ٿي ته بنگالين جي نڪري وڃڻ جي ڪري ڏنهي ۽ پرڏيهي حالتن تي ٿيل نوڪرين ۽ ٻين ڇڏيل وسيلن تي اسان سنڌي قابض ٿينداسين. ڀٽي صاحب جي چيف مارشل لا ايڊمنسٽريٽر، صدر ۽ وزير اعظم هجڻ ڪري ٽنهي صوبن جي حقيقي ڪمزورين مٿان پردو اڇلي ويو هو ۽ ڀٽي صاحب جي تجلي جي ڪري ساڳئي وقت پنجاب جي وڌيل طاقت به نظر نٿي آئي ڇو ته بنگالين جي وڃڻ ڪري ننڍيون قومون وڌيڪ ڪمزور ۽ پنجاب وڌيڪ طاقتور ٿي ويو هو. ان حالت

۾ صرف هڪ مضبوط هٿ ذريعي ئي پنجاب جي فوجي ۽ سول ڪامورا شاهيءَ کي ڪنٽرول ڪري سگهجي ها ۽ جيڪڏهن پاڪستان ٿي هميشه بچائڻو هو ته پوءِ اهڙا قدم کڻڻ ها جو ٽنهي صوبن کي پنهنجو جائز حصو ملي ها. پر ان جي ابتڙ، بلوچستان ۽ صوبي سرحد جون چونڊيل ۽ جمهوري حڪومتون ختم ڪيون ويون، ١٩٧٣ع واري اڌ ٻڌي آئين ۾ به ڪيتريون ترميمون آنديون ويون، حڪومت جون سموريون واڳون اسلام آباد جي هٿن ۾ رهيون. انهن غلطين جو نتيجو اهو نڪتو ته جڏهن اصلي حڪمران طبقو سنڌي وزير اعظم کي استعمال ڪري چڪو، تڏهن ان کي چوسيل انب وانگر حڪومت مان ڪڍي ٻاهر ڦٽو ڪيو ۽ سڄو سنئون حڪومت جون واڳون پنهنجي هٿ ۾ رکيون.

ڀٽي صاحب جيڪو ورثو سنڌ کي ڏنو، ان مان سنڌ جي روايتي معاشري کي ڪاري ڌڪ رسيو ۽ اهو ٽٽي چڪو هو. ساڳئي وقت عام ماڻهو جيڪو پراڻين ريتن رسمن جي ٻنڌڻن کان ڇٽي ويو هو، انهن

جون اُميدون ۽ خواهشون فرض لتاڙي عرش تائين پهچي چڪيون هيون. هڪ طرف ڀٽي صاحب سائين جي جذبن کي اڀاريو ته ٻئي طرف سندس طبقاتي ڪمار اهو هو ته هڪ طبقي کي ٻئي خلاف ڀڙڪايو ۽ ويڙهايو ويو، هارين کي زميندار سان، مزدور کي سرمائيدار سان، سنڌين کي بلوچ سان، پنجابين واري کي شهرين سان، مهاجر کي سنڌين سان، ۽ اهڙي ريت معاشري جا تاريخي بقاءَ ختم ڪري، گڏيل عوام ڪسي پيڙهن ۽ آمرن جي حوالي ڪري ڇڏيو. سنڌ جي تاريخ ۾ اهڙيون پيرو ٿوري ۾ ڪجهه هوندي ٿين ڪري سنڌ سنڌين کولي مٿان حملو اور ٿي، انا پنجاب کان سان هر وقت پريل هتان کولي جي هٿين منهن ڪئي لاءِ ٿائين ۾ مخالف مقصد جا مخالف انهي مفرور ٿين ڪيا هتان انهن کي شهرين نفرتون پکيڙيون، انهن کي آمرن ۽ آمرن جي اوزار ۾ استعمال ٿيو، ماهر ڪري سنڌ جي ماڻهن کي ڀٽو صاحب حڪومت مستقل فائدو پهچايو سگهيو مستڪم به مقرر انهن قوتن ملڪيت ۾ زرعي جهونن سان پنجاب کان وٺ ان وڏو فائدو پهتو پيو ته اقتدار جي حصا کان ته ڪو انهن کي نوڪريون وڏي مقدار ۾ پنجابين جو مستقل ڪنٽرول ته انهن جي هٿ ۾ اچي ويو. پاڪستان جي تاريخ ۾ پهريون پيرو بيٺڪ آمريت جي بنياد پي پئي ڪئي وئي. آئين جي مرڪزيت ۽ خودمختياري جي ته هتي بود ڪڍو اڳي ڪئي وئي آهي. حالت اها هئي ته صوبائي وزارت جي گڏداني جي صدارت ته وزيراعظم جنهن ڪئي هو جڏهن ڪجهه نوڪريون

سنڌين کي ملڻ وارو هو ته پڪيون نه ڪيون وييون، پر ڀٽي صاحب جي وڃڻ شرط انهن سنڌين کي نوڪري ڪهڻ ڪري، نڪالي وڌائي وئي. ماڳهين رات ۾ سيڪڙو جي حساب سان نوڪريون پنجاب کي ڏنيون وييون ۽ سرمائي جا سرچشما به پنجاب جي قبضي هيٺ اچي ويا. مطلب ته خودمختياريءَ جا ادارا ۽ انهي تحفظ نه مان جي ڪري، جيڪي فائدا سنڌ کي نصيب ٿيا، اهي عارضي ميدان تي مليا، انهن کي مستقل نه ڪيو ويو ۽ اهي فائدا مٺوهيڙي واسڪر سچ ڪرڻ شرط ختم ٿي ويا.

١٩٧٧ع کان پوءِ جيڪو مارشلا لاڳو ٿيو، ان تمام سنڌ جي مسئلن کي هٿ ڪال وڌائي ۽ مسئلن کي چڱن آئيني تحفظ نه هئڻ ڪري، سنڌ جيا حق نه ملڻ سبب مرڪزيت جي ڪري، سنڌ کي ٻن صوبن جي مقابلي ۾ وڏيڪ پوئتي ۽ برداشت ڪرڻو پئجي ويو. سوين سنڌين کي نوڪرين مان خارج ڪيو ويو، اخبارون ۽ رسالا جيڪي اڳ بند ڪيا ويا هئا، انهن جي بحاليءَ لاءِ اسيم صحيح پروپيگنڊه ڪئي ويئي ۽ سبب دٻاءُ وڌو ويو.

مارشلا جي اڻ سالن جي دور ۾ فوج جي موجودگي کي شعبي ۾ هاڪي مطلق تسلط برقرار ڪيو ويو. ان کان اڳ سنڌ جي مارشلا آيا هئا اهي ڪنهن حد تائين فوجي لحاظ نمايان، مرڪز ۽ سڪيم شهرن تائين محدود رهيا، پر هن مارشلا جي دور ۾ فوجي ماڻهو پهچڻ تائين عوام آڏو ظاهر ٿيا ۽ عوام کي اهو محسوس ٿيو ته اهي ئي اسان جا اصلي حڪمران آهن، اهي اسان کان مختلف، وردين ۾ ملبوس جن ته هڪ اجنبي قوت آهن، جيڪي اسان مٿان حڪمراني ڪري رهيا آهن. مارشلا جون ڪورٽون جن جون ئي سنڌين کي سخت سزائون ڏينديون رهيون. اهو پڻ تمام شدت سان محسوس ڪيو ويو ته سنڌ جي ڪا، نمائندگي ناهي جيڪا انهن کي ظلم کان بچائي سگهي.

١٩٨٣ع جي ايم آر ڊي جي تحريڪ دوران ماڻهن جي سيني اندر ساڻيل جيڪا ڪاوڙ، غم ۽ غصو هو، ان کي پرنڌ جيل واسڪر قات ڏاڍو، آگسٽ کان وٺي ڊسمبر تائين ماڻهن پنهنجو غصو ظاهر ڪيو. ان تحريڪ ۾ سنڌي ماڻهن خاص طرح حڪومت جي ماڪين ۽ حملا ڪن کي نشانو بنايو. ڪي ته ڪوٽ کان وٺي ڪراچيءَ تائين سنڌي ماڻهن اها تحريڪ هلائي. تاريخ ۾ هڪ وڏي اڙو واقعو ٿيو آهي جنهن ۾ ڪنهن ذهني عوام، هٿياربند فوج جي بهادريءَ سان مقابلو ڪيو هجي. ١٩٨٣ع وارو سڄو سال سنڌ جي اندر فوجي عمل فوجي ڪارروايون ٿينديون رهيون ۽ سنڌ جي ڳوٺن جا گهيرا، مار مارڻ، ان ساڙڻ، ماڻهن تاراج ڪرڻ، عوام جي ڦرلٽ ڪرڻ، عورتن جي عصمت دري ڪرڻ، عورتن ۽ ٻارن کي ٿاڻن تي آڻي بند ڪرڻ جهڙا واقعا ٿيا.

سنڌ جي عوام ڀٽي کي ناآسيد، دلگير ۽ ڇڙوڇڙ ٿيو سمجهو اڳ اهي سال ۾ ١٩٨٥ع واري غير پارٽي بنياد تي اليڪشن جو اعلان، مصيبت مان ڇوٽڪاري جو هڪ ذريعو نظر آيو. سنڌ جو عوام سڪو گڏجي سنڌو سان کان اليڪشن جي ذريعي ئي پنهنجي راءِ ظاهر ڪندو رهيو هو، ان سمجهيو ته هن اليڪشن ۾ جيڪڏهن حصو وٺبو ته ڪجهه نه ڪجهه فائدو پهچي سگهي ٿو، گهٽ ۾ گهٽ فوج جو واپس وڃڻ ۽ ڪجهه نمائندگي حاصل ڪرڻ جو موقعو آهي ۽ ڪجهه ماڻهو ڪٿان جيتري وٺي ملي سگهي ٿي. هن مارشلا جي ڏکئي عرصي ۾، سنڌين جي حوصلي کي جس عنصرن برقرار رکيو ان ۾ جيئي سنڌ تحريڪ پيش پيش رهي، جڏهن ته ٻيون سڀ سياسي پارٽيون پنهنجي اندرڪ ڌرسبب ڪمزور ۾ گم ٿي ويون يا انهن جا اڳواڻ ٻاهرين ملڪن ۾ خود ساخته جلاوطنيءَ جي آڙ ۾ ٻاڪ کي محفوظ ٿي ويٺا رهيا. ان وقت جيئي سنڌ تحريڪ پنهنجي جدوجهد جاري رکي، قومي ادب پيدا ڪيو، سنڌي ٻوليءَ لاءِ جدوجهد ڪئي، شاگردن لاءِ ٻاٽ پوڙهو ۽ سياست کي زنده رکيو تنهن جيئن عوام جو شعور سجاڳ رهي. ان دور ۾ سنڌي نوجوانن جو ڪردار سڀ کان وڌيڪ نمايان رهيو آهي. خاص ڪري جيئي سنڌ جي شاگرد تنظيم کي هيسائڻ ۽ ختم ڪرڻ لاءِ سنڌ يونيورسٽيءَ مٿان حملا ٿيا، ان جي جوڙاري لوهي اوڙما (حاردار تارون) لڳايا ويا، سينٽرل لائبريريءَ ۾ مارشل لا ڪورٽ قائم ڪئي ۽ شاگردن کي سزائون ڏني ويون ۾ ڪيو ويو. ان جدوجهد جو سلسلو ١٩٨٤ع ۾ نسوڙي قاسم واري عام ڪوس تائين پهتل آهي، جنهن ۾ حيدرآبادي دماغي سنڌ جا جوڌا شهيد ٿيا، سو کان وڌيڪ زخمي ۽ گرفتار ٿيا، جيڪي اڄ تائين جيل جي ڪال ڪوٺڙين ۾ بند آهن. (هلندڙ)

انقره کي جيئن تہ وقت جي گهٽتائي سبب صرف هڪ ڏينهن ڏنوسين، تنهنڪري گهٽو ڪري گهمڻ اسٽيشن جي آس پاس رهيو. شام نوين ڏاري اچي اسٽيشن پيڙا ٿياسين جتان استنبول لاءِ روانگي هئي. باقي سفر بہ ٺيڪ ٺاڪ رهيو. ٻئي ڏينهن ڏهين بجي صبح کان ئي استنبول جا اهڃاڻ نظر اچڻ لڳا. هڪ پاسي پهاڙي سلسلا هئا تہ ٻئي پاسي سمنڊ ۽ ريل گاڏي ان سان لڪ لڪوٽي کيڏندي هلي. ڪٿي سرنگون آيون تہ سمنڊ غائب ۽ ڪٿي سمنڊ ويجهو تہ جبل پري! ڪجهہ وقت کانپوءِ ريل سان گڏوگڏ ساحلي مضافات شروع ٿيا ۽ انهن سان گڏ ساحل سان حد نظر تائين پکڙيل سئمنگ پول، جتي هزارين ترڪ مرد توڙي عورتون غسل کان لطف اندوز ٿي رهيا هئا. شام ڇهين ڏاري ريل استنبول جي ترڪيءَ واري پاسي حيدر پاشا تي پهتي. استنبول دنيا جو واحد شهر آهي، جيڪو ٻن کنڊن يعني ايشيا ۽ يورپ ۾ وراهيل آهي. وچ ۾ باسفورس سمنڊ آهي. جيڪا ريل ايشيا کان اچي سا حيدر پاشا تي ختم ٿيو وڃي. ان بعد حيدر پاشا کان سمنڊ جي ٻئي پاسي، جتي يورپ ڏانهن ويندڙ ريلون هلنديون آهن، سرڪيسئي جي ريلوي اسٽيشن آهي. ان وقت سمنڊ جي رستي مختلف اسٽيمر جن جو پاڙو ڊيڪ جو ٻہ ريال ۽ ڪيبن جو پنج ريال هو، هلندا هئا. ازانسواءِ ٻنهي کي ملائي هڪ پل پڻ ٺاهي ويئي هئي سين فرانسسڪو پل جي طرز تي. پر هڪ ٽوئرسٽ لاءِ، اها جيئن تہ ٽئڪسيءَ ذريعي

سفرنامو

پيرين پنڌ

قسط نمبر ٩

مشتاق احمد قريشي

ٽي پار ڪري سگهبي هئي، ڪافي منهنگي هئي. بس، روٽ لاءِ واقفيت ضروري هئي. لهي سامان ڪٿي پهتاسون بندرگاه تي، جيڪا اسٽيشن جي بلڪل سامهون آهي. هڪ وقت تي ٽي چار اسٽيمر ۽ لانچون هلڻ لاءِ تيار هوندا آهن، جن جي لاءِ داخلا جا مختلف گيٽ آهن. اسان بہ ٽڪيٽ وٺي ويٺاسون لانچ ۾. جيئن تہ گهمڻ جو شوق هو، سو مٿي رسي تي يا ڪيبن ۾ بند ٿيڻ جي بدران، مناسب اهو سمجهوسين تہ لانچ جي ٻنهي طرف ٻاهرين پاسي سيٽن تي وهجي. شام جي ٿڌڙڪي ۽ پاڻيءَ جي منهن ۾ پوندڙ ڇنڊن ۾ اهو سفر يادگار رهندو. اڌ ڪلاڪ ۾ لانچ ٻئي پاسي لاٿو، جتان سرڪيسيءَ جي پيچا ڪندي پهتاسون اڳتي جي بڪنگ ڪرائڻ. پروگرام مطابق هتان مون کي ۽ ارباب کي جدا ٿيڻو هو. ڪجهہ وقت اڳ پين فرينڊ شپ جو شوق رهيو هو سو باقي تہ تعلق ختم ٿي چڪا هئا، مگر اٿينس ۾ اڃا بہ هڪ دوست ٽينا پپو ٽوس رهي هئي، جيڪا اتي جي ٽيليويزن جي اسڪرپٽ رائيٽر هئي ۽ منهنجي مهيا ڪيل معلومات ذريعي اٿينس ٽيليويزن تان پاڪستان جي باري ۾ ڪافي ڪامياب پروگرام ڪري چڪي هئي. ان کي جو منهنجي استنبول پهچڻ جي خبر پئي هئي تہ هن درخواست ڪئي هئي تہ جيئن اتان کان اٿينس بذريعہ ريل سو ڪل سورهن سترهن ڪلاڪن جو سفر هو سو مان وٺانس گهمي وڃان. ان ڪري ارباب سان اڳ ۾ طئي ٿيل هو تہ چند ڏينهن ترڪي گهمي ويندو تہ ان وچ ۾ مان وري يونان جو چڪر هڻي ايندس. مون ان ئي ڏينهن شام جو اٿينس جي بڪنگ ڪرائي ۽ ٽپڙ کڻي اچي سلطان احمد مسجد جي علائقي ۾ پهتاسين، جيڪو سياحن جو خاص علائقو آهي.

(هلندڙ)

ادبي پاڙو

ٻارن کي صحت مند ۽ عوام دوست نصاب پڙهايو وڃي

ساٿي ٻارڙا سنگت طرفان جيڪب آباد ۾ ڪوٺايل تاريخي ميڙ جو اکين ڏٺو احوال : { نغمه ملاح

۳ نومبر ڇنڇر جي ڏينهن سڄو جيڪب آباد ۾ ٻارن جو ميڙو متل هو. سنڌ جي ڪنڊ ڪڙڇ مان آيل ٻارڙن جي چهرن تي ڪيترائي سوال اڀريل هئا! سچ ۾ موهن جو ڏيکاءُ ڏيندڙ هزارين چهرا، ڪنهن پل لاءِ هڪ سوالي نشاني بڻجي ويا هئا ۽ سندن گڏيل آواز جيڪب آباد جي گهٽين مان ٿيندو، سنڌ جي شهرن، واهڻ ۽ وستين کي لتاڙيندو، ڪينجهر جي لهرن تان لڙهندو، ڪارونجهر سان ٽڪرائي، موٽ کائي، فضا ۾ گونجي رهيو هو ته:

ڪيئن چوين ٿو چور نه آهين
تنهنجو تازو پيرو آهي؟

ٻار جيڪي جگن کان پنهنجن حقن جي چورن جا ڳولائو هئا! انهن شايد اڄ چورن جا پير سڃاتا هئا! هو ڊاهين رهيا هئا پنهنجن حقن لاءِ. هو جيئڻ جو حق گهري رهيا هئا. هنن اڄ ميڙو مچايو هو. هنن پنهنجن محسن سڄڻ ۽ ساٿ ڏيڻ کي سڏايو هو، اهو چوڻ لاءِ ته اسانکي سچ جي اوکي پنڌ ۾ اڪيلو نه ڇڏيو! اهي چور نه صرف اسانجا چور پر اوهانجا به چور آهن- پر شايد سڄڻ سندن سڌ نه لڌو هو، يا ڪين اوکي [illegible] ٽڪاڻي وڌو هو. شايد ٻار وري اڄ چورن جا پير [illegible] ويٺا هئا! پر وري به هنن همت نه هاري هئي! سندن هزارين ساٿي اڄ هڪ هنڌ ڪٺا هئا.

فضا ۾ نعرا گونجي رهيا هئا. ”تنهنجو يار منهنجو يار“ موٽ ۾ جواب اچو ”ساٿي ٻار، ساٿي ٻار“ انهن نعرن هنن جي جذبن کي ڪن پل لاءِ زندگيءَ جي مرڪ موٽائي هئي- ڪس اڄ گڏ ٿين جو موقعو ڏنو هو ”ساٿي ٻارڙا سنگت“ جنهن جو بنياد ڇهه سال اڳ ڪن باشعور ٻارن، ٻارڙن کي گڏ ڪرڻ، پنهنجا حق گهرڻ، ۽ ٻارن ۾ علمي، ادبي، سماجي ۽ سائنسي ساڃهه پيدا ڪرڻ لاءِ رکيو هو، جنهن سالن وارو ڏکيو سفر طئي ڪندا، اڄ ٻارڙا سنگت جي ڇهين ساليانی ڪنوينشن لاءِ گڏ ٿيا هئا. سڀ کان پهرين، هنن سنگت [illegible] رڪري عهدي[illegible] جنهن مطابق سال ۱۹۸٦-۸۷ع لاءِ سنگت جو صدر، الله بخش رانوڙ. (دوڙ) سنيئر نائب صدر نديم لطيف مهر (شڪارپور) جونيئر نائب صدر، غلام اڪبر ملاح (بوبڪ) جونيئر نائب صدر لبنيٰ سلمان (ڪراچي) جنرل سيڪريٽري، اقبال سيف سومرو (ڪراچي) سنيئر جوائنٽ سيڪريٽري، عبدالرحمن پنهور (دوڙ) جونيئر جوائنٽ سيڪريٽري، سراج چنا (سکر) پريس سيڪريٽري، اظهار علي جتوئي (حيدرآباد) ماليات سيڪريٽري، ڪرپال داس (ڪشمور)، سوشل سيڪريٽري خورشيد مستوئي، (جيڪب آباد) اسپورٽس سيڪريٽري، ذوالفقار خاصخيلي (ڪراچي) رابطه سيڪريٽري، غلام نبي نظاماڻي (سانگهڙ) ايڊيٽر I، انور علي سولنگي (جيڪب آباد) ايڊيٽر II، نعيم شيخ (پنو عاقل) کي چونڊيو. ان کانپوءِ ”ڪل سنڌ ٻالڪ ڪانفرنس“ اسٽيڊيم ۾ شروع ٿي. سخت سيءَ ۽ سڄي ڏينهن جي ٿڪ هئان ڪانپوءِ به هزارين ٻار پنڊال ۾ موجود هئا. چوڌاري طرف سڄ ۽ سونهن نظر اچي رهي هئي. منهنجي ذهن ۾ اوچتو ڪنهن شاعر جون اهي سٽون ابرڻ لڳيون:

سونهن واريون صورتون
زندگي جون آيتون.

محسوس ڪيم ته اڄ ٻارڙن جي سمنڊ ۾ طوفان آيو هو. فرنگين جون پيڙهيون طوفان جي گهيري ۾ هيون. چوڌاري مان آواز اچي رهيا هئا ”ذم ذما ذم“ طوفان جواب ڏيئي رهيو هو ”ساٿيءَ ساٿي يار“ اوچتو مائيڪ تان آواز آيو.

دل جي پر شوق دلاسن
تي هليا آيا سين
سونهن وارن جي سلامن
تي هليا آيا سين
ڪنهن شاعر، شهنشاهه،
جو فرمان امان تي نه هليو
بس نينهن وارن جي نيڻن
تي هليا آيا سين

ڪنڌ کڻي ڏٺم ته ادي نجمه ملاح، اسٽيج سيڪريٽري جا فرائض سرانجام ڏيڻ لاءِ اسٽيج تي پهچي چڪي هئي- ۽ هو چئي رهي هئي ته اسين ساٿي ٻارڙا سنگت جي ڇهين ساليانی ڪنوينشن جي موقعي تي ڪوٺايل ”ڪل سنڌ ٻالڪ ڪانفرنس“ جو آغاز ڪريون ٿا. پروگرام مطابق، پهرين ويهڪ ۾ ٻارڙن جو تقريري مقابلو آهي، جنهن جو عنوان آهي ٻاراڻو آدب ۽ ٻارن جا مسئلا، هن ويهڪ جي صدارت ڪندو ناميارو صحافي سهيل سانگي. جڏهن ته مکيه مهمان واري ڪرسيءَ تي، ساٿي ٻارڙا سنگت جو سرپرست اعليٰ، رياض شاهد رضوي ويهندو ۽ اعزازي مهمان هوندو، مانوارو استاد، غلام مرتضيٰ پنو. هن تقريري مقابلي لاءِ، ججن جا فرائض انجام ڏيندا سائين سرور سيف، مانوارا سوز بلوچ ۽ محترم محمد بخش سومرو، اهڙي ريت ادي نجمه ملاح ان نشست جي صدر، مکيه مهمان ۽ اعزازي مهمان کي اسٽيج تي پيل ڪرسين تي ويهڻ جي دعوت ڏني ۽ ڪين ۽ انهن کي بيج لڳايا ويا. ڪانفرنس جو آغاز ٻن پتڪڙن ٻارن پنهنجي مٺڙي پر سريلي ۽ سوز ڀريئي آواز سان ساٿي ٻارڙا سنگت جي تراني ”جاڳو جاڳو ساٿي ٻار“ سان ڪيو. ان کانپوءِ، واري واري سان ٻار کي سڏ ڏيندو

ويو ۽ هو پنهنجا مسئلا پنهنجي پنهنجي انداز سان بيان ڪندا ويا. مون محسوس ڪيو ته ٻارن ۾ جوش ۽ جذبو به هو ته گڏ و گڏ، هو پنهنجن کي مبارون ٻسي ڏيئي رهيا. ٻارن جو تقريرون ٻڌندي، مون محسوس ڪيو ته ڄڻ گولين جي لڪائن تي ڪارونڀجر جي ڪور تي ويٺل مور ڪيڪون ڪري رهيا هئا. ايتري ۾ مائيڪ تان آواز آيو:

اڄا رڃ مان رڙ اچي ٿي اچي ٿي متان اٿين سمجهين مٺا مور سارا

ڪنڌ ڪٽي ڏٺم ادي نجمه چئي رهي ته، "جيستائين ٻارن جي تقريري مقابلي جو فيصلو جج صاحبان ڏين، تيستائين آئون هڪ ننڍڙي سائيءَ، ارشاد مستوئيءَ کي سڏينديس ته هو اچي هڪ گيت پيش ڪري." ارشاد پنهنجي درد ڀري آواز ۾ گيت ڳايو، مونکي ايئن محسوس ٿيو ته ڄڻ رڃ مان رڙ اچي رهي هئي، گيت ته ڪنهن اڃايل ٿري ٻار جو آلاپ؟ مون عجب سان سوچيو. ان گيت مهل پنڊال ۾ ويٺل معصوم ٻارن جي ننڊ اکڙين جي ننڊ ڦٽي ورتي. ارشاد مستوئيءَ جي گيت ڪانپوءِ، ججن جي فيصلي مطابق، انعام حاصل ڪندڙ ٻارن جو اعلان ڪيو ويو. ان بعد صدر محفل سانوري سهيل سانگيءَ ٻارن ۾ انعام ورهايا. جنهن مطابق، پهريون انعام پير جي ڳوٺ جي سائيءَ شفقت بيدار کي مليو، جڏهن ته ٻيو انعام جيڪب آباد جي سائيءَ خورشيد مستوئيءَ کنيو، ٽيون انعام ڪراچيءَ جي سائياڻيءَ ثانيه سعديه حاصل ڪيو. ان کان علاوه، ترتيب وار، هيٺين ٻارن انعام ورتا. شبينه روز گهانگهرو، صنم سنڌو، آصف وارث جکراڻي، غلام مصطفي نظاماڻي، سيد اعجاز شاه، لبني سليمان، الطاف شاه، ممتاز علي، ذوالفقار سولنگي، سلطان احمد، سعيد مهيسر، ماجد ڪاشف، جڏهن ته خصوصي انعام "سائي نونهال سنگت" بلوچستان جي جنرل سيڪريٽريءَ خالد فيروز کي مليو. ان ڪانپوءِ ان ڏينهن چونڊيل سائي ٻارڙا سنگت جي سرپرست اعلي ۽ نوجوان ليکڪ ۽ هلندڙ ويهڪ جي مکيه مهمان رياض شاهد کي ڳالهائڻ لاءِ سڏ ٿيو. هن مختصر تقرير ۾ سائي ٻارڙا سنگت جي پروگرام تي ڳالهايو. ان ڪانپوءِ، اعزازي مهمان، مٽياري جي استاد مرتضى پٽي ٻارن جي مسئلن تي روشني وڌي. هو تقرير ڪري واپس پنهنجي ڪرسي تي ويٺو ته مائيڪ تان آواز آيو.

ڪنڌ ڪٽي ڏٺم ادي نجمه، صدر محفل کي صدارتي تقرير لاءِ سڏي رهي هئي. نجمه چيو ته "ٿر جي صدين کان ڳاٽ اوچا ڪيل پٽن جي اوٽ ۾ جنم وٺندڙ، عظيم انسانن سان هڪ، اسانجو ناميارو ليکڪ ۽ صحافي، محترم سهيل سانگي هن ويهڪ جي صدارت ڪري رهيو آهي. آئون کيس گذارش ڪنديس ته هو اچي پنهنجي تقرير ڪري". سهيل سانگي مائيڪ آڏو ايندي سنڌ جي ڪنڊ ڪڙڇ مان آيل هزارين ٻارن جي جوش جذبي کي ڏسي، کين سلام پيش ڪيو. هن چيو ته، ٻارن جا مسئلا معاشري جي مجموعي مسئلن جو حصو آهن. انهن جي حل جي جدوجهد کي ان کان ڌار ڪري نٿو سگهجي. ليڪن ٻار مجبور ٿي پنهنجن مسئلن جي حل لاءِ پاڻ ڪوشش ڪري رهيا آهن. (صدر محفل جي تقرير دوران، ٻارن جي سنڌ جون چوليون، ڪنارن کي ڄڻ ته ڳڙڪائي ٿي ويون ۽ چئو طرف نعرو گونجي رهيون هو "حق آ حق آ" موٽ ملي ته "تعليم اسانجو حق آ." سهيل سانگيءَ وڌيڪ چيو ته "ٻارن جو بنيادي مسئلو تعليم آهي. پر اسان وٽ ٻارن کي سٺي، صحتمند ۽ عوام دوست نصاب، جنهن سان تخليقي صلاحيتون پيدا ٿين، پڙهائڻ بدران، فرسوده سدي خارج ۽ غير ضروري نصاب پڙهائي، پڙهيل بيروزگارن جو لشڪر تيار ڪيو پيو وڃي. جنهن سان ڪو ماڻهو مڪمل ماڻهو نٿو بڻجي سگهي ۽ اهڙي طرح ملڪ جون اصلي ضرورتون به پوريون ٿي نه سگهنديون". هن چيو ته، "انهيءَ سڄي صورتحال جي پيش نظر، استادن طرفان نفسياتي دٻاءُ، ٻارن جي ذهن تي پوي ٿو ۽ ٻار ڏينهن به ڏينهن مسئلن جي جار ۾ ڦاسندو وڃي ٿو." هن ان ڳالهه تي زور ڏنو ته ٻارن جي سڀني مسئلن جو بنيادي حل ان ۾ آهي ته پرائمري استاد گهٽ پڙهيل هئڻ بدران، اعلي تعليم يافته نفسياتي ماهر هجن ۽ ٻارن کي معياري ۽ سگهارو مواد پڙهايو وڃي. صدر جي مفڪرانه تقرير کان پوءِ نجمه مائيڪ آڏو اچي- نشست جي پڄاڻي ڪندي چيو ته:

توتي مونتي ڳالهه ختم آ
ڪوبه ڏکي جو ڪوڙو ناهي
وڇڙي وڃي ملي نه سگهجي
اهڙو ڪوبه وڇوڙو ناهي

نشست جي پڄاڻيءَ تي پنڊال ۾ هرپر ٿي. ٿڪل ۽ سائڻ ٻارن جا ڪچا جسم لاڳيتو ٻه، ٽي ڪلاڪ هڪ هنڌ سڪ هئڻ ڪري، ٻار پنڊال اندر ئي هلڻ ڦرڻ لڳا، ايتري ۾ اوچتو اعلان ٿيو. ته سڀ ٻار ماٺ ڪري ويهي رهن. هائي گوٺي انسٽيٽيوٽ جي تعاون سان ناميارو آرٽسٽ ۽ فائين آرٽس جو ڄاتو استاد اظهر هڪ ننڍڙو ناٽڪ "لونا چوڻي سولڊا اور اس-ايم-ظفر" پيش ڪندو، ڏيڍ ڪلاڪ کن جي ان اصلاحي ناٽڪ مان ٻارن گهڻو ڪجهه پرايو! ڏٺم ته ناٽڪ ٻار ڏاڍي دلچسپيءَ سان ڏسي رهيا هئا. محسوس ڪيم ته ٻار زندگي جي ڪردارن کي پرکڻ چاهين ٿا. ڇاڪاڻ ته هنن جون ڪئين امنگون آهن، آدرشا آهن، جذبا آهن، جن جو هو برملا اظهار ڪرڻ چاهين ٿا. ناٽڪ دوران پنڊال ۾ ايڏي ته ماٺار هئي جو محسوس ٿي رهيو هو ته پنڊال ۾ ويٺل هزارين ٻارن جي هڪ اک هئي، جنهن سان هو ناٽڪ ڏسي رهيا آهن. ناٽڪ ڪانپوءِ، ڪراچيءَ جي جديد شاعري راڳيندڙن جي گروپ "وائيسز" ٻاران محفل موسيقي مچائي وئي- گروپ جڏهن شيخ اياز جو هيٺيون شعر پڙهي ڳايو ته:-

نم، نم، نم لاٽ اسان
چوڌاري چمڪاٽ آ اسان

ته ٻار مستيءَ وچان جهومي ٿي اٿيا، ڄڻ ٻار پولار ۾ پرندڙ آواز جي ڌن تي رقص ڪري رهيا هئا.

اهڙي طرح، ٻارن جي يادگار ۽ تاريخي ميڙ سنڌ جي ڪنڊ ڪڙڇ مان آيل هزارين ٻارن جي دلين تي ڪي اڻ مٽ نشان ڇڏي، ٻاک ڦٽيءَ مهل پڄاڻيءَ تي پهتو.

ڪهاڻيءَ جو فن ٽرڪ بازي، ذهانت ۽ ٽيڪيءَ جو فن آهي

ناول ۾ زندگيءَ جي ڪولاج ۽ ان جو ڊيزائن ٽيڪنيڪ گهرجي سگهجي ٿو —

انٽرويو: عبدالقادر جوڻيجو

نٿون نباپلاپئنل: معصوم ٽري - نجمه ملاح
آصف بالادي ۽ اعجاز منگي

قسط: ۲

ٽري: اوهان بنيادي طور تي ڪهاڻيڪار آهيو ته ڪهاڻيءَ جي صنف ....

ع. ق. جوڻيجو: (ڳالهه ڪندي) ڪهاڻيءَ جو فن ٽرڪ بازي، ذهانت ۽ ٽيڪيءَ جو فن آهي. ذهانت سان ڀرپور جام ڪهاڻيون لکيون ويون آهن؛ پر تخليقي ڪهاڻيون تمام گهٽ لکيون ويون. سعادت حسن منٽو جي ڪهاڻي "کهول دو" يا نسيم کرل جي ڪهاڻي "جونيهون در" واه جون تخليقي ڪهاڻيون آهن. هونئن منهنجيءَ نظر ۾، اوهان کي جيڪڏهين زندگي کي ڪولي، ان جو صحيح

ذاتي مشاهدو: قسط: ۲

ڳوٺان، ڄامشوري ويندي ويندي ڪائنس رهيو ڪونه ٿيو ۽ ٽنڊي ڄان محمد مان لاڏارو ڏيندي، پنهنجو ڄامشوري وارو گهر سنڀالڻ لاءِ هڪ گهر ڏيڍاٽي به کڻندو آيو. هن وقت ٻئي زال ـ ٽرس پنهنجن ڇهن ٻارن سان گڏ سنڌ يونيورسٽي ڪالونيءَ ۾ رهائش پذير آهن. قادر ڄامشوري ۾ رهي، ڪهاڻين سان گڏ ڪيترائي ريڊيو ۽ ٽي- وي ڊراما پڻ لکيا. سندس ٽي- وي ڪراچيءَ تان آيل "راڻيءَ جي ڪهاڻي" ڊرامو ڏاڍو مقبول ٿيو. اها مقبوليت ٽي- وي جي اردو پروڊيوسرن کي ذهنن ۾ جهٽڪا ڏيڻ لڳي. نتيجي طور قادر اردو ۾ "ديوارين" ڊرامو لکي، اردو ڊرامه نگارن جي روزيءَ تي جڻ لت هڻي ڪڍي. اردو ڊرامه نگار اڄا انهيءَ ڀڏتر ۾ هئا ته مٿان وري قادر "ڪاروان" جي روپ ۾ هڪ ٻيو ڌڪاءُ ڪرايو. قادر جو "ڪاروان" ڊرامو ٽي- وي تان نشر ٿيڻ ڪانپوءِ، اصل وڻ وڃي ويا! همراهه هنڌين ماڳين ڳائجڻ لڳو. ان جا سبب ڪهڙا آهن؟ ڊرامي جي ڀڃاڙي ڇا آهي؟ اهو هڪ الڳ سوال آهي؟ پر قادر جي ان ڳالهه سان ڪجهه قدر اتفاق آهي ته هن ڊرامي ۾ سنڌ جي ثقافتي اهڃاڻن، علامتن جي عڪاسي ڪئي آهي. جن کي ٽي-وي اسڪرين تان لکين ماڻهن ڏٺو. هن انهيءَ ڊرامي ۾ ٽر ۽ ٽري ماڻهن جي نفسياتي ڪيفيتن کي پڻ چٽيو آهي ۽ سنڌ جي تاريخ ۾ پهريون ڀيرو ٽري ماڻهن کي ٽي- وي ڏسڻ جو عادي ڪيائين. ان شيءَ جا ڪهڙا فائدا ۽ نقصان آهن! اهو به هڪ الڳ سوال آهي. بهرحال، اسان ان ڳالهه کان ڪڏهن به انڪاري ناهيون ته عبدالقادر جوڻيجو هڪ تخليقڪار آهي. قادر جي ڇپيل ڪتابن ۾ به ڪهاڻين جا مجموعا "واٽون راتيون ۽ رول" ۽ "ويندڙ وهي لهندڙ سج" به شامل آهن. ان کان علاوه ليکڪن ۽ فنڪارن تي لکيل خاڪن (اسڪيچ) جو مجموعو "شڪليون" جي نالي سان به ڇپجي چڪو آهي. "وڏا اديب ۽ وڏيون ڳالهيون" جي نالي سان مختلف شخصيتن جا انٽرويو ترجمو ڪري ڇپايا اٿس. (م.ت)

ڏنگ چنڊو آهي، تہ پوءِ اهو ناول ۾ ڪري سگهجي ٿو. ناول ادب جي ڀرپور ۾ ڀرپور صنف آهي. مون جيڪي ڪهاڻيون لکيون آهن، آهي صفا ٻارڙيون آهن. هڪ ٻارڙو شوق هو. پر هاڻ آئون سنجيدگيءَ سان هڪ ناول پيو لکان.

نجم ملاح: پهرين ڊرامي جي صنف؟

جوڻيجو: ڊرامو؟ ٽي- وي يا اسٽيج ڊرامو؟

نجم: ٽي وي ڊرامو؟

ع.ق. جوڻيجو: ٽي وي ڊرامي جي صنف تي وڏو بحث پيو هلي. ڪهاڻي يا ناول تہ وڌ ۾ وڌ ٻہ چار هزار ماڻهو پڙهندا هوندا، پر ٽي- وي ڊرامو لکن جي منهن ماڻهو ڏسندا آهن. ڊرامي جو سوسائٽيءَ تي تمام وڏو اثر پوي ٿو. هڪڙو تہ اسڪرين تي ڏسڻ ۾ ٿو اچي، پيو تہ گهڻا ماڻهو ڏسن ٿا. ان ڪري، سندس اثر بہ تمام گهرا آهن. پر ٽي- وي ڊرامي کي آها دائميت ڪانهي، جيڪا ڪتاب کي آهي. ڊرامو ٽي مهينا هليو، بس ٿيو وڃي. پوءِ ڪڪڙو ڪو لڀي پيئي آهي! ڪتاب تہ سالن جا سال ٿو هلي.

نجم: ڪاروان ڊرامي جي باري ۾ ڪجهہ سوال آهن.

ع. ق. جوڻيجو: ڀلي پڇو.

نجم: ڊرامي شروع ٿيڻ کان اڳ، ٻڌو ويو هو تہ، ڊرامي ۾ سڪان جو ڪردار روحي بانو ڪندي. ان سلسلي ۾ شوٽنگ لاءِ روحي بانو توهان سان گڏ، توهان جي ڳوٺ بہ ويئي هئي. پر، بعد ۾، اهو ڪردار هما اڪبر ڪيو! ڇو؟

ع.ق. جوڻيجو: اهو سوال تہ روحي بانو کان پڇڻ جو آهي! پر بهرحال، هوءَ منهنجي ڳوٺ هلي هئي ۽ مون ڏٺو تہ اردو ڊرامن جي اها واحد اداڪاره آهي، جيڪا پنهنجا ڪردار زندگيءَ مان ڪڍندي آهي. نہ تہ، اڪثر اداڪار وڊيو فلمون ڏسي، انهن تان نقل ڪندا آهن. انهيءَ حساب سان، ”راڻيءَ جي ڪهاڻيءَ“ جي اداڪارن بہ روحي بانوءَ وانگر زندگيءَ مان اوريجنل

هما ويچاري! روحيءَ جي پيرن جي اُڌايل لَٽَ کي بہ نہ پهچي سگهي.

ڪردار ڪنيا. باقي ٻيا جيڪي وڏا اداڪار ۽ اداڪارائون ٻڌو ۽ ڏسو پيا، انهن مان اڪثر اداڪار انگريزي فلمن جون ڪاپيون ڪندا آهن. پر روحي بانو منهنجي ڳوٺ وڃي، آتي ڀيلڻين، ڪولهڻين ۽ اسان جي گهر جي مائين جون آٽيون، وهٽيون، ڳالهائڻ جو انداز جانچي، باقاعدي ريسرچ ڪري پوءِ سڪان جو ڪردار ادا ڪيو. هما ويچاري تہ سندس

عبدالقادر جوڻيجو جي لکيل ٽي وي ڊرامي ”ڪاروان“ جا ٻہ ڪردار هما اڪبر (سڪان) ۽ راحت ڪاظمي.

روحي بانو ڪاروان کي نه ڇڏيو، ڊرامي کي چيلهه مان پڇي رواني ٿي ويئي.

پيرن جي آڏايل لٽ کي به پهچي نه سگهي آهي. روحي بانوءَ ڪاروان کي جڏهن ڇڏيو، ته ائين سمجهه ته اسان جي ڊرامي کي چيلهه مان پڇي، پڪ ڪري، رواني ٿي ويئي! پر ڊرامو پاڻ ڪونه ڇڏيائين. انهيءَ ۾ غريب روحيءَ جو ڪوبه ڏوهه نه آهي. دراصل ڪائنس اهو ڊرامو ڇڏايو ويو هو!

نجم: ڇو؟

جوڻيجو: هرو ڀرو غريب تي ڪئي الزام مڙهيئون. ڪيس جهڙي ويجها آهن، انهن ڪائنس ڊرامو ڇڏايو!

نجم: ان سلسلي ۾ روحيءَ ڏانهن ڪيل توهان جو هڪڙو خط به شايع ٿيو هو؟

ع. ق. جوڻيجو: ها! اهو سندوجو ئي خط هو. اسان هڪ ٻئي کي خط لکندا هئاسين. مون کي به لکيائين، مون به لکيامانس. هڪ ٻئي کي خط لکڻ ڪو ڏوهه نه آهي. ليڪ ۽ آرٽسٽ جو هڪڙو پاڻ ۾ رشتو ٿئي ٿو. روحي بانو هڪ فقير منش ۽ درويش صفت عورت آهي، جيڪا زندگيءَ جي گهاٽي ۾ پيڙهجي رهي آهي. جيڪو ميگ ۾ خط ڇپيو هو، آهو هن وٽان چوري ڪيو ويو هو ۽ پوءِ ان جو فوٽو اسٽيٽ

ڇاپين. اهي جيڪي شو بزنس جا رسالا آهن، انهن ۾ ڏاڍي اسڪينڊل بازي هلندي آهي. اهي رسالا عورت ذات جا اصل دشمن آهن.

نجم: ڪاروان ڊرامي ۾ جيڪي گيت ڏنا ويا، آهي اگ ۾ مائي ڀاڳيءَ جي آواز ۾ آهن، پر ڊرامي ۾ اوهان ٽيناثانيءَ کان ڳارايا؟

ع. ق. جوڻيجو: نه، نه! ائين ڪونهي! اهو مسئلو ٿي پيو هو. اسان جو پهرين خيال هوته ريشمان جا گانا ريشمان جي آواز ۾ ....

نجم: (ڳالهه ڪٽيندي) انهيءَ ڪري مائي ڀاڳي....

ع. ق. جوڻيجو: ٻڌو، ٻڌو ته صحيح! سڪان جي ڪردار جي جيڪا انسپائيريشن هئي، آهاته ريشمان هئي. مائي ڀاڳي ته ويچاري ايئن ئي وچ ۾ اچي ويئي! ڀاڳيءَ ويچاريءَ کي ايترو آسرو ئي نه ڏنو ويو، پر ريشمان کي وڏي پيماني تي شهرت ملي. هتي ٻه ۽ پارت ۾ به. اسان جي ڊرامي جي سڪان به ڏاڍي مشهور ٿي ٿئي. ڪاروان ۾ مون ريشمان جي ڪا ڪهاڻي نه آندي آهي. سڪان جي ڪهاڻي الڳ آهي، پر سندس ڪردار منهنجي انسپائير يشن جو رڳو ذريعو هو. سو مون اڃا پهرئين قسط لکي، رڪارڊ ڪئي ته مون کي لاهور وڃڻو پيو. آتي جيئن مون روحي بانوءَ کي زندگي گذاريندي ڏٺو ۽ سندس حالت ڏٺي ته سندس اردگرد جو ماحول ۽ سندس شخصيت مان به مون کي ڊرامي لکڻ لاءِ انسپائير يشن ملي. ٻهر ڀاڳيءَ جي زندگيءَ جو ڪاروان سان ڪو تعلق نه آهي؛ سواءِ ان جي، جو بعد ۾ هن جا ڳايل گانا ڳارائڻا پيا. اسان جو پهرين خيال هو ته ريشمان کان گانا ڳارائينداسين. پوءِ اهو خيال بيٺو ته نه، مائي ڀاڳيءَ جا گانا ڏبا. پر مسئلو اهو ٿي پيو ته اسان جي هيروئن روحي بانوءَ يا وري هما اڪبر جا آواز تمام سنها هئا ته ڀاڳيءَ جو آواز وري تمام ڳرو! هاڻ ايئن ڪيئن ٽيندو ته مائي سڪان ڳالهائي ته سنهي آواز ۾ ۽ ڳائي وري ٿلهي آواز ۾! ايئن ڪيون ها ته جيڪر پيڙو ٻڌي وڃي ها! پر ٽيناثانيءَ جو آواز،

ٽيناثاني جو آواز هما اڪبر جي آواز سان اهڙو ته پچي ويو جو وڃي ٿيا ستخير!

هما اڪبر جي آواز سان اهڙو پچي آيو جو وڃي ٿيا ستخير! سو اهو قصو هو.

بالادي: پلا ايئن ته ڪونهي ته انهيءَ ڊرامي جو تعلق ڊر کان وڌيڪ چولستان سان هو؟

ع. ق. جوڻيجو: ڇا آهي ته ڊرامو ڊاڪيو مينٽري نه هوندو آهي. ڊاڪيو مينٽري ته زندگي کي ايئن جو ايئن پيش ڪندي آهي. پر ڊرامي ۾ ڳالهيون ۽ علائقا پاڻ ۾ گڏجي

ويندا آهن. اسان جيڪي مڱڻهار فقير ڏيکاريا، آهي ته ٽر جا ٽي هئا. باقي تو جيڪا چولستان جي ڳالهه ڪئي آهي، آها واه جي ڪئي اٿئي! اصل مسئلو ڇا آهي ته مون چولستان جو علائقو ڏٺو ته نه آهي، پر چولستان تي جيڪا شيرين پاشا ڊاڪيومينٽري فلم ٺاهي "چولستان"، انهيءَ فلم مون کي هٿي ٻوڙي وڌو! اها فلم ٻه ڀيرا مون ٽي- ويءَ تي ڏٺي ۽ ٻه ڀيرا شيرين پاشا وٽ لاهور ۾ ڏٺم. شيرين پاشا، پاڪستان ۾ نمبر ون پروڊيوسر آهي. بين الاقوامي سطح تي وڏا ايوارڊ کٽيا اٿس. چولستان جي رڃ، گرميءَ ۽ ڪاڙهي ۾ هڪڙي چونٽري ۾ شيرين پورا ست ڏينهن ويٺي هئي ته جيئن برسات جا جيڪي ڦڙا پون ٿا، آهي رڪارڊ ڪريان، ۽ آهي رڪارڊ ڪيائين! انهيءَ ڊاڪيومينٽري فلم ۾ ڏڪار سڪار ٻئي ڏيکاريل آهن. ته، انهيءَ فلم مون کي تمام گهڻو متاثر ڪيو ۽ تنهن ڪانسواءِ، روهيءَ ۽ چولستان تي جيڪا فريد سائينءَ شاعري ڪئي آهي، آها شاعري حسين بخش گلوءَ جي آواز ۾ ٻڌي، مون کي ته ٻوڏارون اچي ويون! لڳي ٿو ته تون سچو آهين ته ٻيو نه ته ڪاروان جي ڊائلاگن ۾ چولستان جي لوڪ دانش جو اثر ضرور آهي. (عجب جو اظهار ڪندي) يار، اها ته تو نئين ڳالهه ٻڌائي آهي!

ٽري: اڳيون سوال اڌ ۾ رهجي ويو ته سماج طرفان ليکڪ تي ڪي ذميواريون عائد ٿين ٿيون؟

ع. ق. جوڻيجو: عائد ته ڪونه ٿيون ٿين، پر ليکڪ پنهنجي ليکي ڪن ڳالهين کان متاثر ٿي، پنهنجو پاڻ تي عائد ڪندو آهي. تخليق جي جڏهن ڳالهه وچ ۾ اچي ٿي، ته معنيٰ ته توهان ڪا نئين ڳالهه ڪريو ٿا، نئين ذميواري ڳولي ٿا ڪيو. جڏهن نئين ڳالهه ميدان ۾ آڻي ٿي آهي ته اڳ ۾ ئي جيڪي لائينون مقرر ٿيل آهن، انهن لائينن تي هلي، ماڻهو ته ڪا نئين تخليق ته ڪري ئي نٿو سگهي! پوءِ ته ٻين جو ٻولڙيو ٻڌجي وڃي ٿو. بابا، ادب ۾ پيري مريدي نه هلندي آهي.

بالادي: ته اوهان پنهنجو پاڻ تي ڪهڙيون ذميواريون عائد ڪيون آهن؟

ع. ق. جوڻيجو: يار آئون ته هڪڙو موڊي ماڻهو آهيان. وقت سان گڏ منهنجي پرکڻ جا معيار ۽ نظريا بدلبا رهيا آهن. آئون اهڙو ماڻهو ڪونه آهيان جو هڪڙو نظريو قبول ڪري، خاص قسم جا معيار گهڙي، ليڪو ڪڍي، آتي ويهي رهان. آئون نئينءَ ڳالهه کي ۽ اهڙيءَ ڳالهه کي، جيڪا منهنجي نقطي نگاه جي خلاف هجي، انهيءَ کي قبول ڪندي، دير ڪونه ڪندو آهيان. ڪتاب پڙهڻ وقت يا ٻئي ماڻهوءَ جي ڳالهه ٻڌڻ وقت، دماغ کي لوڙهو ڏيئي ڪونه وهندو آهيان. اڄ هڪڙي ڳالهه ذهن ۾ آئي آهي، سڀاڻي ٻي ايندي. ٿي سگهي ٿو ته

آئون ڏاڍو بيوفا ماڻهو آهيان

جڏهين ڪنهن عمر کي پهچان ته شايد پنهنجي دماغ تي پهرو وهاري ڇڏيان. سو يار، في الحال تون مون تي اعتبار نه ڪر. هينئر توسان جيڪا ڳالهه پيو ڪريان، ٿي سگهي ٿو ته سڀاڻي انهيءَ تان ڦري وڃان! آئون ڏاڍو بيوفا ماڻهو آهيان!

(هلندڙ)

ناڪ منجهند جو

آزاد رضا

نندرا ديوي گود ۾ سمايل ڏنوان،
چرڪ پري جاڳي ٿو.
سرندو سر جوڳ ۾
آلاپي ٿو
پاڻي ماني ڏي!
پاڻي ماني ڏي!!
ٻاهر ڏسي ٿو
ٻه ادهر ڇهرا
پيٽ ٻکيا انگ اگهاڙا
واجهائي رهيا آهن
ماني ٽڪر لاءِ.
نند ڦٽڻ جو سارو وس وات تي آلي
ڇڙٻ ڏي ٿو هل هل ڇورا
ٻٺي جي رکيل آهه ماني
دروازو بند!
آس، نراس!!
سرسوتي جي سروالن
جي نڙيءَ ۾ ڪنڊا ڇپن ٿا.
سڪل لڙڪن جي داڻن کي
وري هڪ دلمو ريج ملي ٿو
هاءِ مفلسي-

ڪنهن کي ڪير نه چيو

سڪندر عباسي

قسط : (۲)

هن طعني بازيءَ تي ئي بس نه ڪئي اٿس پر موصوف مون تي هيءَ تهمت به ڌري آهي ته مون ڄاڻي ٻجهي پنهنجو ڪتاب مرحوم جي وفات کان بعد ڇپرايو ته جيئن سستي هاڪ حاصل ڪري سگهان. موصوف لکي ٿو ته:

”مرحوم بگٽي صاحب جن کي سندس زندگيءَ جي آخري ڏينهن ۾ خبر پئي هئي ته منهنجي ڪتاب ’ڪميونسٽ منشور ۽ مطالعاتي جائزو‘ لاءِ سڪندر عباسي ڪجھ لکي رهيو آهي. ان لاءِ مرحوم بگٽيءَ، عباسي صاحب کي ڪيترائي دفعا چيو ته توهان جيڪڏهن ڪتاب تيار ڪيو آهي ته آن جو مسودو مون کي ڏيو ته مان اوهان کي ان جو جواب ڏيان، پر چوندا آهن ٻليءَ کي هميشه پٽ ۾ سور ته مالڪ مري ته سيڪجھه مان کائي ڇڏيان، تنهنڪري عباسي صاحب هميشه بگٽيءَ صاحب سان ٽالائيندو رهندو ۽ صاف انڪار ڪندو رهندو هو.“

ڪنهن جي به نيت تي شڪ ڪرڻ، سو به اهڙيءَ سطحيت سان خواهمخواهه جي بدگماني نه آهي ته ٻيو ڇا آهي. واجتنبو ڪثيرا من الظن - ان بعض ظن اثم (حجرات) - (يعني گهڻن گمانن کان پاڻ کي بچايو ڇاڪاڻ ته ڪي گمان گناهه هوندا آهن) جي واضح تعليم کان پوءِ به هي اسلام جا نادان دوست اهڙي قسم جو غلط رويو اختيار ڪن، ڪيتري نه عين افسوس جي ڳالهه آهي!

ڊاڪٽر جماليءَ جي مٿين ڪذب بياني سراسر تهمت تراشي آهي. مون مرحوم بگٽي صاحب کان پنهنجي ڪتاب جي متعلق نه ڪڏهن ٽالا ڪيو ۽ نه ئي وري ڪتاب جي وجود جو انڪار ئي ڪيو جيئن جو موصوف فرمايو آهي. مون مرحوم کي صاف صاف ٻڌايو هو ته مون سندس ڪتاب تي تنقيد ڪئي آهي جنهن جو مرحوم ظاهراً آڌرڀاءُ به ڪيو هو. نه آن وقت مرحوم ”قريب المرگ“ هو ۽ نه ئي وري ان وقت اِن ڳالهه جو ڪو به الڪو انومان هو ته ايندڙ چند مهينن ۾ مرحوم وفات ڪري ويندو. هيءَ ۱۹۸۵ع جي پڇاڙيءَ جي ڳالهه آهي — غالباً آڪٽوبر يا نومبر جي ڳالهه. اهو صحيح آهي ته مرحوم مون کان منهنجي ڪتاب جو مسودو گهريو هو پر جيئن ته ان وقت منهنجو ڪتاب زير طباعت هو، ۽ صاف لکيل مسودو پريس کي پهتل هو، مون وٽ گهر ۾ ناقص مسودو ته موجود هو پر مون چاهيو پئي ته ٻل ڪتاب ڇپيل شڪل ۾ اچي ۽ محترم بگٽي صاحب ان کي ڇپيل شڪل ۾ پڙهي! خدا جي ڪئي اهڙي ٿي جو مرحوم اوچتو غالباً فيبروري ۸۶ع تائين گذاري ويو (اناالله و انا اليه راجعون). پروگرام مطابق منهنجي ڪتاب کي جنوريءَ تائين ڇپجي وڃڻ گهربو هو پر پريس وارن کي ڪي اهڙيون مجبوريون ٿي پيون جو ڪتاب جي ڇپائيءَ ۾ قابل ذڪر تاخير ٿي وئي. ان کي محض اتفاق ئي چئي سگهجي ٿو. ڀلا هيءَ به ڪو

الزام آهي جيڪو محترم جمالي صاحب مون تي لڳايو آهي ته مان دانسته طور تي (ڪتاب جي وجود کان ئي) ٽالائيندو رهيس ۽ ان انتظار ۾ رهيس ته بگٽي صاحب وفات ڪري ته مان ڪتاب کي ڇپرايان! ڇا ان وقت ڪنهن جي به وهم گمان ۾ هو ته بگٽي صاحب ايترو جلد وفات ڪري ويندو! جمالي صاحب تهمت هڻڻ کان اڳ آخر انهيءَ ذريعي علم جي به ته نشاندهي ڪري جنهن جي بنياد تي ڪئي چنجي ته مون ٻي مرحوم جي وفات جو ڪجھه مهينا اڳ ۾ ئي پروڙ پئجي ويو هجي ۽ جنهن جي بنياد تي مان ’ٻلي جيان منتظر رهيس ته مالڪ مري ته سڀ مان کائي ڇڏيان‘. ڇا مون وٽ غيب جو علم هو، جو مون ڄاتي ورتو هو ته ايندڙ چند مهينن ۾ قربان بگٽي صاحب عدم جو راهي ٿيندو، لهاذا ڪانئس ڪتاب متعلق ٽالائي رهيان! بهرحال سچ چيو ويو آهي ته:

چڱا ڪن چڱايون، مدايون مٺائي،
جو وڙ جڙي جن سين، سو وڙ سي ڪن.

ڊاڪٽر جمالي صاحب صرف انهيءَ بدظنيءَ تي ئي قانع نه رهيو آهي پر هڪ قدم وڌي ايترو به لکيو اٿس ته:

”اهڙي انسان (قربان مرحوم) جي رحلت کانپوءِ سندس علمي قابليت کي تسليم نه ڪرڻ ۽ پيا ناشائستا الفاظ استعمال ڪرڻ، علمي دنيا کي لڄائڻ آهي نه ڪي ان جي خدمت ڪرڻ بدران فڪر پکيڙڻ.“

ممڪن آهي ته مرحوم بگٽي صاحب جي تحرير متان ڪٿي ڪٿي مون شدت سان پڪڙ ڪئي هجي ۽ اها ’بطش شديد‘ محترم جمالي صاحب جي ذوق سليم تي گران به گذري هجي، پر مون کي حيرت آهي ته لفظن جي شائستگيءَ تي ايترو زور ڏيندڙ ڊاڪٽر جمالي صاحب پڻ آخر ڪيئن تحرير اندر ناشائسته تمثيلات کان ڪم ورتو آهي. ”ٻليءَ کي پيٽ ۾ سور“ واري تمثيل جو ملاحظو اوهان ڪري آيا آهيو. هتي سندس تحريري شائستگيءَ جو هڪ ٻيو نمونو ملاحظه ٿئي. فرمائين ٿا:

”عباسي صاحب، مرحوم بگٽيءَ جي علم اڳيان ٻڙ مٿي ڦوسڙيءَ مثل آهي.“

يعني ’منڪر مئے بودن و هم رنگ مستان زيستن‘ جي مصداق جمالي صاحب تحرير جي ناشائستگيءَ کي ناپسند به ڪري ٿو ته وري پنهنجي سڄيءَ تحرير کي ناشائسته به رکي ٿو.

بهرحال! جيستائين تعلق آهي هن الزام جو ته مون پنهنجي ڪتاب ۾ مرحوم بگٽيءَ خلاف ناشائسته لفظ استعمال ڪيا آهن ۽ وفات کان بعد مرحوم جي علمي قابليت جو انڪار ڪيو آهي ته مان هن مضمون جي پڙهندڙن کي دعوت ٿو ڏيان ته اهي منهنجي ڪتاب ”ڪن جي ڇيت ڪري“ کي هڪ ڀيرو پڙهن. مون کي يقين آهي ته انهن تي هن الزام جي حقيقت پڌري

(هلندڙ)

شاعري

مسافر پرينءَ جي ڳالهه

امداد چانڊيو

نه ڄاڻان ته اڄ رات جڏهن
ياد تنهنجي جو زوريءَ وسايل چراغ
دل جون تارون دکائي
وري ماهه ننڍڙي پڙڪي آئيو آ
۽ ننڍ اکڙين جي واد ين منجهان اڏامي وئي آ
ته تون ڪيئن هونديءَ ؟
رات سانت
مان تنهائي تنها
بند کوليءَ جي شيشن منجهان
آپ تي پورا بادل پڇندي ڏسان ٿو
۽ احساس تنهائي
سڀ جون سرحدون آهي نمي ويو
الائي ڇو؟
مون ته سمجهيو هو توکي وساري ڇڏڻ وڏي ڳالهه ناهي،
۽ تو ته شايد مونکي وساري ڇڏيو آ
منهنجي جيون جي سورمي!
ڏينهن توان ڪي گذريا ۽ ڪي
گذري به ويندا،
نڪا آهه ڪا دانهن نڪري سگهي.
انڌ سان جنگ جي بند ۾
زنجير پنهنجو آ زيور ٿئي-
اڄ رات اوچتو اوچتو
تنهنجو چهرو ذهن- ڪئنواس تي چٽجي ويو آ،
تنهنجيون ڪومل ۽ ٿڌڙيون
مدهوش نظرون،
روح ۾ پيهجي وڃن ٿيون
۽ نيڻ منهنجيون هي ويران ٿجر اکيون
تنهنجي ياد جي برسات سان
برجي وڃن ٿيون
دور جي تو مسافر پرينءَ سان
هيئن به کهڙيون گذري وڃن ٿيون.

گيت

جوڀن ۽ جوانن جـو ريٽو رت وهيو،
ڌرتيءَ ساڻ رهيو، ڪوبه ناتو نينهن جو.
ڪنڊ آلي اڏيءَ تي نيڪيو آهي مون،
ڌرتي ماءُ ۽ تون، ڪنيا گل گلاب جا.
اڄـو آهيان آءٌ، ايندس هر دور ۾،
ڪوڙ ۽ ڏور ۾، ڪڍندو ايندس ڪنڊ ڪنيو؛
لِک جنين جا لوهه، سنهڙا سنهڙا سپ،
ڪاني ڏس جهڙپ، جي جهڙي ياد نه اچني؟
لاتـل ڪنڊ، لڙيا ڪانڊر ڪميٽا،
امر ۽ پيٽا، ڪهي ڪهڙين ڪيترا!
امن

- منصور عالم

نثري نظم

مارئي جي ملڪ جو عظيم انسان-
پيچ پني تي چوڏس چنڊ-
سچ ۽ سچائي، انسانيت جو پيغمبر
سنڌ جي سورمي مارئي جي نقش قدم تي هلندڙ
ديس واسين کي پريت جو پيغام ڏيندي
وڇڙي ويو ولر ڪان.
"سچ" "سچائي" "بيداري" بيدردي سان "پالوا" جي
پنن ڏانهن موٽي ڦوڪ جي قيدي ۾ ڦاسي ويئي!
مارئي!
اڄ نه پيئي روئي، رڙي، پنهوار پڪاري،
ڪارونجهر جي ڪور تان لوئي جي لڄ اڄاڻ واسطي پيئي
مارن کي مهڻا ڏي!
ٿر جي ٿڌڙي واري تي اڄ نه ڦوڪ پيو عمرن کي آلي
ڇا "سچائي" منزل تان سچ جو ڏيئو وسامي ويو؟
آهي ڪو جو سچ جو ڏيئو روشن ڪري؟
ڪارونجهر جي ڪور تي انسانيت جو جهنڊو اڀو ڪري.
(ڪامريڊ غلام محمد لغاري جي ياد ۾)

سيلا هيراڻي

غزل

استاد بخاري

- رنو ڪهڙو نہ، لچيو ڪهڙو نہ، سئو ڪهڙو نہ زبان جاني!
سمونڊ منهنجو گــواهہ ٿيندو، زمين ڏيندي بيان جاني.
- جلي جلي ٿو ڪريان آجالو، لجي لجي ٿو چوان جمالو.
ڪاٿي ڀچڻ ٿو تہ ڪيڏو ملان ٿو، جيئن هلي ٿو جهان جاني.
- ڪٿي جو ڪوليم ڪتاب دل جو، صفحي صفحي تي شباب تنهنجو
اکر اکر تي هٽي چڏيو تو نظر نظر سان نشان جاني.
- عظيم آهين ڪمال وانگي، حسين سهڻي خيال وانگي.
تڏهن تہ تنهنجو جمال جلوو، جڏهن تڏهن آ جوان جاني.
- تني تڏي ۾ ڀڪي 'بخاري'، سچي حياتي سگهي گذاري.
ٻچي ٻڌي کي ٻڌين ٿي وڃو، اچان ٻہ توکي گمان جاني.

لولي

وزير منگي

جيون ڪاني چولـــي آهي.
ڪندرف جي ڪا ڪولي آهي.
هوڏي سس،ٻس، ماٺهن جي آ،
هيڏي رت جي هولي آهـي.
لفظن تــي ٻيا، ٻهرا آهـــن،
ٻهتي ڏائــڻ ٿولي آهــــي.
پٿر هنن جـــا، ميڙڻ خاطر،
اســان جهلي، جهولي آهي.
دشمن د ســـي سارڻ واري،
جيجل ڏ نـــي، لولي آهي.
آونداهيءَ کي، ڪيڏ خاطر،
اک سويرن، ڪولـــي آهي.
ڦرڪن هنن جون دليون تبول،
سچي منهنجي، ٻولـي آهي.
روشن راهن، ٻويان وزيــر!
اوکـــي منزل سولـــي آهي.
جيون ڪاني، چولـــي آهي.
ڪندرف جي ڪا، ڪولي آهي.

مجروح لڙي

ڪالهہ ڪارونجهر مٿي، ٿـي مون ڏٺا ڪارا ڪڪر،
ٻوءِ وسڻ جي ٻٽي ڪياٺون، ٻٽ سچو ٿي پيو ٻلر،
ٿــي ٻمون ڪهنڊير ٻيا، ڪولـــون ٻـــہ ڪولاڙن مٿي،
هڪ تـــہ موريو آهہ مرٻڙو لنب لوٺڪ ٻمو للــر.
ٿــو چري هت مـــال سارو چاهہ مان چارئون طرف،
واه ! واه !! وڙڪن پيا تـــہ ڏس وانڊ ٻارن جا ولــر.
ڪير ڪنيهون ڪــاڄ خاصو خوب ڪــائن ٿـــا ڪاي،
ڏوٿين جـــو جهڙ مڪڻ، نبج ڪيهہ مٿي آهي ڪذر.
ٿـر مٿي "ميوو" چٺي، بيشڪ ٻهار ٻون ٿـــي ٻمون،
ٻل وسن " مجروح " ٻنهنجي ملڪ ٿـــي امڙا ابـر.

بقايا:

ڪرٻن ڪيرڻ چڪيو

ٿي ٻوندي ۽ آهي ڦگيءَ طرح جاتي وڃدا نہ مون ڪئي نہ "ناڪمتم ٻ" عبارت رقم نہ ڪئي آهي، نہ ٿــي ٺـج ۽ گهڻيا تمثيلات ڪين ڪم وزتو آهي. جيتوڻيڪ مرحوم بگٽي صاحب پنهنجو ڪتاب "ڪميونسٽ منشور۔ مطالعاتي جائزو" ۾ غير ضروري حد تائين نيز ۽ تند ٻواي لکي آهي پر ڪوشش ڪري پنهنجي ۽ لهجي کي محتاط رکيو آهي. هڪ هنڌ مرحوم بگٽي صاحب ۹۲ ڪارل مارڪس لاءِ رقمطراز آهي:

"هي شخص پاڻ شراب ٻي ٻين جي نبڊ ڦٽائيندو هـو ۽ غنده گرديءَ ڪان ڪم وٺندو هو. خدا جي قدرت ڏسو تہ هــن ڌرتيءَ جي ليڊرشپ ڪهڙن ماڻهن کي ملي، بقول شيـخ سعدي عليــہ رحمت:

"اسپ تازي شده مجروح بزير پالان،
طوق زرين همه درگردن خر مي بينم."

(ڪميونسٽ منشور۔ مطالعاتي جائزو ص ۱۰۲)

هـن فارسي شعر جو مفهوم عابد جمالي صاحب نہ سمجهي سگهيو آهي، جنهن جي حوالي سان بگٽي مرحوم ڪارل مارڪس کي گڏهہ ڪوٺيو آهي۔ يعني ڌرتيءَ جي ليڊرشپ هو ڪارل مارڪس کي مان گويا "گڏهہ جي ڳچيءَ ۾ سوني سنج جو ٻون" آهي. اهو صحيح آهي تہ ڪارل مارڪس هڪ 'خدا فراموش' ۽ 'يهودي النسل' شخص هو، پر اسلامي اخلاق ان جي اجازت نہ ٿو ڏئي تہ هڪ مخالف نظريي رکندڙ انسان کي ايترو ذليل ۽ خوار ڪرايو وڃي، درآنحاليڪ جنهن جي فڪري قيادت کي انساني آباديءَ جو هڪ قابل ذڪر انگ تسليم ڪري چڪو هجي! ڪارل مارڪس جــي خدا فراموشي ۽ مذهب گريزي درحقيقت رد عمل هو رجعت پرست عيسائيت جو. مارڪس نہ اسلام کي پڙهيو ۽ سمجهيو هو ۽ نہ ئي مسلمان مبلغين معقول ۽ سائنٽيفڪ انداز ۾ اسلام کي مارڪس آڏو پيش ڪيو هو. اهڙيءَ صورت ۾ مارڪس جـي مذهب دشمن ردعمل تي غصي ٿيڻ جـي ڪهڙ ۾ ڪهڙ هڪ معقول مسلمان اديب کي ڪا ضرورت نہ آهي. مرحوم قربان صاحب ڪارل مارڪس کي گڏه ڪوٺيو پر ڏسو علامہ اقبال رحہ جهڙو مسلمان فلاسفر مارڪس جو ذڪر ڪيئن ٿو ڪري:

صاحب سرمايه از نسل خليل
يعني آن پيغمبر بي جبرئيل
زانڪ حق در باطل او مضمر است
قلب او مؤمن دماغش ڪافر است.

ان کي طبيعتن جو فرق چئجي يــا علميت جو تفاوت، جو اقبال کـــي مارڪس جــي بـاطـل ويچارن انـدر بــہ حق نظر آيو ۽ ان کي "بي جبرئيل پيغمبر" چئي ڏنائين، ۽ مرحوم قربان صاحب کي ڪارل مارڪس جڪي صرف 'ڪافر دماغي' آڏو رهي جنهن تي هُن کي "گڏهہ" چئي ڏنائين.

(هلندڙ)

ساهت ۽ ساهتڪار

نوجوان ڪهاڻيڪار

اڪبر سومرو

تعارف

اڪبر سومرو ١٩٥٩ع ڌاري، ٺٽي ضلعي اڳيار شهر ۾ ڄائو. اتان پرائمري ۽ سيڪنڊري ۽ جي تعليم حاصل ڪرڻ کانپوءِ، ايم ايس سي (ايگريڪلچر) سنڌ يونيورسٽي ۾ سال ١٩٨٠-٨١ع ۾ پاس ڪيائين. انهي دوران، ڪيس اتي ادبي ماحول ملڻ ۽ ادبي مطالعي جي ڪري لکڻ جو شوق پيدا ٿيو. ١٩٧٨ع ڌاري، باقاعدي ساهت ڪيتر ۾ پير رکيائين. هن ڪهاڻيون، ادبي ڊائريون، شاعري خاڪا، ناوليٽ ۽ اقتصادي ۽ تاريخي موضوعن تي ڪافي مضمون لکي، سنڌي ادب ۾ چڱو نالو ڪيو. اڪثر ڪري سنڌس لکڻين ۾ سنڌ جي مسئلن جي اپٽار هوندي آهي. مطالعي جي گهرائي ۽ سنڌس لکڻين جي پختگيءَ جي ڪري، ٿورن ڏينهن ۾ هو سنڌيءَ جو سٺو ڪهاڻيڪار ليکجڻ لڳو آهي. سنڌيءَ جي جڳ پڌري ڪهاڻيڪار حميد سنڌيءَ سنڌس ڪهاڻين بابت هڪ هنڌ لکيو آهي ته، ”اڪبر جي ڪهاڻين ۾ سنڌي سماج جا مسئلا ايئن ڪنيل آهن، جو پڙهڻ سان ٻڌجي جيان هانءَ ۾ چڀجي تا وڃن“.

اهڙي طرح سنڌس تخليقي صلاحيتون ڏسي، ناميارو دانشور، محمد ابراهيم جويو، ڪيس پنهن جي ادارت ۾ نڪرندڙ هفتيوار رسالي ”هدايت“ ۾ اسسٽنٽ ايڊيٽر طور ڪم ڪرڻ جو اعزاز بخشيو. ان کان علاوه اڪبر سومري ١٩٨٢ع ۾ ريڊيو حيدرآباد تان ”ادبي ڊائريءَ“ جي نالي سان هڪ پروگرام پڻ پيش ڪيو، جيڪو ڏاڍو مقبول ويو. هيستائين سنڌس ڇپيل ڪتابن ۾، ڪهاڻين جو مجموعو ”من جي هن پار“ شامل آهي، جنهن ۾ سنڌس ڪهاڻين متعلق سنڌ جي ڏهاڪو کن ناميارن ليکڪن جا تاثر پڻ آهن. ان کانسواءِ سنڌس ادبي ڊائرين جو مجموعو ”ڊائريءَ جا پنا“ به ادبي حلقن ۾ ڪافي پسند ڪيو ويو آهي.

سنڌس ٻيو ڪهاڻين جو مجموعو، ”اونداهي رات ۽ سوچون“ ڇپائيءَ جي آخري مرحلن ۾ آهي. اڪبر جي شاعريءَ جو پهريون مجموعو به جلد پڌرو ٿيڻ وارو آهي. هن وقت اڪبر سومرو اسلام آباد ۾ نيشنل هائوسنگ ڪاتي ۾ سپروائزنگ آفيسر آهي.

آزاديءَ کان پوءِ انقلابي اڳواڻ جام ساقيءَ جي ٿرم آجيان جون تصويري جه... ن:

تو مَ مٽي
مليرجي،
توکي جيٽو
پورهيت ماءُ
کنڌ مَ جهڪائج
ڪڏهن،
سر وڃي
سهساءَ
جيڏا توکي
گهرا گهاءُ،
او ڏوتون
من منهنجو.

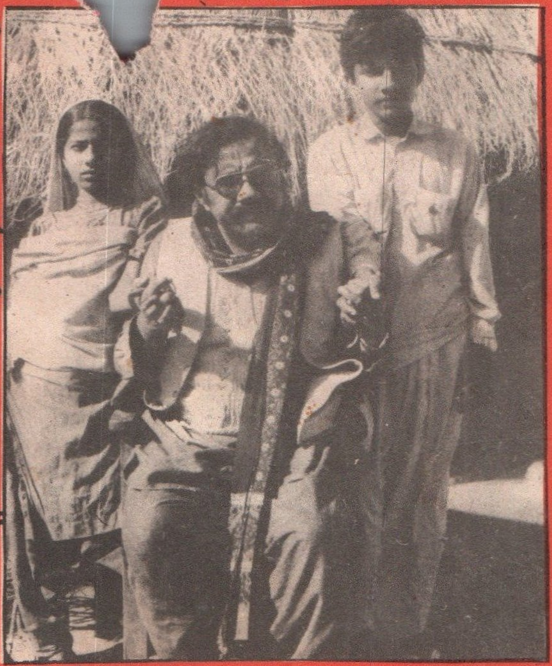

جام ساقي پنهنجن ٻارسان گڏ.

پڙهندڙ نَسُل . پَ نَ

The Reading Generation

1960 جي ڏهاڪي ۾عبدالله حسين ” اُداس نسلين“ نالي ڪتاب لکيو. 70 واري ڏهاڪي ۾ وري ماڻِڪ ”لُڙهندَڙ نَسُل“ نالي ڪتاب لکي پنهنجي دورَ جي عڪاسي ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. امداد حُسينيءَ وري 70 واري ڏهاڪي ۾ لکيو:

انڌي ماءُ ڄڻيندي آهي اونڌا سونڌا ٻارَ
ايندڙ نسل سَمورو هوندو گونگا ٻوڙا ٻارَ

هر دور جي نوجوانن کي اُداس، لُڙهندَڙ، ڪَڙهندڙ، ڪُڙهندڙ، ٻَرندڙ، ڇُرندڙ، ڪِرَندڙ، اوسيئڙو ڪَندَڙ، ڀاڄڙو، ڪاڏُو، ڀاڄوڪڙُ، ڪاوڙيل ۽ وِڙهندڙ نسلن سان منسوب ڪري سَگهجي ٿو، پَر اسان اِنهن سڀني وِچان ”پڙهندڙ“ نسل جا ڳولائو آهيون. ڪتابن کي ڪاڳر تان ڪٽي ڪمپيوٽر جي دنيا ۾ آڻڻ، ٻين لفظن ۾ برقي ڪتاب يعنى e-books ناهي ورهائڻ جي وسيلي پڙهندڙ نسل کي وَڌڻ، ويجهَڻ ۽ هِڪ ٻِئي کي ڳولي سَهڪاري تحريڪ جي رستي تي آڻڻ جي آسَ رکون ٿا.

پڙهندڙ نَسل (پَڙھَ) ڪا بہ تنظيمَ ناهي. اُنَ جو ڪو بہ صدر، عُهديدار يا پايو وِجهندڙ نہ آهي. جيڪڏهن ڪو بہ شخص اهڙي دعوىٰ ڪري ٿو تہ پَڪَ ڄاڻو تہ اُهو ڪُوڙو آهي. نہ ئي وري پَڙھَ جي نالي ڪي پئسا گڏ ڪيا ويندا. جيڪڏهن ڪو اهڙي ڪوشش ڪري ٿو تہ پَڪَ ڄاڻو تہ اُهو بہ ڪُوڙو آهي.

جهڙيءَ طَرَح وڻن جا پَنَ ساوا، ڳاڙها، نيرا، پيلا يا ناسي هوندا آهن اُهڙيءَ طرح پَڙهندڙ نَسُل وارا پَنَ بہ مختلِف آهن ۽ هوندا. اُهي ساڳئي ئي وقت اُداس ۽ پڙهندڙ، ٻَرندڙ ۽ پڙهندڙ، سُست ۽ پڙهندڙ يا وِڙهندڙ ۽ پڙهندڙ بہ ٿي سگهن ٿا. ٻين لفظن ۾پَنَ ڪا خُصوصي ۽ تالي لڳل ڪِلَب Exclusive Club نہ آهي.

ڪوشش اها هوندي تہ پَنَ جا سڀ ڪَم ڪار سَهڪاري ۽ رَضاڪار بنيادن تي ٿين، پر ممڪن آهي تہ ڪي ڪم اُجرتي بنيادن تي بہ ٿِين. اهڙي حالت ۾ پَنَ پاڻ هِڪٻِئي جي مدد ڪَرڻ جي اُصولَ هيٺ ڏي وَٺُ ڪندا ۽ غيرتجارتي non-commercial رهندا. پَنَن پاران ڪتابن کي ڊِجيٽائِيز digitize ڪرڻ جي عَمَل مان ڪو بہ مالي فائدو يا نفعو حاصل ڪرڻ جي ڪوشش نہ ڪئي ويندي.

ڪتابن کي ڊِجيٽائِيز ڪرڻ ڪان پو ٻيو اهم مرحلو وِرهائڻ distribution جو ٿيندو. اِهو ڪم ڪرڻ وارن مان جيڪڏهن ڪو پيسا ڪمائي سگهي ٿو تہ ڀلي ڪمائي، رُڳو پَنَن سان اُن جو ڪو بہ لاڳاپو نہ هوندو.

پَنَن کي ڪُليل اکرن ۾ صلاح ڏجي ٿي تہ هو وَسَ پٽاندڙ وڌِ ڪان وَڌِ ڪتاب خريد ڪَري ڪتابن جي ليکڪَن، ڇپائيندڙن ۽ ڇاپيندڙن کي هِمٿائِن. پر ساڳئي وقت عِلم حاصل ڪرڻ ۽ ڄاڻ کي ڦهلائڻ جي ڪوشش دوران ڪَنهن بہ رُڪاوٽَ کي نہ مڃن.

شيخ اَياز علمَ، جاڻ، سمجھہَ ۽ ڏاھپ کي گيت، بيتَ، سِٽ، پُڪارَ سان تَشبيھہ ڏيندي انھن سيني کي بَمن، گولين ۽ بارودَ جي مدِ مقابل بيھاريو آھي. اياز چوي ٿو تہ:

گيتَ بہِ جڻ گوريلا آھن، جي ويريءَ تي وار ڪَرن ٿا.

... ...

جئن جئن جاڙ وڌي ٿي جَڳَ ۾، ھو ٻوليءَ جي آڙ ڇُپن ٿا؛

ريتيءَ تي راتاھا ڪن ٿا، موتي مَنجھہ پھاڙ ڇُپن ٿا؛

... ...

ڪالھہَ ھُيا جي سُرخ گلن جيئن، اڄڪلھہ نيلا پيلا آھن؛

گيتَ بہِ جڻ گوريلا آھن........

... ...

ھي بيتُ اَٽي، ھي بَم- گولو،

جيڪي بہ ڪٽين، جيڪي بہ ڪٽين!

مون لاءِ ٻنھي ۾ فَرَقُ نہ آ، ھي بيتُ بہ بَمَ جو ساٿي آ،

جنھن رِڻ ۾ رات ڪَيا راڙا، تنھن ھَڏَ ۽ چَمَ جو ساٿي آ ـ

اِن حسابَ سان اڻجاڻائي کي پاڻ تي اِھو سوچي مَڙھڻ تہ ”ھاڻي ويڙھہ ۽ عمل جو دور آھي، اُن ڪري پڙھڻ تي وقت نہ وڃايو“ ناداني جي نشاني آھي.

پَنَ جو پڙھڻ عام ڪِتابي ڪيڙن وانگر رُڳو نِصابي ڪتابن تائين محدود نہ ھوندو. رڳو نصابي ڪتابن ۾ پاڻ کي قيد ڪري ڇڏڻ سان سماج ۽ سماجي حالتن تان نظر ڪڇي ويندي ۽ نتيجي طور سماجي ۽ حڪومتي پاليسيون policies اڻجاڻ ۽ نادانن جي ھٿن ۾ رھنديون. پَنَ نِصابي ڪتابن سان گڏوگڏ ادبي، تاريخي، سياسي، سماجي، اقتصادي، سائنسي ۽ ٻين ڪتابن کي پڙھي سماجي حالتن کي بھتر بنائڻ جي ڪوشش ڪندا.

پَڙھندڙ نَسُل جا پَنَ سيني کي چو، چالاءِ ۽ ڪيئن جھڙن سوالن کي ھر بَيانَ تي لاڳو ڪرڻ جي ڪوٽ ڏين ٿا ۽ انھن تي ويچار ڪرڻ سان گڏ جوابَ ڳولڻ کي نہ رڳو پنھنجو حق، پر فرض ۽ اڻٽر گھرج necessity unavoidable سمجھندي ڪتابن کي پاڻ پڙھڻ ۽ وڌ ڪان وڌ ماڻھن تائين پھچائڻ جي ڪوشش جديد ترين طريقن وسيلي ڪرڻ جو ويچار رکن ٿا.

توھان بہ پڙھڻ، پڙھائڻ ۽ ڦھلائڻ جي اِن سھڪاري تحريڪ ۾ شامل ٿي سگھو ٿا. بَس پنھنجي اوسي پاسي ۾ ڏِسو، ھر قسم جا ڳاڙھا توڙي نيرا، ساوا توڙي پيلا پن ضرور نظر اچي ويندا.

وڻ وڻ کي مون ڀاڪي پائي چيو تہ ”منھنجا ڀاءُ

پھتو منھنجي من ۾ تنھنجي پَنَ پَنَ جو پڙلاءُ“.

ـ اياز (ڪلھي پاتم ڪينرو)